T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

KARTEZYEN DÜALİZM İLE FONKSİYONALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI

Sedat GÜLBEYAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

Çankırı – 2021

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

KARTEZYEN DÜALİZM İLE FONKSİYONALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI

Sedat GÜLBEYAZ

ORCID: 0000-0002-7629-5197

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

Çankırı – 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... İİİ
TEZ KABUL VE ONAY ..... İV
ÖNSÖZ V
ÖZET ..... Vİ
ABSTRACT ..... Vİİ
KISALTMALAR ..... Vİİİ

1. GİRİŞ 1

1.1. ZİHİN FELSEFESİNİN DOĞUŞU VE PROBLEMLERİ 4

1.1.1. Zihin, Bilinç ve Akıl Nedir? 4
1.1.2. Zihin-Beden Problemi 10

2. KARTEZYEN DÜALİZM 17

2.1. Kartezyen Düalizmin Mahiyeti 17
2.2. Düalizm Çeşitleri 18
2.2.1. Töz Düalizmi 18
2.2.2. Nitelik Düalizmi 19
2.2.3. Psikofiziksel Paralelizm 19
2.2.4. Epifenomenalizm 20
2.2.5. Popüler Düalizm 21
2.3. Ontolojik Zeminde "Cogito" 21
2.3.1. Anlık 22
2.3.2. Cogito'nun Doğuşu 23
2.3.3. Kesin Bilgiye Ulaşmanın Yolu; Kuşku 30
2.3.3.1. Duyular Anlayışı 33
2.3.3.2. Descartes'ın Kötü Cini 36
2.3.4. Düşünmemi Sağlayan Şey: Tanrı 38
2.4. İki Ayrı Töz; Zihin ve Beden 40
2.4.1. Zihin-Beden Problemi 43
2.5. Etkileşim Problemi 48
2.6. Düalizm Eleştirisi 51
2.6.1. Ryle ve "Kategori Hatası" 52
2.6.2. Searle ve "Biyolojik Doğalcılık" 54
2.6.3. Zihnin Bölünmezliği Argümanı 56

3. FONKSİYONALİZM 58

3.1. Fonksiyonalizmin Mahiyeti 58
3.2. Fonksiyonalizim Tarihçesi 62

3.3. Fonksiyonalist Yaklaşımın Ortaya Koyduğu İddialar 63
3.4. Fonksiyonalizmin Çeşitleri 65
3.4.1. Makine Durumu Fonksiyonalizmi 66
3.4.2. Psiko-fonksiyonalizm 67
3.4.3. Analitik Fonksiyonalizm 68
3.4.4. Rol Fonksiyonalizmi 68
3.5. Fonksiyonalizme İtirazlar 69
3.5.1. Fonksiyonalizm ve Zihinsel Sebep 71
3.5.2. Fonksiyonalizm ve İçe Dönük İnanç 72
3.6. Fonksiyonalizmin Geleceği 73

4. KARTEZYEN DÜALİZM İLE FONKSİYONALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI 75

4.1. Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizmin Mahiyetleri 75
4.2. Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizmin Ortaya Koyduğu İddialar 77
4.2.1. Kartezyen Düalizme Göre Zihin ve Bedenin Niteliği 77
4.2.2. Fonksiyonalizme Göre Zihin ve Bedenin Niteliği 78
4.3. Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizmin Eleştirel Olarak Karşılaştırılması 80
4.3.1. Zihnin Ne'liği 80
4.3.2. Zihnin Varlığı 81
4.3.3. Zihnin Bölünmezliği 83
4.3.4. Zihin-Beden Problemi 85
4.3.5. Etkileşim Problemi 88

5. SONUÇ 91

6. KAYNAKÇA 94

7. ÖZGEÇMİŞ 100

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *"Kartezyen Düalizm ile Fonksiyonalizmin Karşılaştırılması"* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

13/08 / 2021

İmza

Sedat GÜLBEYAZ

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sedat GÜLBEYAZ tarafından hazırlanan Kartezyen *Düalizm ile Fonksiyonalizmin Karşılaştırılması* başlıklı bu çalışma, 13.08.2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Felsefe* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM	İmza: ……..
Üye	: Prof. Dr. İlhan YILDIZ	İmza: ……..
Üye	: Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 13/08/2021 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

"Kartezyen Düalizm İle Fonksiyonalizmin Karşılaştırılması" adlı tez çalışmamızın konusu, 17. yüzyılda modern düşünce dünyasının kurucusu sayılan Descartes'ın ortaya koymuş olduğu zihin ve beden ayrımına karşı, özdekçi yaklaşım temelinden doğan fonksiyonalizm kuramının karşılaştırılmasıdır. Yapılan çalışmada zihin felsefesinin, felsefe içerisinde nasıl ortaya çıktığı anlatılmıştır. Bu bağlamda Kartezyen felsefenin mahiyeti ve temel dayanakları ile karşılaştırması yapılacak olan fonksiyonalizm kuramının mahiyeti ve dayanak noktaları açıklanmıştır. Düalist ve fonksiyonalist yaklaşımın analiz edilmesi neticesinde ortaya konan bulgular karşılaştırılarak, önemli eleştirel tespitler üzerinden gösterilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlamamda zihin felsefesi alanı ile tanışmama vesile olan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyerek çalışmaya yapmış olduğu katkılar ile şahsıma duymuş olduğu güven ve sağlamış olduğu çalışma ortamından dolayı danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM'a; çalışma süresi boyunca göstermiş oldukları sabır ve destekleri için aileme ve bu çalışma sürecinde kaybettiğim, bana hayatın özünü öğreten çok kıymetli babam Abdullah GÜLBEYAZ'a teşekkür ederim.

13/08/2021

Sedat GÜLBEYAZ

ÖZET

Tezin Başlığı :Kartezyen Düalizm İle Fonksiyonalizmin Karşılaştırılması
Tezin Yazarı :Sedat GÜLBEYAZ
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM
Anabilim Dalı : Felsefe
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 13.08.2021

İnsan türü var olduğundan bu yana düşünsel dünyasında kendisini sürekli keşfetmeye çalışmış ve bu uğraşa dair kaynağın, zihin ve zihne dair her şey olduğu kanısına varmıştır. Düşünce dünyasında zihin, araştırılmaya değer en önemli hususların başında gelmektedir. Ancak zihin felsefesi alanının, felsefe içerisinde özel bir konuma sahip olması, Descartes'ın Kartezyen düalizm anlayışı ile gerçekleşmiştir. Kartezyen düalizm anlayışı, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen, birbirinden bağımsız iki ayrı töz olduklarını iddia etmektedir. Descartes'ın zihin ve beden ayrımı, felsefe dünyasında birbirine indirgenemeyen bu iki ayrı tözün nasıl ve ne türden bir etkileşim içerisinde olduklarının araştırılması ve sorgulanması faaliyetini başlatmıştır. Descartes'tan sonra zihne dair problemler, halen güncel olarak varlığını korumaktadır. Bu tezin amacı, Kartezyen düalizm ile fonksiyonalizmi karşılaştırarak, zihne dair mevcut problemlerin, zihnin muhtevasına dair etkilerinin araştırılarak bulgular ortaya koymaktır.

Çalışmada Descartes'ın bütün ana eserleri ve Descartes sonrası zihin problemlerine karşı temel olarak fonksiyonalizme dair eserler incelenerek, Hilary Putnam, Gilbert Ryle, John Searle, Jerry Fodor, Paul Churchland gibi felsefecilerin zihne karşı yaklaşımları üzerinden bir analiz oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulacak bu analiz ile zihin dünyamıza dair yeni bilgilerin elde edilmesi umulmaktadır.

Descartes tarafından ortaya konulan düalizm ile beraber zihin felsefesi alanı özel bir konuma sahip olmuştur. Kartezyen düalizme karşı çok fazla karşı görüş ve eleştiri oluşturulmuştur. Kartezyen düalizm ile fonksiyonalizmin karşılaştırması sonucu elde ettiğimiz bulgular, bize zihnin muhteviyatına dair bir argüman sunmasa da, zihin alanında yapılabilecek bilimsel ve felsefi çalışmalara yol gösterecek, var olan literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Kartezyen Düalizm, Fonksiyonalizm, Zihin-Beden

ABSTRACT

Thesis Title : Comparison of Cartesian Dualism and Functionalism
Author : Sedat GÜLBEYAZ
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM
Department : Philosophy
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 13.08.2021

Since its existence, the human species has constantly tried to discover itself in its intellectual world and has come to the conclusion that the source of this pursuit is the mind and everything related to the mind. In the world of thought, the mind is one of the most important issues worth researching. However, the fact that the field of philosophy of mind has a special position within philosophy was realized with Descartes' understanding of Cartesian dualism. Cartesian understanding of dualism claims that mind and body are two separate substances that cannot be reduced to each other and are independent from each other. Descartes' distinction between mind and body initiated the research and questioning of how and in what kind of interaction these two separate substances, which cannot be reduced to each other, in the world of philosophy. Problems regarding the mind still exist today after Descartes. The aim of this thesis is to compare Cartesian dualism and functionalism, to investigate the effects of existing problems on the mind on the content of the mind and to reveal findings.

In the study, by examining all the main works of Descartes and works on functionalism against mental problems after Descartes, an analysis was tried to be formed through the approaches of philosophers such as Hilary Putnam, Gilbert Ryle, John Searle, Jerry Fodor, Paul Churchland to the mind. With this analysis to be created, it is hoped that new information about our mental world will be obtained.

With the dualism put forward by Descartes, the field of philosophy of mind has gained a special position. There has been too much opposition and criticism against Cartesian dualism. Although the findings we obtained as a result of the comparison of Cartesian dualism and functionalism do not provide us with an argument about the content of the mind, they will guide scientific and philosophical studies in the field of the mind and contribute to the existing literature.

Keywords: Descartes, Cartesian Dualism, Functionalism, Mind-Body

KISALTMALAR

Ed.	Editör
M.E.B	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
vb.	Ve benzeri

1. GİRİŞ

Felsefe tarihinin geneline baktığımızda Antik Yunan'dan günümüze kadar zihin nosyonu felsefe içerisinde en önemli yeri almıştır. Ontolojik değere sahip olan bütün nesne dünyası kaynağını zihinden alır. Fakat zihin felsefesinin, felsefe içerisinde önemli ve belirgin bir hale gelmesi, Descartes'in Kartezyen düalizm teorisi ile gerçekleşmiştir. Zihin tanımlanırken onu bütün mental unsurları kapsayan kavramları ile beraber kabul etmekteyiz.[1] Kartezyen düalizm temelde zihin ve bedenin birbirinden ayrı iki töz olduğunu ortaya koyar. Bedensel niteliklerimiz yok olsa da yani ölüm gerçekleşse de zihinsel niteliklerimiz varlığını devam ettirir bu teoriye göre. Düalizm (ikicilik)'in bu iddiası felsefe tarihinde zihin (ruh)-beden problemini ortaya çıkarmıştır. Böylece fiziksel durumlarımız ile zihinsel durumlarımız arasında nasıl ve ne tür bir etki olduğu araştırılmaya ve sorgulanmaya başlanmıştır. Descartes sonrası zihin problemleri günümüzde halen aktif olarak varlığını korumaktadır. Bu problemler içerisinde başta Descartes'a dayanan zihin-beden problemi, etkileşim ve zihnin bölünmezliği gibi aydınlatılmayı bekleyen konular yer almaktadır. Bu tezin amacı; zihin felsefesi içerisindeki temel yaklaşımlardan fonksiyonalizmin, Kartezyen düalizm karşısındaki iddialarını tahlil etmek, söz konusu problemler ve bu problemlerin zihnin muhtevasına dair etkilerini araştırmaktır.

Felsefe tarihi içerisinde en önemli ve en büyük sorunların başında zihin-beden sorunu gelmektedir. Bu sorunun felsefe içerisinde, birden çok teori ve tartışma alanı oluşturmasının nedeni hemen hemen bütün felsefi problemlerin çözümlenmesinin, zihin ve beden içeriğinin açıklığa kavuşturulmasına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Sorunun kaynağı zihinsel durumlar ile fiziksel durumların birbirleri ile ne tür bir etkileşim içerisinde bulunduklarının sorgulanması ile ortaya çıkar. Başka bir ifade ile zihinsel ve fiziksel durumların içeriğinin ne olduğunun tartışıldığı bir konudur. Sorunun çözümüne yönelik iki önemli cepheleşmeden bahsedilebilir. Bunlardan ilki zihni kendine has özel bir konuma koyan yaklaşımlar ve zihni fiziki durumlara indirgeyerek çözümlemeye çalışan yaklaşımlardır. Geleneksel metafizikte zihin ve beden birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz

[1]Şeref Günday, *Zihin Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s.14.

formunda ele alınmasına karşın, son yüzyılda fizikselliğe dikkat çeken yaklaşımlar kendini göstermektedir.

"Düalizm "zihni olanı" tamamen ayrı bir dünya olarak ele alır. Hemen hemen resmileşmiş temsilcisi Descartes'tır."[2] Modern düşünce dünyasının başlangıcı olarak kabul gören Descartes, kendi dönemine kadar olan süre içerisinde ortaya atmış olduğu düalizm anlayışı ile zihin üzerine asırlarca tartışılacak olan bir ikicilik anlayışı oluşturmuştur. Ondan önce felsefe tarihinde ruh-beden problemi olarak tartışılan konu, Descartes ile beraber zihin-beden problemine dönüşmüş ve "Zihin Felsefesi" alanının oluşmasında bir temel taş olmuştur. Modern dönem ve sonrasında düalizmin önde gelen temsilcisi olarak Descartes kabul edilmektedir.

Düalizme karşı özdekçi temelden doğmuş bütün yaklaşımların kaynağı, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olmasının reddedilmesi ile başlamıştır. Zihin felsefesi kapsamındaki fonksiyonalizm, bir şeyi belirli bir türden zihinsel bir durum yapan şeyin kendi içyapısına değil, daha ziyade bir sistemde işleyiş şekline veya oynadığı role bağlı olduğu fikrini içeren doktrindir. Fonksiyonalist yaklaşım, zihinsel bir durumun kimliğini, duyusal uyarımlar, diğer zihinsel durumlar ve davranışla nedensel ilişkileri tarafından belirlenecek şekilde ele alır.[3]

Zihin-beden sorunu Descartes'ın düalizmi ile belirgin hale gelmiştir. Bu problemin ana teması, birbirine indirgenemeyen iki ayrı tözün birbirleri ile nasıl ve ne tür etkileşimde bulundukları problemidir esasında.[4] Descartes'ın zihin-beden düalizmine karşı iki temel yaklaşım oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olduklarını reddeden, zihnin de fiziksel ve karmaşık süreçlerden ibaret olduğunu savunan materyalist yaklaşım ve düalizmi kabul eden zihni fiziksel bir özelliğe sahip olmayan fenomen olarak kabul eden idealist yaklaşım.[5] Zihin felsefesi alanı bu yaklaşımlar ile temellenerek oluşmuştur.

Zihin Felsefesi modern dönemde kendini göstermiştir. Kartezyen düalizme karşı çıkartılan özdeşlik temelli teorilerin savunulması ile ortaya çıkan problemler

[2] Günday (2003), s.10.
[3] Paul M. Churchland, *Madde ve Bilinç*, (Çev: Berkay Ersöz), Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.57.
[4] Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s.639.
[5] Churchland (2012), s.3.

üzerinde günümüzde halen aktif çalışmalar yapılmaktadır. Fakat Türkiye'de zihin felsefesine dair Türkçe yazılmış veya çevrilmiş eserler çok kısıtlıdır. Dolayısıyla bu çalışmanın Zihin Felsefesi problemlerinin tahlili adına Türkiye'deki akademik çalışmalara çeşitlilik ve farklı bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir.

Felsefe tarihinde önemli bir yer tutan zihin-beden probleminin çözülebilmesi, zihnin tam olarak ne olduğunun bilgisine ulaşılması ile mümkündür. Bu çalışmada yapılan karşılaştırma, zihnin içeriğini etkileşim zemininde tam olarak açıklayamasa da zihin-beden problemini aydınlatabilecek çalışmalara etkin bir argüman oluşturması açısından önem taşımaktadır. Çalışmada niteliksel içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede veri toplama yöntemi olarak da literatür taraması benimsenmiştir. Tarama ile toplanmış veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Çalışma dört bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde, zihin problemlerini kavramsallaştırabilmek için zihin felsefesinin doğuşu ve temel problemleri ele alınmıştır.

İkinci bölümünde, Kartezyen düalizmin mahiyeti ele alınarak, Descartes'ın bu düalizm kuramını ortaya koyarken oluşturduğu fikri aşamalar ve düalizme getirilen eleştiriler tahlil edilmiştir.

Üçüncü bölümde, Fonksiyonalizim'in mahiyeti açıklanarak, ortaya koymuş olduğu iddialar ve maruz kaldığı itirazlar ile zayıf yönleri açıklanmıştır.

Çalışmanın son bölümünde Kartezyen düalizm ve fonksiyonalizm yaklaşımında zihin ve bedenin nitelik olarak ayrı ayrı içerikleri açıklanarak, Kartezyen düalizm ve fonksiyonalizmin eleştirel karşılaştırmaları yapılmıştır.

1.1. ZİHİN FELSEFESİNİN DOĞUŞU VE PROBLEMLERİ

1.1.1. Zihin, Bilinç ve Akıl Nedir?

Zihin felsefesi modern felsefenin doğuşunda temel rol oynayan felsefe alanlarından birisidir.

> *"Zihin felsefesi zihinleri, zihin hallerini ve başka zihinlere ilişkin bilgiyi konu alan felsefe dalı; zihne ve zihinsel faaliyetlere ilişkin felsefi bir araştırma alanıdır."*[6]

Zihin felsefesinin temel konusu, zihinle ilişkilendirilen her türlü kavramın analiz edilerek zihnin ontolojik yapısı ve onun mahiyetinin ne olduğu, kendi dışındaki nesne dünyası ile ne tür nedensel ilişkiler bütününe sahip olduğu konularından oluşur. Zihinsel niteliklerimizin fiziksel niteliklerimizden içeriği itibarıyla farklı olduğunu savunan Kartezyen Düalizm yaklaşımından doğan zihin felsefesi, zihin ve beden arasındaki nedensel ilişkileri inceleyerek zihnin mahiyetine ulaşma çabasındadır.[7] Zihin felsefesi insanların düşünce ve davranışlarını bilimsel ve deneysel yöntemlerle inceleyen psikolojiden ayrı bir alandır.

> *"Zihin felsefesi ve psikoloji yakından ilişkilidir. Ancak zihin felsefesi zihinsel olguların ve bilincin kavramsal çözümlenmesiyle ilgilenirken psikoloji, bir sosyal bilim olarak aynı olguları deneysel olarak inceler."*[8]

Zihin felsefesinde deneysel yöntem ve incelemeden ziyade, zihinle ilişkilendirilen tüm kavramlar bütününün analiz edilmesi esastır. Ahmet Cevizci, "*Felsefe Sözlüğü*" isimli eserinde bu konuyu aşağıdaki örneklemesi ile ifade etmiştir:

> *"Bir psikoloğun davranış bozukluklarını, akıl hastalıklarını, hastalarını muayene ederek, onlar üzerinde testler yaparak incelediği yerde, filozof, 'zihin nedir?' ya da 'Akıl hastalığıyla ne anlatmak istiyoruz?' türünden kavramsal sorular sorar. Bu türden kavramsal sorular ise, aktüel durum ve vakaların incelenmesi suretiyle yanıtlanamaz, fakat zihinle ilgili kavramların analizini gerektirir."*[9]

---

[6] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü,* Paradigma Yayınları; İstanbul, 1999, s. 951.
[7] Cengiz İskender Özkan, "Descartes'ın Zihin Teorisi ve Sınırları", *Metazihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, cilt:2, sayı: 2, 2019, s. 245.
[8] Kamuran Gödelek, *Zihin Felsefesi,* Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 5.
[9] Cevizci (1999), s .951.

Eğer modern felsefeyi Descartes ile başlatırsak ki Hegel gibi pek çok düşünür ve felsefeci tarafından bu konuda genel kabul görmüş kanı budur.[10] Kartezyen felsefe, modern çağın temellerinin oluşumunda önemli bir role sahiptir. Modern düşünce yapısının ve zihin felsefesinin başlangıcını Descartes ile anmamızın temelinde ona ait "kişi bir bedene sahip olmasa da var olma sıfatına sahiptir" fikri yatar. Çünkü Descartes'ta kişiyi aynı kişi yapan düşünme niteliğidir. Bu nedenle Descartes, kişiyi, bütün doğası ve özü düşünce olan bir varlık olarak ele almaktadır. Onun sözünü ettiği bu düşünce de var olmak için herhangi bir uzama sahip olma özelliği aranmaz.[11]

Descartes'ın felsefeye ana katkısı zihin felsefesini geri döndürülemez bir biçimde ön cepheye sürmesi olmuştur. Descartes zihin felsefesi alanına ait problemlerin, felsefi problemler içerisinde merkezileşmesini sağlamıştır diyebiliriz. Buradan hareketle modern felsefenin doğuşu bir anlamda zihin felsefesinin parlayışıydı şeklinde açıklanabilir. Zihin felsefesi de diğer felsefe alanları gibi kendine özgü felsefi problemleri olan bir felsefe alanıdır. Bunlar temelde, zihin dediğimiz şey nedir? ve nasıl tanımlanmalıdır?, kaç çeşit zihin vardır, kaç çeşit zihinsel durum vardır? gibi soruları tanımlama alanı olarak kabul ederiz. İkinci kısımda daha merkezi problemler olarak; zihin ile beden arasındaki ilişki problemi ve zihinsel niteliklerin nasıl fiziksel durumlar ortaya çıkardığı konuları tartışılır.

Burada karşılaşılan temel sorunlardan biri, iki ayrı sezgi tarafından yönlendirildiğimiz durumdur. Birinci sezgimiz şudur ki bedensiz bir zihni tahayyül etmekte zorlanıyoruz. Yani ne zaman bu sahip olduğumuz bedensel nitelikler varsa o takdirde şu anda sahip olduğumuz zihinsel niteliklere sahip oluruz. Buradan hareketle örneğin, ışınlanma fikrini anlamakta zorlanmıyoruz. Işınlanan beden eğer ışınlandığı takdirde tüm fiziksel niteliklerini koruyarak bir mekânda ortaya çıkıyorsa, aynı zamanda aynı zihinsel niteliklere sahip olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü birinci sezgimiz doğrultusunda zihinsel nitelik, konumunu fiziksel niteliğe borçludur. İkinci sezgimiz ise, içsel hallerimizin deneyimlenmesi sonucu zihinsel bir dünyanın kabul edilişi ile beraber bu zihinsel dünya içerisinde fiziksel durumların ortaya çıkışını

[10] Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi*, (Çev: Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul, 1983, s. 539

[11] Renê Descartes, *Metafizik Düşünceler,* M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1998a, s. 245-255.

gösteriyor. Bedenin sahip olduğu nitelikler aracılığıyla nasıl oluyor da zihinsel birtakım niteliklere yol açan sebepler ortaya çıkıyor? Bu durumu anlamakta zorluk çekiyoruz. Çünkü nihayetinde beden diye tanımladığımız şey şu anlama geliyor: bir madde topluluğu ve bu madde toplamının diğer madde toplamlarından yani zihinsel özelliklere sahip olmayan masa, sandalye, kapı gibi madde toplamlarından farkı ne? Bu konuda beden o kadar özel bir farka sahip ki, bütün zihinsel durumların kabul edilişi ve ontolojik anlamda tartışılması bedenlerimiz sayesinde gerçekleşmektedir. Maddi ve fiziksel özeliğe sahip olmadığını düşündüğümüz zihinsel durumlar maddi ve fiziksel özelliğe sahip olan beden sayesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu iki farklı sezgi arasında git-gel yaşıyoruz. Birinci sezgimiz, beden var olan niteliklerini korursa sahip olunan zihinsel nitelikleri korur. İkinci sezgimiz ise bedenin, zihinsel niteliklerin oluşumuna nasıl kaynaklık ettiği ile ilgilenmektedir. Burada farklı alanlara, farklı zihin felsefesi görüşlerine olanak sağlayacak bir sezgi topluluğu ortaya çıkıyor.

> *"Zihin felsefesinin büyük oranda örtüştüğü alanlardan birisi dil felsefesidir. Dil felsefesi ve zihin felsefesinin kesişim noktası, dilin düşünme için gerekli olup olmadığı konusunda ortaya çıkar. Dilin düşünme için gerekli olmadığı kabul edildiğinde, düşünmenin içeriğini açıklayacak bir kuram ortaya koymak üzere zihin felsefesinin alanına girmiş olur. Ama zihin felsefesinin en çok örtüştüğü alan metafiziktir, çünkü metafiziğin en temel soruları zihnin dışındaki gerçeklikle ilişkisi bağlamında, zihinsel olguların durumu ve doğası üzerinedir."*[12]

Düşünen töz olarak zihni ele aldığımızda onun kendi düşünsel faaliyetini ifade edecek şekli "dil" olarak karşımıza çıkar. Dilin düşünsel faaliyeti ifade etme adına gerekliliği konusu ise dil felsefesinin alanına girmektedir. Dil, her şeyin kendine ihtiyaç duyduğu kendisinin hiç bir şeye ihtiyaç duymadığı bütün oluşumların kaynağında yer alan özel bir unsurdur.[13] Bu açıdan düşündüğümüzde dil felsefesi ve zihin felsefesinin problem alanı olarak uyuştuğunu görürüz. Zihinsel süreçlerin dışındaki gerçeklik alanı ile olan problemlere dair çözümleme faaliyeti açısından

[12] Gödelek, (2013), s.4.
[13] John Searle, *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*, (Çev: Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 83.

düşündüğümüzde, zihin felsefesinin metafizikle çok büyük bir oranda uyum sağladığını görürüz.

Bu bağlamda Descartes'ın, zihin ve dil arasındaki ilişkiyi analiz etmek ve insani dilin hayvani dilden farkını gösterme adına ortaya koymuş olduğu fikirler önem arz etmektedir. Descartes'a göre insan üzerindeki dil yetisi, hayvanlar ile insanlar arasındaki farklılığın en güçlü göstergesidir. Kartezyen düşüncede dil ve zihin, insan türü üzerinde evrimsel bir sürecin sonucu olarak oluşmamıştır. İnsanın akıl sahibi bir ruh olarak yaratılışı sonucu, dil ve zihin sahibi olma özellikleri fıtri olarak insana özgü yetiler olarak meydana gelmiştir.

Descartes insani dilin hayvani dilden farklılığını gösterebilmek için var olan dil yetisinin, sadece biyolojik bir özellikten ibaret olmadığını ifade eder. Bu yargısını, işitme engellilerin aralarında kullandıkları işaret diline atıf yaparak temellendirir. Hayvanlar insanların çıkartmış olduğu sesleri taklit yeteneğine sahip olsalar da, insanlar gibi konuşamazlar. Descartes bu farkın, hayvanlardaki biyolojik yapının eksikliğinden değil, çıkartmış oldukları sesler üzerinde bir düşünce üretemediklerinden kaynaklandığını ifade eder. Bu durumda Kartezyen düşüncede ortaya çıkan sonuç, hayvanların insanlara nazaran daha az akıllı olması değil, düşünme yetisinden tamamen yoksun olmasıdır. İnsani dilin hayvani dilden en önemli farkı düşündüğünü söz haline getirebilmesidir. Descartes, hayvanları mekanik bir yapı özelliğine sahip otomat olarak görür. Descartes açısından insanlarla hayvanlar arasındaki fark fıtratlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda zihinsel yetileri en alt seviyedeki insan dahi, var olan bu zihinsel yetileri ile hayvanlardan üst seviyededir.[14]

Zihin, bilinç ve akıl dediğimiz unsurlar zihin felsefesinin temel kavramlarıdır. Peki bu unsurları birbirinden ayırabilir miyiz? Bunlar aynı kaynaktan mı çıkar? Eğer aynı kaynaktan çıkıyorlar ise neden farklı olarak adlandırıyoruz? Bütün bu unsurları bir arada nasıl anlayabiliriz? Ya da bunlar birbirinden farklı şeyler mi? Zihin dediğimiz şeyi aslında farklı birtakım kavramları bünyesinde barındıran bir üst kavram gibi düşünebiliriz. Burada bilinç derken fenomenal bilinci kastediyoruz. Fenomenal

[14] René Descartes, *Discours de la Méthode*, Garnier-Flammarion, Paris 1966, s.79-80.

bilinci ifade ederken, örneğin acı deneyimini düşündüğümüz zaman bu acı deneyiminin acıyı deneyimleyen öğeler tarafından hissedilme hali vardır. Yani acı deneyimi özneye belli bir şekilde görülür diyebiliriz. Bu acı deneyiminden yola çıkarak sahip olduğumuz diğer deneyimleri düşünürüz. Bu durum fenomenal bilinçaltına yerleştirilebilecek bir kategori, belli bir his halidir. Örnekleri genişletebiliriz. Yine örneğin, depresyon hali de belli bir fenomenal bilinç hali olarak düşünülebilir. Felsefe tarihine baktığımızda fenomen kavramı farklı kullanımlara sahip olabilen bir kavramdır. Zihinsel ve fiziksel durumların ayrımında fenomenal bilincin kavranabilmesi için fenomen kavramının tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir anlamda fenomen realitenin yani gerçekliğin karşısında olan görüngü anlamında kullanırsak kavram tam anlamını kazanır. Bu görüngünün kaynağını realist bir bakış açısıyla ele alırsak dış dünya olarak algılarız. Eğer realist değil de idealist bir bakış açısıyla bakarsak, bunun belli bir zihinsel görüngünün bizim zihnimizdeki ideler toplamı olduğunu söyleyebiliriz. Alman düşünür Immanuel Kant, "ne saf görülerle ne de saf anlama yetisi kavramlarıyla belirli hiçbir şey bilemeyiz"[15] der. Yani Kant, anlama yetisi ile anlamadığım her şey aklımın ürettiği idedir der.

Bu iki algı durumu arasında bir karşılıklılık olmadığı takdirde de fenomen ile gerçeklik arasında bir ayırım yapılabilir hale gelinir. Bu durumda fenomenin bu şekilde tanımlanması, belli bir çıkarım halini alır. Fenomenal bilinçten bahsedildiği durumlarda, her zaman görüngü ve gerçeklik ayrımına gidilmez. Çünkü acı deneyimini merkeze alarak işte bu tip şeyler fenomenal bilince tekabül eder dediğimiz zaman, bunun arkasındaki gerçeklik nedir sorusu belirir. Aslında fenomenal bilinç bu anlamda kullanıldığında belli bir hislenme hali oluşur. Özne olarak bizler devamlı çeşitli fiziksel ve zihinsel durumların içerisindeyiz. Bu durumlara örnek olarak, şu anda benim karaciğerimin sahip olduğu bir durum var. Aynı zamanda benim beynimin de sahip olduğu bir durum var. Bu iki durum birbirinden farklı durumlardır. Karaciğerin sahip olduğu durum bir zihinsel ya da fenomenal bilince yol açmıyor. Yani ben karaciğerimin hâlihazırdaki durumundan dolayı belli bir his hali içerisinde değilim. Fakat beynim için aynı durum söz konusu değildir. Bu iki durum arasındaki farkı nasıl açıklayacağız peki? Yani karaciğerle

[15] Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2000, s. 67.

beyin arasında birtakım fiziksel ve zihinsel farklılıklar mevcuttur. Beyin birtakım duygulanımlara yol açabiliyor iken karaciğer bu duygulanımlara sebep olmaz. İkisi arasında zihinsel temelde bu duygulanım farkları, fenomenal bilince tekabül eden durumlardır. Bizim deneyimlerimizin içeriği varsa gerçekliğe tekabül edebilirler. Bu anlamda fenomenal kavramından direkt olarak görüngüyü, gerçeklik karşısındaki görüngüyü anlamamız gerekmez. Bir duygulanım hali olarak bir taşı düşündüğümüzde onun belli bir bilinci yoktur derken belirtilmek istenen şey, belli bir his dünyası ve öznel yaşamı yoktur anlamına gelir. Bu öznel yaşamın merkezine koyduğumuz şeylerden biri de bu hisler ve duygulanım halleridir.

Fenomenal dediğimiz unsuru kabaca belli bir hislenme ve duygulanımlar hali olarak tanımlayacak olursak bir de bunların dışında kalan fikirler ve inançlar hali vardır. Bu durum, akıl diye adlandırdığımız mekanizma içerisinde işleniyorsa, fikir ve inanç üzerinden yürüyen başka bir durum hali ortaya çıkıyor. Fikir ve inanç denilen şey belli bir his dünyası gerektirmeyen unsurlardır. Örneğin belli bir öznenin belli bir şeye inanabilmesi için belli bir his dünyasına ihtiyacı yoktur. Onun fikir veya inançla beraber belli bir his dünyasında olması gerekmez. Belli bir fikre ve inanca sahip olmak (buradaki inanç dini bir inanç değildir), zihinsel bir kabullenişin sonucudur. Örneğin şu an Ankara ilinin, Türkiye'nin başkenti olduğuna inanma halim de bir inanç durumudur. İnancı bu şekilde anladığımız zaman, bu inanma halinin belli bir his dünyası gerektirmediğine kanaat getirebiliriz. Çünkü inanma halinin belli bir eğilim durumu olduğu, yani benim belli bir şeye inanıyor olmam için belli bir his dünyasında olmam gerekmediği, çünkü inanma diye adlandırdığımız halin örneğin; belli bir soru sorulduğu zaman o soruya olumlu yanıt verme eğilimi olduğu söylenir. Mesela bir arkadaşımın adının Ahmet olduğuna inanıyor olmam her an kendi kendime onun adı Ahmet, onun adı Ahmet… dememi gerektirmez. Peki, neyi gerektiriyor diye düşünecek olursak, belli bir eğilimi gerektirir diyebiliriz. Onun adı nedir diye sorulduğu zaman onun adı Ahmet deme eğilimi. Belli koşullarda bu eğilimin gün yüzüne çıkma hali olduğu söylenebilir. Buradan hareketle yatkınlık ve eğilim konusunda Ryle'ın "Zihin Kavramı" adlı eserindeki şu fikirleri mühimdir:

> *"İnsan davranışını betimlemek ve açıklamak için genellikle kullandığımız sözcüklerin bir bölümünün olayları değil yatkınlıkları gösterdiğini zaten kanıtlamış bulunuyorum. Birisinin bir şey bildiğini, bir şey olmayı istediğini*

söylemek onun özel bir anda bir şeyi yapma süreci içinde olduğunu ya da bir şeyleri yaşadığını söylemek demek değildir. Ama gereksinim doğduğu zaman, belli türden durumlarda belirli şeyleri yapmayı başaracağını ya da yapma eğilimi içinde olduğunu veya belirli şeyleri hissedeceğini söylemek anlamına gelir."[16]

Yine Ryle "Zihin Kavramı" adlı eserinde yatkınlıksal önermelerin mantığının anlaşılması adına aşağıdaki ifadeleri kullanır:

"Bir ineğin geviş getirir olduğu ya da bir insanın bir sigara tiryakisi olduğu söylendiği zaman, ineğin şimdi geviş getirmekte olduğu ya da adamın şimdi bir sigara içmekte olduğu söylenilmiş olmuyor. Bir geviş getirici olmak zaman zaman geviş getirmeye yönelmektir ve bir sigara tiryakisi olmak da sigara içmek alışkanlığında olmak demektir."[17]

Dolayısıyla bu hal belli bir eğilim içerdiği için belli bir his dünyasıyla duygulanım durumunun bu duruma eşlik etme zorunluluğu da bulunmamaktadır. Buradan hareketle eğer aklı bu inanma ve belli bir durumu muhakeme etme yetisi olarak tanımlayarak algılarsak fenomenal dünyayla yani hisler dünyasıyla, merkeze acı deneyimini koyarak anlayabileceğimiz dünya arasındaki problem de temel bir felsefi problemdir. Bu ilişkiyi çözümlemek adına, ilk görüntüde zihin denen şey iki ayrıksı yapıdan oluşuyor diyebiliriz. Birincisi bu inanma hali üzerinden yürüyen ve fenomenal bilinç gerektirip gerektirmediği aşikâr olmayan bir yapıdır. İkincisi de fenomenal his dünyası. Bunun da belli bir his dünyasına sahip olmak için belli bir inanma yapısına sahip olması gerekmeyen durumdur. Dolayısıyla zihni bu iki ayrı yapı üzerinden tanımlayabiliriz. Farklı felsefecilerin farklı unsurları merkeze alarak ve daha sonrasında birinin diğeri üzerinden anlamaya çabalayarak yol almaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

1.1.2. Zihin-Beden Problemi

Biz bir bedenimizin olduğunu görüyoruz ama bir zihnimizin olduğunu göremiyoruz. Bu durum Descartes'tan itibaren zihin ile beden arasındaki ilişki olarak yani zihnin bedenden, maddeden farklı bir töze sahip olduğu, bedenin de farklı bir yapıya sahip

[16] Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı*, (Çev: Sara Çelik), Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2011, s. 215.
[17] Ryle (2011), s. 217.

olduğu tartışmasını oluşturmuştur. "Kartezyen düalizmine göre beden, uzay ve zaman içindedir ve mekanik yasalara tabidir. Zihin sadece zamandadır ve mekanik kanunlarla açıklanamaz."[18] Descartes, zihin içeriğimizin düşünceden ibaret bir bütün olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre zihnin niteliği düşünme, his, irade, isteme vb. iken, bedenin niteliği ise uzamda bir yer kaplama ve hareketten ibarettir. Buradan hareketle birbirine indirgenemeyen bu iki töz birbirini nasıl etkilemektedir? Bedenden bağımsız varlığını koruyan zihnimiz yine maddi bir töz olan bedeni ve bedensel nitelikleri nasıl etkiler? Bu sorular zihnin mahiyetine ulaşma yolunda zihin felsefesini doğuran sorular olmuşlardır.

Ryle, Descartes'tan bugüne değin gelen Kartezyen öğretinin içeriğini şöyle ifade eder:

> *"Öğretiye göre, doğuştan zekâ geriliği olanların ve bebeklerin oluşturduğu kuşkulu istisnalar bir tarafa bırakılırsa, her insanın hem bir bedeni hem de bir zihni vardır. Her insan hem bir beden hem de bir zihindir. Bir insanın bedeni ve zihni birlikte iş görür, ama bedenin ölümünden sonra da insanların zihni var olmaya ve etkinlikte bulunmaya devam eder."*[19]

Zihin diye adlandırdığımız unsura soyut diyoruz ve göremiyoruz yani algılarımıza verili bir hali yoktur. Bunun yanında bir de bedene sahibiz. Daha da ilginci bir bedenimizin olduğunu zihnimiz üzerinden anlayabiliyoruz. Soyut olan bir şey somut olana nasıl etki eder? Ya da tam tersi somut olan bir şey soyut olana nasıl etki eder? Örneğin, beden öldüğünde zihin de ölür mü? Bu tür sorular zihin felsefesi alanının oluşmasında temel rol oynayan çok mühim sorulardır.

Zihin sahibi olan insanın kendisi hakkında merak ettiği en önemli unsurlardan "zihnin ne'liği" problemi, görüldüğü üzere hala tam olarak bilinememektedir. Zihin muhtevasının net olarak bilinememesi, bizim onun hakkındaki merakımızdan ve araştırmalarımızdan vazgeçirecek bir neden değildir elbet. Halen net bir açıklaması yapılamayan insan zihninin özellikle beden ile etkileşimi üzerine bizi tam manada haiz olabileceğimiz bir bilgiye götürecek bir yol arayışı, zihin sahibi olan bizleri hep düşündürmeye devam edecektir.

[18] Günday (2003), s. 66.
[19] Ryle (2011), s. 75-76.

"Şunu da düşündüm: büyük adam olmadan önceki çocukluk dönemimizde uzun süre genellikle birbirine karşıt olan ve belki de ne biri ne öbürü bize her zaman en iyiyi gösterebilen isteklerce ve eğitmenlerce yönetildik, bu yüzden yargılarımızın doğumumuzdan bu yana tüm usumuzu kullanmak ve ancak onunla yönetilmiş olmak durumunda vereceğimiz yargılar kadar arı ve sağlam olması hemen hemen olanaksızdı."[20]

Us sahibi olan bizler doğumumuz, eğitim hayatımız ve hayattaki bütün yaşam tecrübelerimiz doğrultusunda zihnimizi belli bir kalıba sokarız. Descartes'ın da yukarıda bahsettiği gibi hep dış etkiler sonucu ki bu dış etkiler Descartes'ın dediği gibi bir eğitmen veya bir başka unsur olabilmekle beraber, yargılarımızın akıl yetimizi kullanarak tamamen kendimize ait olması olanaksız bir hal alır. "Görüldüğü gibi bizim kendimiz hakkında bilemediğimiz çok şey var. Belki de bizim en ilginç yönümüz, ne olduğumuzu tam olarak bilemeyişimizdir."[21]

Öncelikle zihnin soyut bir kavram olduğunun felsefi bir tez olduğunu kabul etmeliyiz. Yani zihnin soyut bir kavram olduğuna dair elimizde kanıtlanmış bilimsel bir veri bulunmamaktadır. Zihnin soyut olmadığını, bedenle bütünlük içerisinde somut bir kavram olduğunu savunan felsefi görüşler de mevcuttur. Dolayısıyla zihnin soyut olduğunu söylemek, söz konusu bu görüşlerin karşısına bir karşı tez olarak çıkar. Buradan hareketle öncelikle özdeşlik teorisinin de bilinmesi gerekir. Özdeş ve özdeşlik kavramlarını açıklayıp özdeşlik felsefesinden biraz bahsedelim.

"Özdeş kavramı, birbirleri ile tam olarak aynı özellikleri paylaşan, biri hakkında söylene bilinen her şeyin eksiksizce diğeri için de aynen geçerli olduğu iki nesneden her biri için kullanılan sıfattır. Buna göre, birbirileriyle özdeş olan tüm nesneler ve yine, birbirleri ile özdeş olan sınıflar, bir ve aynı sınıfın üyesidir. Öte yandan, a ve b'nin, özdeş olması durumunda, a'nın b'nin sahip olduğu tüm özelliklere, b'nin de a'nın tüm özelliklerine sahip olduğunu dile getiren ilkeye özdeşlerin ayırt edilemezliği ilkesi adı verilir. Özdeşlik kavramına gelince, Aynılık, birlik, kendi kendisiyle aynı olma durumu

[20] René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, (Çev: Afşar Timuçin-Yüksel Timuçin), Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., 1998b, s. 41.
[21] Günday (2003), s. 16.

diyebiliriz. Öncelikle ve temelde, bir şeyin başka her şeyden farklı, fakat kendi kendisi ile aynı olma durumudur."[22]

Açıkladığımız bu kavramlar doğrultusunda özdeşlik felsefesine gelecek olursak,

"birciliğin bir türü olan ve ruhla madde, özneyle nesne arasında bir ayırım yapmayıp, bunları farklılaşmamış bir birliğin özdeş öğeleri olarak değerlendiren felsefi öğreti olduğunu söyleyebiliriz."[23]

İnsanın bugüne kadar tanıklık ettiği, asla şaşmayan ve şüphe ettirmeyen tek şey fiziksel niteliğimizin son bulması yani ölümün gerçekleşmesidir. Bu fiziksel nitelik sonlandığında soyut olarak kabul ettiğimiz veya edeceğimiz zihnimizin durumu ne olacaktır? Özdeşçilerin kabul ettiği gibi fiziksel niteliğimiz nasıl sonlanıyor ise o da mı sonlanacak? Yoksa fiziksel niteliğin sonlanmasından sonra, düalist yaklaşımın iddia ettiği gibi varlığını ve kendine özgü niteliklerini devam mı ettirecek?

"Çağdaş bir söyleniş biçimi ile materyalizm, "zihin ifadeleri ile beyin ifadeleri özdeştir" diyen görüştür. Bu yaklaşıma "fizikalizm" de denir. Materyalizme göre, var olan her şey fiziki cinstendir. Evrende, sadece fiziki objeler ve fizik olaylar vardır. Eğer bir şey fiziki ise, zaman ve mekândadır. Dolayısıyla var olan her şey zaman ve mekândadır."[24]

Düalist olunması gereken bir ortamda materyalist bir yaklaşımı benimsediğimizde, ruh-beden özdeşliği kabulü bizi bu konuda aydınlatma adına hiç de zorlamaz aslında. Özdeşlik kabul edildiğinde her şey açık bir hal alır. Fiziksel nitelik sonlandığında yine bu anlayışa göre fiziksel bir unsur sayılan zihin de sonlanacağından, aklımızı zorlayacak veya içinden çıkılamayacak bir problem kalmaz ortada.

Eğer bir özdeşçiysek yani zihinsel nitelikler ile fiziksel nitelikler arasında bir farkın olmadığı anlayışına sahipsek, zihnin soyut olma niteliği ortadan kalkar. Eğer davranışçıların dediği gibi zihinsel hal denen şey belli bir davranış kalıbıysa ya da belli bir davranış kalıbına doğru eğilim göstermekse, zihin yine soyut olmaktan çıkıp bir davranış ve eğilim haline geliyor. Birtakım zihinsel hallerin birtakım beyinsel hallere özdeş olduğunu inanmamızı sağlayacak argümanları düşünelim. Bu

[22] Cevizci (1999), s. 663.
[23] Cevizci (1999), s. 664.
[24] Günday (2003), s. 81.

argümanlardan biri şudur: zihinsel niteliklerimizin fiziksel dünyada bir etkisi vardır. Yani benim acı deneyimini yaşama halimin bir fiziksel sonucu vardır ve bu fiziksel acıyı hissettiğimde elimi acının kaynağından çekerim. Dolayısıyla acı deneyimi beni fiziksel bir eylemde bulunduruyor. İkinci bir argüman olarak fiziksel dünyamız nedensel olarak kapalıdır. Bu şu demektir ki örneğin bir fiziksel olayı ele alalım. Bu fiziksel olayın nedensel tarih sıralamasına bakalım. O nedensel tarihe baktığımız zaman o da fizikseldir. Bir önceki olaya bakalım o da fiziksel… Eğer bunu bu şekilde uzatacak olursak fiziksel dünyanın kapalılığı durumu ortaya çıkar. Yani fiziksel dünyada, her fiziksel sonucun fiziksel bir sebebi olduğu tezi ortaya çıkar. Bu meselenin ikinci basamağı olarak bu durumu kabullenmemiz gerekir. Çünkü bu tez aslında bilimin mevcut gelişimi tarafından desteklenmiş bir tezdir. Bilim neden bu kadar ilerleme kaydetti diye düşünürsek, tam da bu prensibe yaslandığı için ilerlediğini görebiliriz. Yani bilim birtakım fiziksel olayların sebeplerini metafiziksel unsurlara atfetmeyip, belli bir fiziksel olayın kaynağını başka olaylarda arama kaidesi olduğundan bu noktaya gelmiştir. Elbette beyni anlayabilme konusunda pozitif bilimlerin yanı sıra sosyal bilimlerin ve bilhassa felsefenin rolünü göz ardı edemeyiz.

> *"Burada felsefe başta olmak üzere antropoloji, psikoloji, iletişim, sosyoloji, hukuk ve hatta tarih gibi sosyal bilimlerin birçok asli alanı işe karışmaya başladı. Önceleri bu yaklaşımlar tıp ve moleküler biyoloji çevrelerinde pek de sıcak karşılanmadı. Sosyal bilimlerin beyne dâhil olması 'beyin sadece tıp ve fen bilimlerine bırakılamayacak kadar önemlidir' yaklaşımı ile multidisipliner çalışmalar dönemini başlattı. Çoktandır beyin görüntüleme faaliyetleri ile beyin çalışmaları alanına teknik olarak dâhil olan mühendislik alanlarının da daha aktif katılımı ile yeni beyin yüzyılında beyin çalışmaları daha kapsamlı ve ilginç bir hal aldı. Multidisipliner çalışmalar geliştikçe önüne -nöro eki alan bir sürü yeni disiplin ve bağımsız araştırma alanları da ortaya çıkmaya başladı."*[25]

Dolayısıyla ilk tezimiz doğruysa yani zihinsel niteliklerin fiziksel dünyada birtakım sonuçları varsa ve fiziksel dünya nedensel olarak kapalıysa, zihinsel niteliklerimizde fiziksel olmalıdır. Şöyle düşünelim: acı deneyimimizin fiziksel bir karşılığı vardır. Bu zihinsel niteliğimiz fiziksel mi değil mi? Şunu biliyoruz ki fiziksel bir olaya sebebiyet verir. Eğer fiziksel dünyamız gerçekten nedensel olarak kapalıysa, ilgili zihinsel nitelik de yani acı deneyimimiz de fiziksel olmalıdır. Bu zihinsel sebep

[25] İ. Tayfun Uzbay, "Beyni Anlamak Sadece Nörobilim ile Mümkün Mü? Beyin Yüzyılında Nörolojik Bilimlerden Sosyal Bilimlere Yeni Açılımlar, Yeni Yaklaşımlar", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 1,2015, s. 137.

argümanı zihnimizin, birtakım fiziksel dünyada etkilere sebep olması ve fiziksel dünyada etkilenen her şeyin fiziksel bir sebebi olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda zihinsel şeyler de fiziksel bir hal alır. Fenomenal zihin durumlarının fizikalizme karşı öne çıkarıldığı, zihin felsefesi için mihenk taşı sayılabilecek çeşitli argümanlar mevcuttur. Bunlardan ilki "bir deneyim hakkında sadece o deneyimin yaşanması durumunda elde edilebilecek bilgiler mevcuttur" tezine dayalı bilgi argümanı şeklinde adlandırılmaktadır. Frank Jackson tarafından yayınlanan "What Mary Didn't Know?" isimli makale ile zihin felsefesi gündemine giren bilgi argümanı, 1980'li yıllardan bugüne dek geçerliliğini ve gücünü yitirmemiştir. Jackson'ın ünlü makalesinin ihtivasını, siyah-beyaz bir odada kapalı olarak yaşayan ancak renklerin fiziksel bilgisinin tümüne hâkim olan bir renk bilimcisi olan Mary üzerine kurgulanan bir düşünce deneyi oluşturmaktadır. Argümanı tartışmaya açan soru şu şekilde ortaya atılır:

> *"Kırmızı renginin deneyimine hiçbir şekilde sahip olmayan ancak tüm fiziksel bilgisine sahip olan Mary, odadan dışarı çıkıp ilk kez kırmızıyı deneyimlediğinde yeni bir şey öğrenir mi ya da yeni bir bilgi elde edebilir mi?"*[26]

Sezgilerimiz bize kuvvetle söylemektedir ki, Mary fiziksel bağlamda her şeyini bildiği kırmızıyı ilk gördüğünde şaşıracaktır; zira bir şeyin "kırmızı olma" durumunu ilk defa deneyimleyecektir. Mary'nin kırmızıyı deneyimlediği anda oluşan ve kırmızının fiziksel bilgisinin dâhilinde olmayan şey, Mary'nin fenomenal zihin durumudur ve ancak Mary tarafından deneyimlenebilir.

Dolayısıyla fiziksellik yani özdeşlik hali, fiziksel nitelikler eşittir maddi niteliklerse, beyne dair tüm bilgilere sahip olacağımız sonucu çıkar. Jackson'ın düşünce deneyi bize gösteriyor ki, fiziksel bilgilerin tümüne sahip olunsa bile, bunun zihinsel bilgilerin tümüne sahip olmayı garanti etmeyeceğidir. Öyleyse fiziksellik bu doğrultuda yanlıştır. Buradan hareketle felsefenin işlevi bilimlerin bu denli geliştiği aşamada dahi çok büyük bir öneme sahiptir.[27] Çünkü görüyoruz ki bilimin sınırları

[26] Frank Jackson, "What Mary Didn't Know?", *The Journal of Philosophy*, 83, 1986, ss. 291-295.
[27] Eray Yağanak, "Radyoda Felsefe Söyleşileri, Zihin Felsefesi", Erişim: 28 Mayıs 2019, https://www.youtube.com/watch?v=5MR4g1YQCxo.

vardır ve bir aşamadan sonra felsefi sorular başlar. Bu sorulara ancak felsefe cevap verebilir.

> *"Zihin Felsefesi, her türlü zihinsel olayla ilgilenen bir disiplindir; tabii burada zihinsel olaydan, özellikle bilinçli varlıkları kapsayan tüm olaylar anlaşılmalıdır."*[28]

Zihin felsefesi üzerinde, modern felsefenin başlangıcından bu yana yapılan araştırma ve sorgulamalar dikkate alındığında, zihin felsefesinin içeriği ile ilgili iki temel yaklaşım ortaya konulmuştur. Bunlardan biri, Descartesçı anlayış dahilinde, zihin ile beden arasındaki ilişki açısından, zihnin bedenden, maddeden farklı bir töze sahip olduğu, bedenin de farklı bir yapıya sahip olduğunun savunulduğu düalist yaklaşımlardır. Diğeri ise, zihni fiziksel niteliklere sahip maddi olana eşdeğer tutan fizikalist ya da materyalist temelli yaklaşımlardır.

Bu iki yaklaşımın oluşumu, bütün düşünce dünyasında, zihin diye adlandırdığımız soyut varlığa dair insan aklı sınırları içerisindeki ilk soruları ortaya çıkartmıştır. Zihne dair sorulan sorular, felsefe içerisinde "zihin felsefesi" alanının oluşmasını sağlamıştır. Nitekim felsefenin mahiyeti de sorgulamalar neticesinde hakikati arama faaliyetinden meydana gelir. Algı dünyamızda verili olan bütün nesneler topluluğunu zihnimiz üzerinden kavramaktayız. Ancak zihin dediğimiz dünyayı köklü olarak henüz algılayabilmiş değiliz. Zihin dünyasına dair elde edebileceğimiz bilgiler ancak zihin felsefesi alanında yapılacak araştırma faaliyetleri sayesinde bize kendini açacaktır. Çünkü tekrar yinelemek gerekirse, görüyoruz ki bilimin sınırları vardır ve bir aşamadan sonra felsefi sorular başlar ve bu sorulara ancak felsefe bir çözüm yolu sunabilir.

[28] Jerome A. Shaffer, *Zihin Felsefesi*, (Çev: Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 18.

2. KARTEZYEN DÜALİZM

2.1. Kartezyen Düalizmin Mahiyeti

Bu bölümün içeriğinde Renê Descates'ın yaklaşımında zihin ve bedene yönelik ikicilik ele alınacaktır. Öncelikle 'kartezyen' ve 'düalizm' kavramlarını tanımlayarak Kartezyen düalizmin ilk aşamada algılanabilmesi sağlanmalıdır. Kartezyen kavramı, Fransız düşünür Descartes etrafında toplanmış ve onun felsefesini benimseyenlere yakıştırılan bir kavram olarak, "Descartesçı" anlamına gelmektedir.[29] Düalizm ise;

> *"Genel olarak, herhangi bir alanda birbirinden bağımsız, birbirine indirgenemez iki töz ya da ilke kabul etme tavrı; metafizikte, gerçekliğin, örneğin doğaüstü bir varlıkla doğal varlık, Tanrı ve evren, ruh ve madde, gözle görülür dünya ile akılla anlaşılabilir dünya, düşünen töz ve maddi töz, aktüel gerçeklik ve mümkün gerçeklik, fenomenal gerçeklikle numenal gerçeklik türünden, bağımsız ve birbirine indirgenemez iki ayrı töz ya da alandan meydana geldiğini savunan görüş ya da akım"*[30]

şeklinde tanımlanır.

"Düalizm "zihni olanı" tamamen ayrı bir dünya olarak ele alır. Hemen hemen resmileşmiş temsilcisi Descartes'tır."[31] Modern düşünce dünyasının başlangıcı olarak kabul gören Descartes, ortaya atmış olduğu düalizm anlayışı ile zihin üzerine asırlarca tartışılacak olan bir ikicilik anlayışı oluşturmuştur. Ondan önce felsefe tarihinde ruh-beden problemi olarak tartışılan konu, Descartes ile beraber yerini zihin-beden problemine dönüşür ve onun, düalizm anlayışı ile "Zihin Felsefesi" alanının oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Modern dönem ve sonrasında düalizmin en önemli temsilcisi olarak Descartes kabul edilmektedir.

> *"Renê Descartes zihinsel ve fiziksel olan arasında yapmış olduğu bu ayrımla modern felsefede ikicilik (düalizm) akımının öncüsü olmuştur. İkicilik zihinsel ve fiziksel olanın ya da zihin ve bedenin birbirine indirgenemez iki ayrı töz olduğunu savunan, ontolojik bir görüştür."*[32]

---

[29] Cevizci (1999), s. 222.
[30] Cevizci (1999), s. 451.
[31] Günday (2003), s. 10.
[32] Gödelek (2013), s. 12.

Zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olduğu fikrinin ortaya koymuş olduğu kavramların mahiyeti, zihin ve beden problemine neden olmaktadır. Bu iki ayrı tözün birbirinden farklı olduğu fikri, birbirileri arasında nasıl ve ne tür bir etkileşim olduğu sorununu ortaya çıkarmış olup ortaya çıkan bu sorun veya sorunların çözümlemesine yönelik zihin felsefesi alanında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Günümüz felsefe çalışmaları içerisinde düalizm önemini ve etkisini yitirmiş olsa da, zihin felsefesinin ortaya çıkışında en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün zihin teorileri düalizmin etkisiyle zihinlerde tasavvur edilip bizlere sunulmuştur.

2.2. Düalizm Çeşitleri

Zihin ve beden problemini açıklayabilmek ve bu alandaki tartışmalara ışık tutabilecek çözümlemelere ulaşabilmek adına düalizmi anlamak, bu yolda aşılması gereken ilk önemli basamaktır. Düalizmi düşünce dünyasında bu denli önemli bir yere koyan en önemli husus da iç dünyamızın zihnimizde oluşturduğu etkidir. Bütün duygu hallerimizin, iç dünyamızın zihnimizde oluşturduğu etkiye göre oluşması bizi zihinsel hallerin var olduğuna inanmamızı sağlayan bir etken olmuştur. Düalizmi daha iyi anlayabilmek adına onun başlıca çeşitlerini burada ortaya koymak yararlı olacaktır.

2.2.1. Töz Düalizmi

Töz düalizminin mahiyeti, Descartes ile özdeşleşen zihin-beden yaklaşımıdır. Zihinsel olan bir durumun fiziksel olan bir duruma indirgenememesi hali, töz düalizminin ve Kartezyen felsefenin özüdür.

> *"Descartes varlığı zihin ve madde olarak birbirine indirgenemeyen iki töze ayırması, töz düalizmi olarak adlandırılır. Descartes, zihin ve beden arasında, karşılıklı olarak nedensellik ilişkisi olduğunu var saydığı için, bu görüş psikofiziksel etkileşimcilik olarak da bilinir."*[33]

[33] Gödelek (2013), s. 103.

Zihin-beden düalizmi, ekseriyetle bedensel ve fiziksel nitelik son bulduktan sonra yani ölüm gerçekleştikten sonra, fiziksel olan bedene indirgenemeyen zihinsel yapının, varlığını devam ettirmesine inananların benimsediği bir yaklaşımdır.[34]

2.2.2. Nitelik Düalizmi

Nitelik düalizminin genellikle şöyle tanımlandığını görürüz:

> *"Yalnızca fiziksel tözün var olduğunu kabul eden ve zihinsel olayların fiziksel beynin özel nitelikleri olduğunu öne süren düalist görüşe nitelik düalizmi adı verilir."*[35]

Nitelik düalizmine dair yaklaşımda temel fikir, fiziksel bir bütünlüğün içerisinde olan beyin haricinde bir tözün bulunmamasına karşın, beynin kendisinin bu fiziksel bütünlük içerisinde bir başka fiziksel unsurda bulunmayan kendine has özel niteliksel özeliklere sahip olması ve bu niteliksel özelliklerin fiziksel olmadığı anlayışıdır.[36] Bu nitelikler arasında herhangi bir ağrı durumu içerisinde olma hali, herhangi bir rengin algılanma hali gibi fiziksel olana indirgenemeyen özelliklere sahip nitelikleri sayabiliriz

Töz düalizminin temsilcisi nasıl ki Descartes ise, nitelik düalizminin temsilcisi de yine Descartes'ın çağdaşı ve onun düalizmine karşı kendi düalist anlayışını ortaya koyan Baruch Spinoza'dır. Spinoza, zihin-beden ayrımında onların birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak değil de niteliklerine göre ayrılması gerektiklerini ifade eder. Ona göre farklı niteliksel özellikler aynı beden içerisinde farklı yönleri ifade eder.[37]

2.2.3. Psikofiziksel Paralelizm

Psikofiziksel paralelizm ise genelde şöyle tanımlanır:

> *"Psikofiziksel paralelizm zihinlerin ve bedenlerin nedensel olarak etkileşmediklerini ama zihinsel ve fiziksel olayların bir insan varlığında ilişki*

[34] Nigel Warburton, *Felsefeye Giriş*, (Çev: Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s. 144.
[35] Gödelek (2013), s. 107.
[36] Churchland (2012), s. 17.
[37] Ben Dupré, *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri*, (Çev: Elif Göktepe), Domingo Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 30.

içinde olduğunu iddia eden düalist görüştür […] Paralelizm görüşünün en önde gelen temsilcisi bir 17. Yüzyıl düşünürü olan Leibniz'dir."[38]

Paralelizm, nitelik düalizmini andırır mahiyette zihinsel ve fiziksel durumlar arasında bir bağlantı olduğunu kabul eder. Fakat bu bağlantının nedensel zeminde gerçekleştiğine karşı çıkar; çünkü zihin ve bedenin, birbirileri ile nedensel zeminde etkileşimde bulunamayacağı farklı tözler olduğunu kabul eder. Bu durumda paralelizm, zihin ve bedenin birbirinden ayrı ama aynı bütünlük içerisinde var olduklarını belirtir.[39] Başka bir ifade ile fiziksel olan zihinsel olanla, zihinsel olan da fiziksel olanla nedensel zeminde etkileşim içerisinde bulunamazlar.[40]

2.2.4. Epifenomenalizm

"Epi" etimolojik olarak "ötesi" anlamını ifade eden bir sözcük olmakla beraber epifenomenalizm, zihinsel olanın fiziksel olanın ötesinde olan bir durum olduğunu savunan yaklaşımdır.[41]

"Epifenomenalizm zihinsel olayların mekanik beyin süreçlerinin yan ürünü olduğunu ileri süren düalist bir kuramdır. Epifenomenalizmde nedensellik tek yönlüdür, yalnızca fiziksel olaylar zihinsel olayların nedeni olabilir."[42]

Yalnızca fiziksel olanın zihinsel olana etki edip onun nedeni olabileceğini savunan bu düşünce, aynı zamanda zihinsel bir durumun hiçbir zaman başka bir zihinsel duruma yol açamayacağını savunur. Bu durumda zihin, epifenomen, yalnızca bir gölgedir. Yani bedeni direkt olarak etkilemeyen bir varlıktır. Bütün fiziksel eylemler zihinsel durumların ortaya çıkmasına neden olur. Fakat hiçbir zihinsel durum fiziksel olan bir durumu ortaya çıkartmaz.[43] "Epifenomenalistler fiziksel olaylar zihinsel olaylara neden olurken zihinsel olayların hiçbir şeye neden olmadığına inanırlar."[44] Yine epifenomenalizm açısından "elimi kaldırmam, sadece düşüncem tarafından kendisine neden olmuş gibi görünen, katışıksız bir biçimde fizikî bir eylemdir."[45]

---

[38] Gödelek (2013), s. 104.
[39] Jerome A. Shaffer, *Zihin Felsefesi*, (Çev: Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 64.
[40] Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 348-349.
[41] Churchland (2012), s. 17.
[42] Gödelek (2013), s. 106.
[43] Warburton (2000), s. 149.
[44] Gödelek (2013), s. 107.
[45] Celal Büyük, "Düalizm, Bilinç ve Tanrı", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 39, 2013, s. 136.

Özetle epifenomenalist yaklaşımda zihinsel ve fiziksel durumlar birbirilerinden farklı nitelikler taşısalar da, zihinsel durumlar, fiziksel durumların ortaya çıkarttığı epifenomen hallerdir. Fiziksel bir bütünlük olan bedenden zihne karşı nedensel zeminde sadece tek taraflı bir etki vardır.[46]

2.2.5. Popüler Düalizm

Genel olarak düalist yaklaşımda zihinsel durumların, mahiyeti bakımından fiziksel durumlardan farklı ve birbirilerine indirgenememesi nedeni ile zihin ve beden arasındaki bağlantı ve etkileşimin, nasıl ve ne türden olduğu sorununa Kartezyen düalizm yaklaşımının çözüm noktasında zayıf kalması, Kanadalı düşünür Paul Churchland'ı düalizm konusunda yeni bir yaklaşıma sürüklemiş ve bu yaklaşıma da kendisi tarafından "popüler düalizm" adı verilmiştir.

Bu yaklaşımda, zihin sahibi olan insan bedeninin bir makineye benzetilmesinin yanı sıra zihinsel durumlarında maddesel yapıdan farklı fakat uzaysal nitelikleri taşıyan bir töz olarak kabul edilmesi fikri yer alır.[47]Popüler düalizm yaklaşımını benimseyen düşünürler, zihinlerin etki ettiği ve maddesel olan bedenler içerisinde bir konuma sahip zihinlerin beyin ile yakından bir ilişki içerisinde bulunduklarını söyleyerek zihin-beden probleminin temeli olan etkileşim meselesini aydınlatmaya çalışmışlardır. Fakat zihnin maddesel bir töz olan bedene hem bağlı olup hem de ondan bağımsız olarak var olabilmesi durumu mantıksal bir çıkmaza doğru gider. Burada Descartes'ın, var olabilmenin koşulu olarak ortaya koyduğu düşünme aşamasının çok iyi tahlil edilmesi gerekir. Zihin ve bedeni birbirinden ayrı tözler olarak gösterecek en güçlü dayanak, düşünme aşaması olacaktır.

2.3. Ontolojik Zeminde "Cogito"

Descartes, kendi düalizm anlayışını ortaya koyarken de, var olabilmenin metodunu ortaya koyarken de onun felsefesinde anlaşılması gereken bir kavram vardır. Bu kavram, anlama yetisi yani anlık'tır.

[46] Shaffer (2005), s. 63.
[47] Churchland (2012), s. 15.

2.3.1. Anlık

> *"Zihin diye adlandırdığımız bu az çok karmaşık yapıda birinci sırayı anlık dediğimiz anlama yetisi alır. Anlık öbür yetiler arasında bir yetidir, ne var ki onların yerinden biraz üstündür yeri, diyebiliriz ki onlar karşısında ayrıcalıdır. Çünkü bir anlamda, son yerdir, deyim yerindeyse son yargı organıdır. Her bilginin en kesin kaynağıdır, daha doğrusu üç ayrı kaynaktan, kendinden ve başka iki kaynaktan gelen bilgi verilerinin kesin bilgiye dönüştürülebildiği yerdir. Ona bir çeşit arı us, sağladığı şeye de arı ussallık diyebiliriz."*[48]

Anlık'ın ayrıcalıklı bir özelliğe sahip olmasının nedeni, iç dünyamız olsun dış dünya olsun, bilinebilir bütün nesneleri kavrayıp anlayabilme yetimiz sayesinde her şey hakkında düşünce üretebilmemizdir. Bu bakımdan kavramı değerlendirdiğimizde, anlıksız bir ben düşünülemez, yani beni ben yapan anlama yetimdir. Descartes, fıtri olarak konuşma yeteneğine sahip olamayan insanları dahi, zihinlerinde birçok yetiye sahip düzenek bütünü olarak görür. Bu yetiler içerisinde en önemli yere sahip yeti anlık'tır.[49] Descartes anlık kavramını, zihni belli bir tasarımla devindiren bilme ve anlama yetisi olarak tanımlar. Anlık cisimsel olana yönelmez. Bu yüzden sadece anlık ile hiçbir şeye yargı koyulmaz.[50]

Zihin-beden bütünlüğü içerisinde diğer bütün yetiler, edindikleri verileri anlık'a götürürler. Anlık kendisine sunulan bu verileri değerlendirme işini üstlenir. Anlık bu değerlendirme aşamasında iken imgelem ve duyu yetisi de anlık'a yardımcı olur. Bu iki yardımcı yetinin yanına bellek de eklenebilir. Fakat tüm nesnenin bilgisi, anlık tarafından oluşturulur.[51] Descartes, anlık kavramının imgelem yetisinden farklı olduğunu gösterebilmek adına şöyle bir örnekleme yapar:

> *"Bir üçgen şekli zihnimde imgelendiği anda bu üçgen şeklinin, üç tane çizginin bir araya gelerek oluşturduğu şekli tasarlamanın yanında, zihnimin de yardımıyla onu var olarak düşünüyor ve imgeliyorum. Fakat bir bingeni zihnimde tasarlayabilsem de bu bingene ait bin kenarı, üçgeni imgelerken kavradığım üç kenar gibi kavrayamıyorum. Bu bakımdan anlık, cisimsel ve*

[48] Timuçin (2004), s. 92.
[49] René Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev: K.Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994, s. 53-54.
[50] René Descartes, *Meditasyonlar*, (Çev: İsmet Birkan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007a, s. 52-68.
[51] Afşar Timuçin, *Descartesçı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 93-94.

maddesel olmayana yönelir. Bu yönelimlerden biri de ruh, yani insanın kendisidir."[52]

Descartes zihnindeki bütün maddesel ve cisimsel olan şeylerin izlerini yok edip duyularını kapatsa da iç dünyasını inceleyebileceğini ve böylelikle kendisine aşina olabileceğini ifade eder.[53] Descartes'a göre anlığın bizzat kendisi özne olarak nitelik kazanır. İmgeleme yetisi olmasa da varlık üzerinde bir bilgiye sahip olabiliriz. Fakat anlık olmazsa kendi varlığımız hakkında bir bilgiye sahip olamayız. Bu sebeple anlık ruhumuzun özüdür. Buradan hareketle imgelem yetisinin ruhun özünden ayrı bir şeye ait olduğu çıkarılabilir.[54]

Demek ki zihin sahibi olan insan kendisine, özellikle iç dünyasına yönelik çözümleme yaparken kullanabileceği, rehber niteliğindeki kavramın adı anlık olarak karşımıza çıkar. İnsan, anlık vasıtası ile kendisine "ben neden varım?, ben neyim?, düşünen bir şey olmak nasıl ve ne türden bir şey?" şeklindeki soruları yöneltebilir. Ben'in varlık olarak en önemli niteliği düşünebilmesi, çevresinde olup biten her şeyi imgeleyip duyumlayabilmesidir. Özne olan ben'in niteliklerinin temelini anlık oluşturur. Bu sebeple Descartes özne olan "ben"in en önemli niteliğinin anlık olduğunu iddia eder.[55] Diyebiliriz ki Descartes felsefesinde zihnin en önemli niteliği anlıktır. Çünkü hakikate ancak anlık ile ulaşılabilir.[56] Zihinsel unsurlar, anlama yetimizin nesnesi durumunda vardırlar.

2.3.2. Cogito'nun Doğuşu

Descartes'ın ontolojik zeminde kendi metodu ile vardığı temel bilgi, var olmasıydı. Düşünen bir zihnin var olmaması, içinden çıkılamaz bir çelişki oluşturacağından "*cogito ergo sum*" yani "düşünüyorum o halde varım" önermesi bir anlamda zorunlu olarak ortaya çıkmıştır.

[52] Descartes (2007a), s. 67-68.
[53] Descartes (2007a), s. 31.
[54] Descartes (2007a), s. 68.
[55] Timuçin (2000), s. 95-96.
[56] Abdullah Durakoğlu, Volkan Ay, "Descartes ve Searle'de Zihin Problemi". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:13, 2012, s. 195.

"Her şeyin yanlış olduğunu düşünmeye çalışırken, düşünen ben diye bir şey olması gerektiğini fark ettim. Ve şu gerçeğin farkına vardım: "Düşünüyorum, öyleyse varım."[57]

"Hiçbir şeyi kesin olarak bilebileceğimiz bir yol yoktur. Bir tek şey dışında: Kendim ve dünya hakkında ne kadar yanılmış olursam olayım, reddedilemeyecek bir şey var: Düşünüyorum. Tek başına bu bana varlığımı kanıtlar. Felsefedeki en ünlü sözle, Descartes sonuca varır: "Cogito ergo sum." (Düşünüyorum, öyleyse varım.)"[58]

Descartes'ın bu önermesinin açılımını özetlemek gerekirse, ilk aşamada özne olarak zihin yetileri ile her şeyi algılamaktan, ikinci aşamada algılanan her şeyden şüphe etmekten, üçüncü aşamada şüphe duyabilmesi için düşünmekten ve son olarak düşünebilmek için var olma zorunluluğundan çıkan sonuç, bize "*cogito ergo sum*" önermesini vermiştir.[59]

"Sonunda evrensel kuşku şu apaçıklık noktasına gelir dayanır: her şey boş olsa bile, bu her şeyin boş olduğunu düşünebilen ben' in herhangi bir şey olması gerekir, bir başka deyişle her şeyin varlığı tartışma götürebilir, ama her şeyin varlığından kuşkuya düşen ben' in varlığından kuşkuya düşülemez, çünkü varlığı öylesine sağlam, öylesine kesin duyulan bir şeydir ki o, olumsuz kuşkucuların en saçma kanıtlarıyla bile sarsılamaz, öyleyse bu temel, bu ben temeli, bir felsefe kurmak için ilk temel olarak, çok sağlam bir ilk temel olarak, birinci ilke olarak alınabilir."[60]

Descartes'ın 'ben' kavramı, düşünme yetisi ile kendisinin farkına varabilen bir ben bilincidir. Onun metodunda bu 'ben'in bilincine varabilmenin koşulu da düşünme yetisidir. Her şey anlamsız bir hiçlik dahi olsa yine bu yargıya varmanın temeli düşünmekten geçer. Bu düşünce ilerleyişinden de '*cogito ergo sum*' önermesi ortaya çıkar. Bir öncül olarak düşünüyorsam, düşündüğüm ile bir yargıda bulunuyorsam ben varım demektir. Bu önerme ile aklımızda özerklik alanı oluşmasını başarabilmiş olan Kartezyen gelenek, var olabilmenin koşulunu ve ifade ettiği anlamı, öznenin

[57] Descartes (1994), s. 33.
[58] Paul Strathern, *90 Dakikada Descartes*, Gendaş A.Ş, İstanbul, 1999, s. 44.
[59] Onur Göksel Yokuş, "Zihin ile Birlikte Gelenler: Qualia ve Öznellik", *ÖNCÜL Analitik Felsefe Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, 2019, s. 24.
[60] Timuçin (2004), s. 79.

yani "ben"in kendilik bilincine bağlayarak belli bir düşünce topluluğunun önünü açmıştır.[61]

Descartes'a göre zihin sahibi olan bir beden içerisinde, içinde olmadığım bir dünyayı imgelem yetim ile hayal etmeye çalışsam da var olmadığım bir yokluk ortamını düşünemem. Başka bir şeyin olmadığını hayal ederek düşünmeye çalışmak dahi benin varlığına kanıttır. Descartes'ın argümanının özeti şudur: bir zihne sahip olmayan "ben"i düşünme faaliyetinin gerçekleşmesi dahi, bir zihnimin olduğunun kanıtıdır. Çünkü düşünmemeyi düşünmek yine düşünsel bir durumdur, yani var olan bir zihinsel faaliyet ile gerçekleşir.[62] Bu doğrultuda önermeden çıkacak sonuç, "düşünüyorsam varım" ifadesi olacaktır. Var olmanın gerekli koşulunu Descartes, düşünme fiiline bağlamıştır. Önermeyi tersine düşünecek olsak yine birbiri ile bağlantılı aynı sonuca varabiliriz. Bu durumda düşünmenin koşulu var olabilmek olurdu.[63]

Zihni ve fiziki ifadeleri özdeş saymak ontolojik zeminde bir çelişkiye yol açar. "*Cogito Ergo Sum*"un önemi de burada kendisini gösterir. Var olmak düşünme etkinliğinden geçer ve benlikte kendisini bulur. Düşünme etkinliğini gerçekleştiren zihnin kendisi olduğu için var olan da zihnin kendisidir. Var olan her şey kaynağını zihnimizden alır. Bir bakıma ontolojik değere sahip her şeyin kaynağı zihnimizdir. Descartesçı anlayışta zihnin niteliği düşünmektir ve bu noktadan "*Cogito Ergo Sum*" önermesi ortaya çıkar.

> *"Şimdi gördüğüm her şeyin yanlış olduğunu varsayıyor, hiçbir şeyin asla yalanla dolu belleğimin bana gösterdiği şey olmadığına kendimi inandırıyor, hiçbir duyu yetimin olmadığını varsayıyor, cisim, biçim, yayılım, devinim ve yer gibi şeylerin, kendi zihnimin uydurmaları olduğuna inanıyorum. Peki, ya hiç olmazsa ben, kendim, bir şey değil miyim? Ama herhangi bir duyu yetimin ve bedenimin olduğunu daha önce yadsımıştım ya! Yine de tereddüt içindeyim, zira bundan ne sonuç çıkıyor? Bedene ve duyulara o derece bağlıyım ki onlarsız var olamıyorum, öyle mi? Fakat bütün dünyada hiçbir şeyin, hiçbir yerin, hiçbir*

[61] Emrah Günok, "Sum, Ergo Cogito: Ego'nun Fenomenal Zeminine İlişkin Heideggerci Çözümleme", *Düşünme Dergisi*, sayı: 2, 2012, s. 57-58.
[62] Cengiz İskender Özkan, "Descartes'ın Zihin Teorisi ve Sınırları", *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, cilt: 2, sayı: 2, 2019, s. 246-247.
[63] Özkan (2019), s. 250.

göğün, hiçbir ruhun ve hiçbir bedenin olmadığına inandırmıştım kendimi; böylece kendimin de var olmadığına inanmış olmuyor muyum? Hiç de değil. Kendimi inandırmışsam ya da sadece herhangi bir şey düşünmüşsem, varmışım demektir."[64]

Düşünce tarihinde Descartes'ın bir yöntem olarak başlattığı kuşkuculuk, kesin bilgiyi elde edebilme adına bir aşama oluşturmuştur. Burada kuşkuyu, bizi kesin bilgiye ulaştıracak bir araç olarak düşünmeliyiz. Amaç ise bilgisini aradığımız şeyin hakkında kuşkularımızın ortadan kalktığı, kuşku duyulmayacak kesin bilgiyi elde etmektir. Bu yöntem, bilgisi elde edilen her şeyi eleştirerek kesin bilgiye varmada kullanılacak bir akıl yürütme şeklidir. Descartes, kendisinin ortaya çıkarttığı bu yöntem ile "düşünüyorum o halde varım" önermesine ulaşmıştır.[65]

"Uyanıkken zihnimizde bulunan fikirlerin, aynen ve hiçbiri gerçek olmaksızın, uyurken de aklımıza gelebileceğini göz önüne alarak, o ana kadar zihnimize girmiş olan bütün şeylerin, düşlerime giren hayallerden daha gerçek olmadığını farz etmeye karar verdim. Fakat, hemen bunun ardından, her şeyin yanlış olduğunu bu şekilde düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak bulunan bir şey olmam gerektiğini fark ettim. Ve şu: düşünüyorum öyleyse varım hakikatinin şüphecilerin en acayip varsayımlarının bile sarsmaya gücü yetmeyecek derecede sağlam ve güvenilir olduğunu görerek, bu hakikati aradığım felsefenin ilk ilkesi olarak kabul etmeye tereddütsüz karar verdim."[66]

Descartes'ın bu yaklaşımına göre, zihin ile bedenin birbirinden ayrı, birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz oluşunu buradan anlayabiliyoruz. Argümana bu şekilde baktığımızda, zihnin mahiyeti gereği maddesel olan bedenden oldukça farklı bir töz olduğunu kavrayabilmek adına bu argümanı ele almak en iyi seçim olacaktır. Düşünmeyi, var olmanın koşulu olarak kabullendiğimizde, var olmak için herhangi bir şekil ya da uzama ihtiyaç duymayız. Düşündüğümüz için var olduğumuzun bilincindeyizdir artık. Bu sebeple maddesel olan bedenden değil de, uzamsız olan zihnimiz vasıtasıyla elde ettiğimiz kavram bilgisi önceliklidir.

[64] Descartes (2007a), s. 21-22.
[65] H. Gazi Topdemir, *Felsefe*, Pegem Akademi, Ankara, 2008, s. 44-45.
[66] René Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev: K.Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2010, s. 32-33.

"Eğer balmumunu görmekte oluşumdan onun mevcut ve var olduğu yargısına varıyorsam, yine onu görüyor olmamdan, hem de daha büyük bir açıklıkla, benim de 'ben' ve var olduğum sonucu çıkmaz mı? Zira görmekte olduğum şey gerçekte balmumu olmayabilir, hatta herhangi bir şey görmek için gözlerim de olmayabilir; fakat gördüğüm ya da (benim için ikisi bir) gördüğümü sandığım zaman, o sanan 'ben'im bir şey olmamaklığım olanaksızdır. Aynı şekilde, balmumuna dokunuşumdan onun var olduğu yargısına varıyorsam, yine aynı sonuç, yani benim varolduğum sonucu çıkacaktır; balmumunun var olduğu yargısına imgeleme yetimle veya başka herhangi bir gerekçeyle varıyorsam da yine ve hep aynı sonuca varacağım."[67]

Cogito'nun ortaya çıkışı düşünce dünyasında mutlak bilgiyi elde edebilme adına temel bir yöntem olmuştur. Fenomenoloji okulunun kurucusu Alman filozof Edmund Husserl Descartes'ın şüphe yöntemini, bilgiyi elde etmede başlangıç noktası olarak görmüştür:

"Descartesçı şüphe yöntemi bize bir başlangıç sunmaktadır: cogitationun varlığından, zihinsel yaşantı sırasındaki ve yaşantı üzerine yalın refleksiyondaki yaşantının varlığından şüphe edilemez. Cogitationun görülerek dolaysız kavranması ve cogitatioya sahip olma da bir bilmedir; cogitationes ilk mutlak verilmişliklerdir."[68]

Husserl, kesin bilgiye ulaşma çabasındaki diğer durumlarda karşılaşılan bilginin, 'kesin bir bilgi olamama' hali ile karşılaşıldığını ifade eder. Descartes'ın *cogito* argümanı devreye girdiğinde karşılaşılan kuşku ortadan kalkar. Ona göre Descartes kesin bilgiye ulaşma yolunda yadsınamaz bir kapı aralamıştır. Descartes'ın çağdaşı Spinoza da zihin beden düalizminde öncelikli olarak kuşkusuz bilginin öneminden bahsederek Descartes'ı bu anlamda destekler.

"Var olduğumuzu bilmediğimiz sürece, herhangi bir şeyden mutlak olarak emin olamayız. Bu önerme kendiliğinden açıktır. Çünkü olduğunu mutlak olarak bilmeyen, olumlayan ya da yadsıyan bir varlık olduğunu, yani kesinlikle olumladığını ve yadsıdığını da bilmez."[69]

---

[67] Descartes (2007a), s. 29-30.
[68] Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Çev: Harun Tepe), Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 2.
[69] Benedictus Spinoza, *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler*, (Çev: Coşkun Şenkaya), Dost Kitabevi, Ankara, 2014, s. 34.

"Düşünme sözüyle, bizde doğrudan doğruya kendiliğimizden görebileceğimiz biçimde olup biten tüm şeyleri anlıyorum. Böylelikle yalnız anlamak, istemek, tasarlamak değil, ancak burada duymak ya da düşünmekle aynı şeydir. Çünkü gözlerimin ya da bacaklarımın yaptığı işi gösterip de, gördüğümü ya da yürüdüğümü söyleyip, var olduğumu çıkarırsam ulaştığım sonuç, kuşku duyulmayacak kadar yanlışsız bir sonuç olmaz, zira hiçbir zaman gözlerimi açmadığım ve yerimden kımıldamadığım halde, gördüğümü ya da yürüdüğümü sanabilirim; çünkü kimi zaman uyuklarken böyle bir sanıya kapıldığım olur, belki vücudum olmadan da aynı sanıya kapılmışımdır. Halbuki yürüyorum ya da görüyorum demekle yalnız düşüncemin yaptığı işi ya da sanmayı, yani gördüğümü sanmama neden olan bendeki bilgiyi demek istersem, o zaman bu aynı sonuçtan kuşkulanmama olanak veremeyecek ölçüde mutlak olarak doğrudur, çünkü bu, ruhla ilgili bir sonuçtur; duymak ya da başka herhangi bir biçimde düşünme gücü yalnızca ruhta vardır."[70]

Descartes'ın '*cogito ergo sum*' ile varlığını ispatlamaya çalıştığı şey öznedir. Yani bilen ben. Çünkü düşünme yetisinden yoksun bir özne olamaz. Düşünmek var olmanın koşuludur.

"Şu son günlerde dünyada gerçekten bir şeyin var olup olmadığı konusunu inceleyip sadece bu sorunu incelemekte oluşumdan bile gayet açık biçimde kendimin var olduğum sonucunun çıktığını görünce, bu kadar açık ve net olarak zihnime yansıyan bir şeyin doğru olduğu yargısına varmaktan kendimi alamadım; herhangi bir dış etmen tarafından buna zorlandığımdan değil, anlığımda beliren büyük bir aydınlığın, irademde de büyük bir aydınlık meydana getirmesinden dolayı; böylece kayıtsızlığımın azalması ölçüsünde çoğalmış bir özgürlükle, buna inanmayı seçtim. Aksine, şimdi yalnızca düşünen bir şey olarak var olduğumu biliyor değilim, bunun yanı sıra zihnimde cisimli doğa hakkında da belli bir fikir var; bu yüzden, içimde olan, daha doğrusu "kendim" olan, bu düşünen doğanın, adı geçen cisimli doğadan farklı bir şey mi olduğu, yoksa ikisinin aynı şey mi oldukları konusunda kuşkularım var ve beni bu iki şıktan birine inandıracak hiçbir neden bilmediğimi varsayıyorum."[71]

Descartes'a göre varolma durumunun şartsız koşulu düşünmektir. Uzamlı bir beden veya uzamsız bir ruh üzerinden izlenim yaparak doğrudan "varım" yargısını ortaya

[70] René Descartes, *Felsefenin İlkeleri,*(Çev: Mesut Akın), Say Yayınları, İstanbul, 2007b, s. 55.
[71] Descartes (2007a), s. 54-55.

koymamış, varlığın ve var olma bilincinin vazgeçilmez koşulu olarak düşünmeyi ele almıştır. O, *Cogito* temellendirmesini farklı eser ve metinlerinde çelişmeden bu doğrultuda ortaya çıkartmıştır.

> *"Sonra, ne olduğumu dikkatle inceleyerek, hiçbir bedenim olmadığını, bulunabileceğim hiçbir dünya, hiçbir yer olmadığını varsayabileceğimi, ama buna göre varolmadığını varsayamayacağımı, tersine başka şeylerin doğruluğundan kuşkulanmayı düşünüyor oluşumdan varolduğum sonucunun apaçık ve kesin bir biçimde ortaya çıktığını, oysa düşünmeyi bıraksaydım tasarladığım tüm başka şeyler doğru olsalar bile varolduğuma inanmam için elimde hiçbir neden bulunmadığını görerek, tüm özü ya da doğası düşünmekten başka bir şey olmayan ve varolmak için herhangi bir yere gereksinimi olmayan, herhangi maddesel bir şeye bağımlı olamayan bir töz olduğumu anladım. Öyle ki bu ben yani kendisiyle neysem o olduğum ruh, bedenden tümüyle ayrıdır, hatta bedenden daha kolay tanınır ve beden olmadığında bile o kendisi olmaktan çıkmaz."*[72]

Descartes, zihin ve beden düalizmini oluştururken onların varlığından mutlak bir şekilde emin olabilmek için *cogito* temellendirmesini kullanmıştır. Birbirine indirgenemeyen bu iki ayrı tözün varlığına da düşünme yolundan geçerek ulaşmıştır. Descartes'ın, bu fikri ile kendisinden yaklaşık beş yüz yıl evvel yaşamış olan ve İslam coğrafyasında çok etkili bir filozof olan Gazali'den etkilenmiş olabileceği düşünülebilir. Böyle bir etkilenmeye dayanak oluşturacak argüman ise Gazali'nin *Kimya-yı Saadet* adlı eserinde geçen şu ifadeleridir:

> *"Varlığı âşikardır. Zira, insanın kendi varlığında şüphesi yoktur. …Gözlerini kapayıp, kalıbını, gökleri, yerleri ve gözleriyle görülebilen her şeyi unutsa da, kendi varlığını zaruri olarak bilir. Her ne kadar kalıbından, yerden, gökten ve göklerde olanlardan haberi olmasa kendinden haberdar olur."*[73]

Gazali ve Descartes kesin bilgiye ulaşma yolunda şüphe yöntemini kullanmaktaydılar. Öyle ki kullanmış oldukları bu ortak yöntem ile sonlu ve sonsuz tözü kanıtlama noktasında aynı yargıya varmışlardır.

---

[72] Descartes (1998b), s. 63.
[73] Gazali, *Kimyâ-yı Saâdet,* (Çev: A. Farûk Meyân), Bedir Yayınevi: İstanbul, (1396 - 1976), s. 19.

2.3.3. Kesin Bilgiye Ulaşmanın Yolu: Kuşku

Kartezyen felsefede içerik olarak karşımıza çıkan en belirgin özelliklerden biri Descartes'ın kesin bilgiye ulaşma arzusudur.[74]

> *"Bir süre önce, hayatımın ilk yıllarından beri pek çok yanlış görüşü doğru kabul ettiğimi ve böylesine güvenilmez temeller üzerine o gün bugündür inşa ettiklerimin de ancak son derece kuşkulu ve kesinlikten yoksun olabildiğini fark ettim; öyle ki eğer bilim dallarında sağlam ve kalıcı bir şeyler oluşturmak istiyorsam, hayatımda bir kez olsun o güne kadar doğru olduklarına inandığım tüm görüşleri geçersiz sayma işine ciddiyetle girişmem ve herşeye temelden yeniden başlamam gerekiyordu."*[75]

Descartes kesin bilgiye ulaşmanın metodu olarak her şeyden kuşku duymayı ön plana çıkarır. Kesin bilgiyi elde etme uğruna doğru bildiklerimizi de yok sayarak her şeyden kuşku duyup kalıcı ve kesin bilgiye ulaşmanın bu metot ile gerçekleşebileceğini iddia eder. O ortaya koyacağı teorileri, içinde kuşkuya yer olmayan bir sağlamlıkla inşa etmek ister. Ona göre bu kuşkusuz sağlam teoriler ancak her şeyden kuşku duyarak oluşturulabilir.

> *"[M]editasyonum kafamı kuşkularla öylesine doldurdu ki, artık bunları unutmak elimde değil. Üstelik bu kuşkuları nasıl giderebileceğimi de bilmiyorum. Sanki birdenbire çok derin bir suya düşmüşüm de şaşkınlıktan ne ayağımı dibe basabiliyor ne de yüzerek suyun üstünde kalabiliyormuşum gibi... Yine de çabalayacağım ve bu kez de dün girdiğim yolu izleyerek en küçük bir kuşku gölgesi bile gördüğüm her şeyden, sanki kesinlikle yanlış olduğunu biliyormuşum gibi uzak duracağım; kesinlikle doğru bir şeye rastlayıncaya ya da en azından -başka şeye gücüm yetmezse- dünyada kesin bir şey olmadığını kesinlikle öğreninceye kadar da, bu yolda devam edeceğim. Arkhimedes yerküreyi yerinden oynatıp başka bir yere taşımak için yerinden kımıldamayacak sağlam bir noktadan başka bir şey istemiyordu; aynı şekilde*

[74] Mine Kaya Keha, "Descartes'ın Epistemolojisi ve Foucault'nun Eleştirisi: Akıl ve Akıl Dışılık Bağlamında Bir Eleştiri", *Kaygı Felsefe Dergisi*, sayı: 14, 2010, s. 112.
[75] René Descartes, *Meditasyonlar,* (Çev: Engin Sunar), Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 47.

ben de, bir tek kesin ve kuşku götürmez hakikat bulmak mutluluğuna erişirsem, büyük umutlar beslemekte haklı olduğumu göreceğim."[76]

Descartes'ta, kuşku duymak, hakkında kuşku duyamayacağımız kesinlikte bilgiye ulaşmada kullanacağımız yegâne yöntemdir. Kendi düşünce sistemini çok sağlam bir zemine oturtabilmek adına bir Arkhimedes noktası oluşturmayı ister. Hakkında kuşku duyabileceğimiz her şeyden kuşku duymak ve baştan yadsımak bizi kesin bilgiye ulaştırmada koruyacak bir önlemdir. Bu yöntemi kullanarak hakkında kuşku duyulabilen tüm bilgiyi adeta ayıklayarak doğru ve kesin bilginin peşine düşer. "Kuşku, bir enerji (erke) eylemi ve hareketidir, zihnin kurtuluşudur."[77] Yine Descartes'a göre, "gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelerden gücü yettiği ölçüde kuşku duyması gerekir."[78]

"Çocuklukta, yani adam olmadan önce, henüz tüm usumuzu kullanmadığımız bu yaşta duyularımıza çarpan nesnelere ilişkin bazen iyi bazen kötü yargılarda bulunurduk: Bu nedenle, böyle aceleyle verilen birçok yargı gerçeğin bilgisine ulaşmamızın önüne taş koyuyor. Bu da bize şunu öğretiyor ki, kendilerinden en küçük bir kuşku kırıntısı bulacağımız nesnelerden yaşamımızda bir kez bile kuşku duymadıkça, onlardan ayrılabileceğimizi gösteren hiçbir belirti yoktur."[79]

Descartes, kuşku yolu ile adeta bilginin kesinliğine açlık çekiyordu.[80] Çocukluğumuzdan yetişkinliğimize kadar çevremizde olup biten her şey hakkında bir yargıda bulunuruz. Descartes, bu süreçte kuşku oluşturabilecek her şeyden kuşku duyarak, gerçeğin kesin bilgisine ulaşabileceğimizi ifade eder.

"Ama bugüne kadar doğru olduğuna inandığım tüm görüşleri, sonra yerine daha iyilerini ya da onları us düzeyinde doğruladığım zaman aynılarını koymak için, bir kere yok saymaya girişmekten daha iyi bir şey yapamazdım diye düşünüyordum. Bu yolla yaşamımı, yalnızca eski temeller üzerine kurmaktan ve gençliğimde doğru olup olmadığını incelemeden kendimi inanmaya bıraktığım

[76] Descartes (2007a), s. 21.
[77] Descartes (2007b), s. 9.
[78] Descartes (2007b), s. 49.
[79] Descartes (2007b), s. 49.
[80] Strathern (1999), s. 11.

ilkelere dayanmaktan çok daha iyi yönetmeyi başaracağıma kesinlikle inandım.''[81]

Descartes için kesin bir şekilde bir şeyi bilebilmek için nelerden şüphe duyulabilineceği sorusunu yanıtlamaktan geçer. Onun kuşku yöntemi "*cogito*" temellendirmesini ortaya çıkartmıştır.

"Ama yalnız ve karanlıkta yürüyen bir adam gibi çok yavaş gitmeye ve her şeyde çok sakınık davranmaya karar verdim, öyle ki çok yavaş ilerlersem en azından kendimi düşmekten koruyacaktım. Ayrıca, yazacağım kitabın tasarısını yapmaya ve zihnimin yatkın olabileceği her şeyin bilgisine ulaşmak için doğru yöntemi araştırmaya zaman ayırmadan önce, daha önceleri usun süzgecinden geçirmeden doğru olduğuna inandığım görüşlerin tümünü yanlış diye bir yana atmak istemedim.''[82]

Descartes kesin bilgiye ulaşma yolunda kendi yöntemi ile ilerlerken, düşmekten korktuğunu yani, şimdiye kadar bildiği her şeyi bir anda elinin tersi ile itmeyi göze alamadığını ifade eder. Bu ifadenin sebebi, geri dönüşü olmayan hatalardan korunmak için temkinli olmanın gereği olabilir.

Descartes'ın kesin ve doğru bilgiye ulaşmada kendisine zorunlu kıldığı dört ana kuralı bulunmakta ve bu dört ana kural doğrultusunda us yolu ile zihinsel bütün yargıları temellenmektedir:

"Birincisi, doğruluğunu apaçık bilmediğim bir şeyi doğru diye almamak, yani acelecilikten ve önyargıdan özenle kaçınmak, yargılarımda zihnime açık ve seçik bir biçimde gelen ve hiçbir biçimde kuşkuya koyamadığım şeylerin dışında herhangi bir şeyi tanımamak.

İkincisi, inceleyeceğim güçlüklerden her birini olabildiğince parçalara ayırmak ve onları en iyi çözümlenebilecek duruma getirmek.

Üçüncüsü, düşüncelerimi en basit ve tanınması en kolay olan nesnelerden başlayarak ve yavaş yavaş, derece derece ilerleyerek en karmaşık bilgilere kadar götürmek ve doğal olarak birbiri ardından gelmeyen şeyler arasında da bir düzen varsaymak.

[81] Descartes (1998b), s. 41.
[82] Descartes (1998b), s. 44.

Sonuncusu, her yerde bütünsel saymalar ve en genel gözden geçirmeler yaparak hiçbir şeyi dışta bırakmadığımdan güvenli olmak."[83]

Descartes'ın kendisine ilke edindiği bu kurallar, onun ortaya koyacağı bütün teorileri sağlam bir temele oturtmada kullanacağı en önemli araçları olacaktır. Çünkü Descartes'ın dert edindiği en mühim mesele kesin bilgidir. Böyle bir kesin bilgiye de ancak sistemli bir ilke bütünlüğü ile varılabilecektir. Sağlam bir temele oturtulmayan bilgi bizi ancak kuşkuyla baş başa bırakacaktır. Bu da Kartezyen felsefe içerisinde kabul edilemez bir durumdur.[84] Bu durumda Kartezyen felsefede kuşku, üzerinde felsefe yapılacak varlıktan emin olma aracıdır.[85]

2.3.3.1. Duyu Anlayışı

Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*'da duyulara ilişkin şu ifadeleri kullanır:

"Bugüne kadar en doğru ve güvenilir olarak kabul ettiğim her şeyi duyulardan ya da duyular yoluyla öğrendim; bazense bu duyuların aldatıcı olduğunu deneyimledim, öyleyse bizi bir kez aldatmış olan şeylere asla tam anlamıyla güvenmemek ihtiyat gereğidir."[86]

Burada da Descartes'ın kuşku metodu ile doğru orantılı bir yaklaşım bulunmaktadır. Descartes, kendince doğru ve güvenilir kabul ettiği her şeyin bilgisine yine kendi duyuları ile ulaştığını aktarır. Yine bu duyuların bazen kendini aldatabildiğini deneyimlediğini ve bu sebepten dolayı kendisini aldatabilecek olan duyulara, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmada tam olarak güvenmemenin bir önlem olacağını söyler. Tüm bilgi birikimimizin duyular aracılığı ile oluştuğu aşikâr iken bizi aldatma olasılığı üzerine, duyulara güvenmediğimizde zihnimizce bilinebilir tüm nesneler dünyasına ait bilgiye ya da kesin bilgiye nasıl ulaşabiliriz peki? Duyulara kesin bilgiye ulaşma yolunda güvenmediğimizde, bize bilgiyi sağlayacak herhangi bir başka yetimiz var mı?

"Duyulur nesnelerin gerçekliğinden niçin kuşkulanılabilir? Madem ki şimdi, gerçeği aramaya başlamak dışında bir amacımız yoktur, o halde ilk önce bu

[83] Descartes (1998b), s. 46.
[84] Timuçin (2004), s. 70.
[85] Naciye Atış, "Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı'nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, cilt: 5, sayı: 1, 2015, s. 5.
[86] Descartes (2016), s. 48.

ana değin duyduğumuz ya da tasarladığımız nesnelerden bazılarının gerçekten dünyada olup olmadığından kuşku duyacağız, çünkü ilkin, duyularımızın birçok kez bizi yanılttığını deneyimlerle gördüğümüz için onlara, isterse tek bir kez bile yanıltmış olsalar da, fazla inanmak toyluk olur."[87]

Descartes, duyular yolu ile algıladığımız nesnelerin gerçekliğini bile sorgular. Çünkü onun yegâne amacı kesin ve gerçek bilgiye ulaşmaktır. Kesin ve doğru bilgiye ulaşma yolculuğunda bizi en az bir kez bile aldatma özelliği taşıyan duyulara güven duymanın, toyluktan başka bir şey olamayacağını ifade eder.

"[H]ayatım boyunca rüya görüp görmediğimi bir yana bırakıp, zihnime ancak duyular yoluyla girdiğini sandığım bütün düşüncelerin, tıpkı uyuduğum zamandaki, gözlerim kapalı, kulaklarım tıkalı olduğu, özetle duyularımdan hiçbirinin ortada olmadığı zaman zihnimde oluşan düşünceler gibi, zihnimde kendiliğinden oluşup oluşmadığından kuşku duymaya başlayacağım. Dolayısıyla, dünyada siz varmısınız, yer var mı, güneş var mı diye kuşku duymakla da yetinmeyeceğim, ama gözlerim var mı, hatta sizinle konuşuyor muyum, siz benimle konuşuyor musunuz, diye de kuşku duyacağım, kısacası herşeyden kuşku duyacağım."[88]

Descartes, tüm teori ve fikirlerinde kendisine vazgeçilmez bir yöntem olarak seçtiği kuşku yöntemini bu sefer de duyular üzerinde kullanarak tahlil eder. Duyuları düşünürken hayatında görmüş olduğu rüyalardan yola çıkarak, acaba tıpkı rüya halinde iken duyuların etkisinden bağımsız olarak gördüğü rüyalar gibi zihin dünyasında oluşan düşüncelerin, yine zihninde kendiliğinden meydana gelip gelmediğinden kuşku duyar. Böylece uzamlı ve uzamsız olabilecek her nesnenin varlığını duyular yolu ile kavrayıp kavrayamadığını, eğer kavrıyorsa kendisini aldatabilme olasılığına sahip olan duyuları, kuşku süzgecinden geçirerek onu güvenilir bir hale sokacaktır Descartes.

"[D]uyular bizi pek zayıf algılanabilir ya da pek uzak şeyler hakkında ara sıra yanıltsalar bile, yine duyular aracılığıyla bildiğimiz halde usumuzu zorlamadan kuşkulanamayacağımız birçok başka şeyler de yok mu? Örneğin, şimdi burada,

[87] Descartes (2007b), s. 51.
[88] René Descartes, *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*, (Çev: Sanem Sollers), Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 44-45.

hırkamı giymiş olarak ateşin karşısında oturmakta ve elimde şu kağıdı tutmakta oluşum ve bu türden başka şeyler... Bu ellerin ve bu vücudun bana ait olduğunu nasıl yadsıyabilirim, kendimi kimi şaşkınların yerine koymaksızın? [...] Yine de bir insan olduğumu, dolayısıyla uykularımda ve rüyalarımda o şaşkınların uyanıkken gördükleri kadar, hatta daha saçma ve gerçek dışı şeyler görme alışkanlığım bulunduğunu da göz önüne almak durumundayım. Kim bilir kaç kez rüyamda da burada olduğumu, giyinik olduğumu, ateşin karşısında olduğumu görmüşümdür, gerçekte çırçıplak yatağımda yatarken! Ama şu anda şu kağıda uyuyan gözlerle bakmıyorum, salladığım şu baş uykuda değil, şu eli de bir amaçla ve bilerek isteyerek uzatıyor ve sıkıyorum; uykuda olanlar hiç de bütün bunlar kadar açık ve seçik gibi görünmüyor. Fakat inceden inceye düşününce, uyurken sık sık bu tür yanılsamalarla aldatıldığımı hatırlıyor ve bu düşünce üzerinde biraz durunca uyanıklığı uykudan ayırt etmeyi sağlayacak kesin belirti bulunmadığını o derece açıklıkla görüyorum ki şaşıp kalıyorum ve şaşkınlığım neredeyse beni uyanıkken uyumakta olduğuma inandıracak raddeye varıyor.''[89]

Descartes, kendi düşünce sisteminin temelinde kuşkuya yer olmayacak derecede açık, seçik ve kesin bir bilgi topluluğunun olduğu teoriler oluşturmak ister. Kuşku yöntemini duyular üzerinde kullanırken, duyulara tamamen teslimiyetle inanmamız için dayanağı sağlam hiçbir nedenimizin olmadığını savunur. Bu konudaki iddiasını temellendirebilmek adına gece gördüğümüz rüyalardan yola çıkar. Duyular bize yaşamımız boyunca etrafımızdaki her şeyi algılatarak bir dünya oluşturur. Bizim dünyamız, duyular yolu ile algılayabildiğimiz nesneler bütünüdür. Aynı duyular, gece biz rüya halinde iken de bir başka dünya karşımıza çıkarır. Hatta bazı rüyalarımızın gerçek mi, rüya mı olduğundan emin olamayacak bir ikilem yaşadığımız olur. İşte bu tür rüyalarımızda gördüğümüz dünyanın gerçek olabileceğini, maddi ve cisimsel bir özelliğe sahip olabileceği zannında bulunabiliriz. İşte bu noktada Descartes, duyuların bizi neyin gerçek, neyin rüya veya hayal olabileceği konusunda kesinliğe ulaştıramayacağını düşünür. Kuşku onun, kesin bilgiye ulaşmadaki vazgeçilmez yöntemidir. Kuşku yolu ile duyuları tahlil edecek ki, duyular hakkında kesin ve açık bilgiyi ortaya çıkartabilsin.

[89] Descartes (2007a), s. 16-17.

"[R]uhun özniteliklerine geçelim, bakalım bende bulunan birine rastlayabilecek miyiz? İlk ikisi beslenmek ve yürümek ama eğer bedenim olmadığı doğruysa, beslenip yürüyemeyeceğim de doğrudur. Bir diğeri hissetmek ama insan bedensiz hissedemez de; hem şu da var ki, eskiden rüyamda birçok şeyi hissettiğimi sanmış ama uyanınca bunları gerçekte hissetmemiş olduğumu görmüştüm. Bir başkası düşünmek ve burada düşünmenin bana ait bir öznitelik olduğunu buluyorum; yalnız o benden ayrılamaz."[90]

Duyulara ait güvenin sorgulanması ve bu sorgulamanın rüya argümanı ile desteklenmesi, duyular ile algılanan dünyanın bir yanılsama ve aldanmadan ibaret olabileceği kuşkusunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Descartes, duyular vasıtası ile algılayıp kavrayabildiğimiz dünyanın, rüya halinde yaşadığımız deneyimlere benzediğini iddia eder. Uyku halinde yaşadığımız rüyada, uyanık haldeyken olduğu gibi fiziksel ve zihinsel olayları yaşadığımızdan kuşku duymayız. Uyku halinde yaşadığımız bu fiziksel ve zihinsel olayların, uyanık haldeyken yaşadığımız olaylardan farklı olmadığı düşüncesine kapılabiliriz. Uyku ve uyanıklık arasında ayırt edici bir ölçüt belirleyemezsek, hangi haldeyken gerçeklik ve kesinlik içerisinde olduğumuzu nasıl kavrayabiliriz? Descartes bu noktada tüm hayatımızın bir yanılsamadan ibaret olabileceğini ima ederek, ortaya koyduğu rüya argümanı ile duyulara gösterilen güveni yok eder.

2.3.3.2. Descartes'ın Kötü Cini

Kötü cin varsayımı Descartes'ın doğru düşünme yöntemi için ürettiği bir yoldur. Tüm niyeti aldatmak üzere kurulu olan bir kötü cini tasavvur edip aklımıza kabul ettirdiğimizde ona kanmamak için her an temkinli olacağımızdan, bu yaklaşımı, mantıksal zeminde olumlu bir varsayım olarak görebiliriz. Çünkü her zihin sahibi varlık içsel ve dışsal durumları ile farklı bir karaktere sahiptir. Bu durum da ister istemez zayıf ve kanmaya müsait yanlarımızın da olabileceği ihtimalini ortaya çıkarır. Düşünce yolunda bu zayıflıklara kanmamak için Descartes'ın kötü cin varsayımı aklımızı daha güçlü kılabilir.

[90] Descartes (2007a), s. 24.

"Dolayısıyla, hakikatin en üstün kaynağı olan iyi ve doğru Tanrı'nın değil, beni yanıltmak için tüm hünerini kullanan, güçlü olduğu denli hilekâr ve aldatıcı bir kötü cinin var olduğunu farz edeceğim. Gökyüzünün, havanın, yeryüzünün, renklerin, şekillerin, seslerin ve dışımızda görüp duyduğumuz her şeyin, sadece, bu kötü cinin çabuk kanan yanımı tuzağa düşürmek için kullandığı yanılsamalar ve aldatmacalar[düş oyunları] olduğunu düşüneceğim. Kendimi de elleri, gözleri, teni, kanı hiçbir duyusu olmadığı halde hatalı bir biçimde tüm bu şeylere sahip olduğuna inanan bir varlık olarak göreceğim. Bu düşünceye inatla bağlı kalacağım; zira bu yolla herhangi bir hakikatin bilgisine ulaşmak gücüm dahilinde olmasa bile, en azından yargılama yetimi askıya almak benim elimdedir. Bu nedenle, inandığım şeyler arasına hiçbir yanlışlığın girmemesi için büyük bir özen göstereceğim ve zihnimi de o büyük aldatıcının her türlü hilesine karşı öyle iyi hazırlanacağım ki, ne kadar güçlü ve hileci olursa olsun, bana asla herhangi bir şeyi zorla dayatamayacak."[91]

Descartes, kendisini kesin ve doğru bilgiye götürecek kuşku yöntemini temellendirme adına öyle cesur argümanlar ortaya koymuştur ki, emin olabilmek ve kuşkusunu çok sıkı bir şekilde güçlendirebilmek için sürekli onu aldatmaya çalışan kötü bir cinin varlığını tasavvur etmiştir:

"Descartes'ın kendisini şeytanın kandırmasına maruz kalan biri olarak hayal etme biçimindeki düşünce deneyini yürütürken göstermeye çalıştığı gibi, ruh bir beden olmadan da varlığını sürdürebilir olarak düşünülebilir. Descartes eğer şeytan kurgusunu ciddiye alacak olursa, bir bedenden ve duyulardan mahrummuş gibi davranması gerektiğinin farkına vardı; bu mahrumiyeti hayal etmeye çalıştığında da, kendi benliğinin ya da ruhunun ve onun düşüncelerinin gerçekliğinden kuşku duymaya başlamaksızın bunu başardı. Böylece, otonom olarak işlev göre[n] rasyonel ruhun akla yatkınlığı ortaya çıktı."[92]

Kesin bilgiyi elde etme adına oluşturulan kuşku metodunun, Kartezyen felsefedeki yerinin korunabilmesi için kurgulanan kötü cin argümanı, Descartes nazarında kuşku yönteminden asla vazgeçmemek adına çok önemli bir konuma sahiptir.

[91] Descartes (2007a), s. 52-53.
[92] Tom Sorell, *Descartes*, (Çev: Hakan GÜR), Dost Kitabevi Yayınları: Ankara, Ocak, 2009, s. 100-101.

2.3.4. Düşünmemi Sağlayan Şey: Tanrı

Descartes, *Meditasyonlar*'da, kendisinin düşünmesini sağlayan varlık konusunda şu soruyu sorar: "Düşünen bir şey olduğum kesin; kesin olmasına kesin de, bu durumda bir şeyi kesin olarak bilmemi sağlayan şeyin ne olduğunu da biliyor olmam gerekmez mi?"[93] Descartes kesin bilgiye ulaşma aşamasında metot olarak zihnin niteliği olan düşünmeyi ve bu düşünce sonrası kuşku duygusunu ortaya çıkartarak kesin bilgiyi elde etmeyi amaçlamıştı. Yine düşünme faaliyetinden yola çıkarak nedensel anlamda bir çıkar yol aramış olsa gerek ki, kendisine kesin bilgiyi elde ettiren ve düşündüren şeyin ne olduğunu sorar. Çok yüce değerler atfettiği özelliklere sahip olan bu kaynağın Tanrı olduğunu söyler ve bu idenin sadece kendinden kaynaklanan bir ide olmadığını, göstermiş olduğu dayanaklarla Tanrı'nın kendiliğinden var olma zorunluluğu olduğunu ifade eder.

> *"Tanrı adıyla ben sonsuz, ezeli, değişmez, bağımsız, her şeyi bilen, her güce sahip, beni ve benim dışımdaki her şeyi yaratmış olan bir özü anlıyorum. Bu özellikler o kadar büyük ve yüce özellikler ki bu nitelikleri incelemek için gösterdiğim özen ve dikkatin artması oranında, bu niteliklere ilişkin idenin salt benden kaynaklanabilecek olmasına olan inancım azalıyor. Dolayısıyla, daha önce söylemiş olduğum her şeyden Tanrı'nın var olduğu yargısına ulaşmak zorunluluğu doğuyor, zira bir öz idesine sahip olmama ve buna bağlı olarak benim de bir öz olmama karşın, sonlu bir varlık olarak gerçekten sonsuz bir öz tarafından bana verilmedikçe, sonsuz bir öz idesine sahip olamam."*[94]

"*Cogito ergo sum*" temellendirmesinin öncülü düşünmek idi. Descartes bu temellendirmenin öncülüne sebep olan kaynağı, yani düşünmeye sebep olan kaynağı gösterme arzusunu da burada ortaya koyar. O Tanrı kavramı ile sonsuz bir kudret ve iradenin sahibi, her şeyin yaratıcısı sıfatına sahip bir özü anlar. Bu özün ise yüce bir özellikler bütününe sahip Tanrı olduğunu yineleyerek, ortaya koyduğu tüm yargıların Tanrı'nın varlığının zorunluluğunu ortaya çıkardığını belirtir. Zira 'sonsuz öz' idesi, sonlu bir öz olan bizlere, sonsuz öz olma sıfatına sahip Tanrı tarafından verilmese idi sonsuz öz olan Tanrı idesine sahip olamazdık.

[93] Descartes (2007a), s. 71.
[94] Descartes (2007a), s. 82.

"Tanrı'dan bahsediyorum ve bu Tanrı idesi bende mevcuttur. Buradan çıkan en açık ve kesin sonuç ise Tanrı'nın aldatıcı olamayacağıdır, çünkü doğal ışık aldatıcılığın bir eksikliğin, kusurlu oluşun sonucu olduğunu bize öğretmiştir."[95]

Descartes, kendiliğinden var olma zorunluluğu atfettiği bu Tanrı idesinin, zihnimizde bir aldatıcılığa sebep olamayacağı yargısını benimser. Çünkü bu kadar yüce değerlere sahip olan kusursuz varlık aldatıcı olamaz, aldatıcılık bir kusurun sonucu olarak karşımıza çıkar. Önemli bir husus olarak, *cogito ergo sum* önermesinin altında öznenin varlığı araştırılsa da, Tanrı'nın varlığının kanıtlanması, *cogito*'nun tasdik edilmesi için vazgeçilmez bir öncül konumunda karşımıza çıkar. Bu bağlamda *cogito ergo sum* önermesi, Tanrı'nın varlığını tasdik etmeyi önceler. Descartes'ta bu öncül doğrultusunda öznenin varlığı, Tanrı'nın varlığının bir göstergesi olarak ortaya çıkar.

"Zihnim algıladığı şeylere herhangi bir zorunluluk dayatmaz; kanatlı bir at yokken, zihnimde kanatlı bir atı nasıl tasarlıyorsam, fiilen var olmayan Tanrı'ya da var oluşunu o şekilde atfedebilirim."[96]

Tanrı'nın varlığını kanıtlama amacı taşıyan bu benzetmede Descartes, olmayan bir şeyin zihnimizde ide olarak yer alamayacağını demek istese de, zihnimiz bize fiili olarak var olan bir at ve uçan bir hayvana ait kanat organının birleşimini, yine zihnimizce tasarlanmış yeni bir varlık olarak karşımıza çıkarır. Bu tasarım ise imgelem yetisi sayesinde olur. Tanrı'nın varlığını veya görüngüsünü düşünmeye yönelik herhangi bir pozitif bulgu elde edemeyiz. Ancak yüce değerlere sahip mükemmel varlık olan Tanrı'yı, kendisini gizleyen bir varlık olarak algılayıp tefekkür edebilme imkanı mevcuttur.

"Tanrı bize, her şeyi bilen bir anlayış vermemiş olsa da, bunun yanı sıra, onun yanlışlarımızın yaratıcısı olduğuna inanmamalıyız; çünkü insan anlayışı sınırlıdır ve her şeyi bilmemek sınırlı düşüncenin özünde vardır."[97]

"Düşünme sözüyle, bizde doğrudan doğruya kendiliğimizden görebileceğimiz biçimde olup biten tüm şeyleri anlıyorum. […] Düşünce gücü yalnızca ruhta vardır"[98]

[95] Descartes (2007a), s. 90.
[96] Descartes (2007a), s. 110.
[97] Descartes (2007b), s. 72.
[98] Descartes (2007b), s. 55.

Aslında bu anlayış, Descartes'ın kesin bilgiye ulaşma metodu ile çelişir. Zihin sahibi olan insan düşüncesinin sınırlı olduğunu kabul etmek, daha baştan bilgiyi elde etme çabası adına olumsuz bir varsayım sayılabilir. Hem kesin bilgiyi elde edebilmek için kuşku duyulan her şeyi yok sayacağız, hem de insan bilgisinin sınırlı olduğunu kabul edip her şeyin bilinemeyeceğini söyleyeceğiz. Birbiriyle uyuşmayan bu iki durum bizi her daim çıkmaza götürecektir.

2.4. İki Ayrı Töz: Zihin ve Beden

Düalizm dediğimizde zihnimizdeki ilk tasavvur ruh ve bedenin birbirinden özellikleri bakımından ayrı unsurlar olarak canlandığından, konunun din ile de ilişkisi olduğu akla gelebilir. Fakat ruh ve beden ayrımı felsefede dini öğretilerden değil, rasyonel akıldan çıkar. Düalizm konusunda çok farklı fikirlere sahip olan düşünürler çok farklı inançlara da sahip olabilmektedirler.

> *"Çoğu kez din ile düalizmin arasında bir bağlantı kurulur. Ancak, bu doğru değildir. Tanrının var olduğu doğru olmasa bile düalizmin doğru olması mümkündür. Aynı şekilde, Tanrı varolduğu halde, düalizm yanlış olabilir. Descartes Hristiyandır, ancak, Platon'un yaşadığı dönemlerde Hristiyanlık yoktur. Eccles ve Swinburne'nin Hristiyan olmasına karşın Popper Agnostiktir."*[99]
>
> *"Descartes'a göre iki töz vardır, zihin ve madde. Her tözün belirleyici bir niteliği vardır. Zihnin belirleyici niteliği düşünme, maddenin belirleyici niteliği yer kaplamadır."*[100]

Düşünce dediğimiz şey bu çerçevede herhangi bir uzama sahip olmayan bir töze ait nitelik iken, uzamlı olanın herhangi bir düşünce içeriğine sahip olmayan bir nitelik olduğunu kavrarız. Zihin ve bedenin birbirine indirgenemez iki ayrı töz oluşu bu bilgiden meydana çıkar. Bu bağlamda Descartes, "her tözün temel (ana) bir özniteliği vardır; ruhunki düşünce, cisminki de uzamdır"[101] savı ile zihin-beden düalizmine yönelik düşüncesini temellendirir.

> *"Descartes metafiziğine göre, insan zihni Tanrı tarafından, maddesel nesneler matematiksel açıdan algılandıklarında ortaya çıkan, maddesel nesnelere ilişkin*

[99] Günday (2003), s. 44.
[100] Gödelek, (2013), s. 102.
[101] Descartes (2007b), s. 82.

kusursuz kesinlikten yararlanmak üzere oluşturuldu; bu metafiziğe göre, Tanrı bizim kesin biçimde algılayabildiğimiz her şeyi yaratma gücüne sahipti ve yine buna göre, Tanrı insan zihni özdeğin matematiksel doğası kesin biçimde algılandığında bu zihnin hayata düşmesine izin vermeyecek kadar merhametliydi." [102]

Descartes'ta zihnin muhteviyatı metafizik anlamda ele alındığında, Tanrı'nın yaratma özelliği doğrultusunda bilinebilir maddi nesne dünyası, matematiksel olarak us yolu ile algılandığında kendisini gösteren kesin ve kusursuz bilgiye ulaşacak şekilde oluştuğu savunulur. Salt zihinsel durumlarımızın bizi yanıltmayacağını söyleyen Descartes, bu iddiasını zihnimizin bedenden ayrı olarak işlevlerini gerçekleştirebilmesine bağlar.[103] Nitelik olarak özü düşünme olan zihin ve yine nitelik olarak özü yer kaplama olan beden arasında ortak bir nokta yoktur. Descartes tam olarak bu ayrılıktan ötürü zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak değerlendirir.[104]

Zihnin varlığını uzamlı olma özelliğine sahip bedenimiz üzerinden kavrayabiliriz. Bu bakımdan değerlendirdiğimizde zihnin varlığı maddedir. Herhangi bir uzama sahip olmayan zihin uzamlı olanın içinde varlığını nasıl sürdürebilir? Descartes zihnin bütün bedene ait bir yayılım ile var olduğunu söylese de, zihin uzamlı olan bedene benim saçım, benim elim der. Uzamlı olan beden ve uzamsız olan zihin birbirilerine indirgenemeseler de özdeş olmadıkları söylenemez. Çünkü zihin, bedenden yani maddeden bağımsız olarak varlığını kanıtlayamamıştır henüz.

"Bedenime gelince, doğası hakkında hiçbir kuşku beslemiyordum zira onu açıkça tanıdığımı düşünüyordum ve eğer onu sahip olduğum mefhumlara göre açıklamak isteseydim, şu şekilde betimlerdim: cisim deyince; bir biçimle sınırlandırılan, belli bir yer tarafından ihtiva edilen ve diğer tüm cisimlerin dışlanacağı şekilde bir uzamı dolduran; dokunma, görme, işitme, tat alma, koku alma duyularıyla hissedilebilen; kendi kendine değil de, kendisine temas eden ve tesirinde kaldığı yabancı bir şey tarafından birçok şekilde hareket ettirilebilen her şeyi anlıyorum. Çünkü kendime hareket etme, hissetme ve düşünme gücü taşımanın; hiçbir şekilde cismi doğaya yüklenemeyeceğine

[102] Sorell (2009), s. 13.
[103] Descartes (2007a), s. 49.
[104] Durakoğlu (2012), s. 190.

inanıyordum aksine, benzeri yetilere bazı cisimlerde rastlandığını gördüğüme şaşırıyordum."[105]

Descartes, bedenin içeriğini açıklarken onun sınırlı, yer kaplayan ve duyular yoluyla hissedilebilen, ayrıca herhangi bir etki yoluyla hareket ettirilebilir bir özelliğe sahip olan cismani bir yapı olarak kabul eder.

"Öyleyse ruha ait olan şeylere [ruhun yüklemlerine] geçip, içlerinde bana ait olan bir şey bulabilir miyiz bir bakalım. Bunlardan ilki yemek yiyip beslendiğim ve yürüdüğümdü; iyi de, eğer bir bedene sahip olmadığım doğruysa, o zaman beslenemeyeceğim ve yürüyemeyeceğim de bir gerçektir. Ruha ait şeylerden biri de hissetmektir ama beden yoksa hissetmek de mümkün değildir: hem şu da var ki, eskiden uykumda pek çok şeyi hissettiğimi düşünmüş, sonra uyandığımda bunları aslında hissetmediğimi kabul etmiştim. Ruha ait olduğunu söylediğim şeylerden bir diğeri de düşünmektir ve işte burada düşünmenin de sahip olduğum bir özellik olduğunu bulurum. Sadece o benden ayrılamaz. Ben'im, varım. Bu kesin, ama ne kadar süre için? Ancak düşündüğüm sürece; zira ola ki düşünmeye son verseydim, aynı zamanda olmaya ya da var olmaya da son verirdim. Şimdi ille de doğru olmayan hiçbir şeyi kabul etmiyorum: Öyleyse ben, kesin olarak söylersek, sadece düşünen bir şeyim; yani bir zihin'im (esprit), bir anlığım/müdrikeyim (entendement) ya da bir akılım/anlakım (raison); ama bunlar önceden bana yabancı olan terimler. Oysa ben gerçek ve gerçekten var olan bir şeyim, iyi de nasıl bir şey? Söylediğim gibi, düşünen bir şeyim."[106]

Ruhun mahiyetine dair önemli bir özellik olarak hissetmeyi hatırlatır Descartes. Bu hissetme özelliği ise ona göre beden vasıtası ile gerçekleşir. Ruh-beden etkileşimi duyular aracılığı ile hissetme durumunu ortaya çıkarır. Descartes rüya yolu ile gördüklerini hissettiğini ve uyanma halinde iken bu hissettiklerinin gerçeklik olmadığını söyler. Buradan hareketle düşünmenin etkinliği ortaya çıkar. Ruha ait en önemli özellik, Descartes felsefesinde düşünmektir. Zira "*cogito*"nun altında yatan temel de budur. Ontolojik zemindeki "*cogito*" çözümlemesinin temeli düşünmektir. Descartes'ın zihni açıklamada kullandığı bir başka argüman onun bölünmezliği ilkesidir. Fiziksel anlamda bedenin her durumda bölünme imkânının olduğunu fakat

[105] Descartes (2007a), s. 60.
[106] Descartes (2007a), s. 61.

yapısı gereği farklı olan zihin için bu durumun geçerli olmadığını savunur. Onun yaklaşımında zihin ve bedenin ayrıştırılmasında kullandığı en önemli argümanların arasında bölünmezlik ilkesi yer alır.

> *"Beden doğası gereği her zaman bölünebilir, ruhsa hiçbir şekilde bölünemez; nitekim ruhumu, yani sadece düşünen bir şey olarak kendimi, göz önüne aldığımda, kendimde hiçbir parça ayırt edemiyor, tersine mutlak surette bir ve bütün bir şey olduğumu apaçık biçimde kavrıyorum."*[107]

2.4.1. Zihin-Beden Problemi

Zihin ve beden problemi, düalist düşünce neticesinde birbirine indirgenemeyen uzamlı ve uzamsız bu iki ayrı töz arasındaki ilişkiden doğar. Buna bağlı olarak zihinsel durumlar ile bedensel durumlar arasında algılanabilen farklar nelerdir? Uzamsız bir özelliğe sahip olan zihin ile uzamlı bir özelliğe sahip olan bedenin ontolojik zeminde konumları nedir? Bu iki ayrı töz olduğu iddia edilen zihin ve beden aslında özdeş midir? Eğer birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz iseler aralarında ne tür bir etkileşim vardır? Bu sorular günümüze kadar gelen ve halen devam eden 'zihin-beden problemi'ni oluşturan sorulardır. Düalizme karşı özdeşçi temelden doğmuş bütün yaklaşımların kaynağı, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olmasının reddedilmesi ile başlar.

> *"Ruhun seyrelmiş ve ince bir cisim olduğunu düşündüğünüzde, onun bir ruh, yani düşünen bir şey olduğunu ve ayrıca da seyrelmiş bir şeyin yayılımlı bir şey olduğunu da, elbette tasarlayabilirsiniz; fakat düşünen şeyle yayılımlı şeyin aynı şey olduklarını elbette tasarlayamazsınız ama buna inanmak istersiniz çünkü daha önce inanmışsınızdır ve eski kanılarınızdan kolayca kopamazsınız ve önyargılarınızdan isteğinizle ayrılamazsınız."*[108]

Neden Descartes'ın dediği gibi uzamlı olanla, uzamsız olan ve aynı zamanda niteliği düşünme olan şeyi birbiri ile aynı ve özdeş düşünemiyoruz? Zihnimize odaklanıp düşündüğümüzde onun uzamsız bir töz olmasının yanında bir de bedenden bağımsız bir iradeye sahip olduğunun farkına varırız. Belki de zihnimizin, bedene indirgenemeyen kendine has ayrı bir bütünlük olduğunun kabul edilmesinin en güçlü

[107] Descartes (2007a), s. 79.
[108] Descartes (2007a), s. 179.

sebebi budur. Descartes, uzamsız ve maddesel bir özelliğe sahip olmayan zihni bedenden bağımsız bir töz olarak kabul eder. Bu durumda bedenden bağımsız olan zihin varlığını bedene ihtiyaç duymadan ondan ayrılarak devam ettirebilir. Bu yaklaşım bize fiziksel ve bedensel nitelik son bulduğunda, yani ölüm gerçekleştiğinde beden bütün niteliğini kaybetse de 'zihnin varlığını sürdürmeye devam eder' sonucunu verir.

> *"Beden ve zihnin arasındaki bu ayrım, Descartes'ın bütün doğal olguları karmaşık makinelere benzeterek açıklamaya uğraşma ve bu yolla açıklanamaz görünen insan deneyiminin özellikleri üzerinde daha çok çalışmaya olanak sağlama stratejisini yansıtır."*[109]

Zihin ve bedeni birbirinden ayrı olarak kabul ettiğimizde, zihinsel nesnelerin cisimsel nesnelerden ayrılması durumu ortaya çıkar. Bu iki töz birbirinden ayrı, birbirine indirgenemeyen unsurlar olarak düşünülse de, birlikteyken bir anlam kazanıp bilinç hali oluştururlar.

> *"Descartes'ın düalist temel anlayışına göre, insan iki özün birleşiminden oluşur: Ruh ve beden. Ruh, bedenin etkilerinden kurtulabilir. Zira kendi kendisine yeterli bir yapıdadır. Ben düşünerek varım, aslında ben düşünme fiilinden oluşuyorum. Öbürüyle, yani bedenle -bu beden beni duyusal algılara, arzulara ve tutkulara kenetler- birleşiğim, ama bir değilim. Düşünürken, bedensiz olarak bir bütünüm aslında."*[110]

Ruh ve bedenin birbirinden ayrı tözler olduğu fikri, biz insanların bugüne kadar çevresinde gerçekleşen gözlemler neticesinde oluşmuştur. Bu fikrin oluşmasında en mühim ve belki de tek sayılabilecek gözlem bedensel niteliğin nihayete ermesi yani ölümdür. Ölen bedenlerin üzerindeki gözlemlerimiz, bizi ruhun bedenden ayrıldığı fikrine iletmesi çok güçlü bir ihtimaldir. Çünkü bedensel nitelik sona ermeden önce aynı beden üzerinde bir hareket ve tepki görmekte idik. Bilinçli bir hareket ve tepki, gözlemlediğimiz bedende ruhsal ve zihinsel bir yapının var olduğunu düşünmemizi sağlar. Zaten Kartezyen düşüncede var olmanın temeli "düşünmek" idi.

---

[109] Desmond M.Clarke, *Descartes,*(Çev: NurNirven-Berkay Ersöz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 136.
[110] Karl Jaspers, *Descartes ve Felsefe*, (Çev: Akın Kanat), İlya Yayınevi, İzmir, 2003, s. 115.

> *"Onun düalist görüşüne göre; ruh ve beden gerçekte birbirinden faklıdır ancak her ikisi de birbirini etkilemektedir. Ruhun tek işlevi, düşünmektir; diğer süreçlerin tamamı bedene aittir."*[111]

Zihin-beden sorunu Descartes'ın düalizmi ile belirgin hale gelmiştir. Bu problemin ana teması, birbirine indirgenemeyen iki ayrı tözün birbirleri ile nasıl ve ne tür etkileşimde bulundukları problemidir esasında.[112] Bu konuya 'Etkileşim Problemi' bölümünde daha detaylı yer verilecektir. Descartes'ın zihin-beden düalizmine karşı iki temel yaklaşım oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olduklarını reddeden, zihnin de fiziksel ve karmaşık süreçlerden ibaret olduğunu savunan materyalist yaklaşım ve düalizmi kabul eden, zihni fiziksel bir özelliğe sahip olmayan fenomen olarak kabul eden idealist yaklaşım.[113] Daha önce de bahsedildiği gibi 'zihin felsefesi' alanı bu yaklaşımlar ile temellenerek oluşmuştur.

Descartes, zihin ve bedeni birbirinden öyle keskin bir şekilde birbirinden ayırır ki, maddesel olan beden olmadan da var olmanın mümkün olduğunu söyler.

> *"Ne olduğumu dikkatle inceledim ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde bulunduğum ne bir dünya, ne de bir yer olmadığını farz edebildiğim halde, bu yüzden kendimin var olmadığımı farz edemediğimi; tersine sırf başka şeylerin doğruluğundan şüphe etmeyi düşünmemden, kendimin var olduğum sonucunun pek açık ve pek kesin bir şekilde çıktığını; oysa düşünmekten kesilseydim, hayal ettiğim bütün şeyler doğru olsalar bile, var olduğuma inanmak için elimde hiçbir neden kalmayacağını görerek anladım ki; ben, bütün özü (mahiyeti) ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yer'e ihtiyacı bulunmayan bir cehverim. Öyle ki, bu ben, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamıyla farklıdır, hatta bilinmesi onu bilmekten daha kolaydır ve beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz."*[114]

Bu kadar keskin bir ayrım iddiasının altında yatan temel ne olabilir? Zihnin en önemli özelliklerinden biri olan bilincin farkındalığı, değinilmesi gereken önemli bir noktadır. Zihin kendi bütünlüğü içerisinde bir farkındalığa sahiptir. İnsan etrafındaki

[111] Sevde Düzgüner, "Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, cilt-sayı: 45, 2013, s. 264.
[112] Budak (2005), s. 639.
[113] Churchland (2012), s. 3.
[114] Descartes (2010), s. 32-33.

bilinebilir bütün nesne dünyasını bilincinin farkındalığı ile algılamaktadır.[115] Başka fenomenlerin farkında olan, en önce kendisinin farkındadır. Bu da onu kendi varlığının bilincinde olan bir varlık yapar.

> *"İnsan vücudu adı verilen şu organlar toplamı değilim; bütün o organlara sızıp yayılan incelmiş, seyrelmiş hava da değilim; bir rüzgar, bir soluk, bir buhar olmadığım gibi, hayal edebileceğim veya tasarlayabileceğim şeylerden hiçbiri de değilim; çünkü en başta bütün bunların mevcut şeyler olmadıklarını varsaymıştım. Ama bu varsayımı değiştirmesem bile, yine de bir şey olduğumdan emin olmayı sürdürüyorum."*[116]

Buradaki ifade Descartes'ın varlığı, zihin ve onun en önemli niteliği düşünme ile ön plana çıkartmasının nedenini ifade etmektedir. Bedenin zihinden ayrı olarak kendine ait bir farkındalığı olmadığından onun var olma bilgisini Descartes önemsemez. Onun bilip iddia ettiği tek şey bir uzama sahip olmayan zihnin varlığıdır.

> *"İkinci Meditasyonda ruhun, dünyada hiçbir rüzgar, hiçbir ateş, hiçbir buhar, hiçbir hava, veya ne kadar incelmiş ve seyrelmiş olursa olsun hiçbir cisim olduğunu bilmediğimiz zaman bile varolan bir töz olarak tasarlanabileceğini açık-seçik göstermiştim."*[117]

Descartes'a göre bir uzama sahip olan ama düşünemeyen beden, maddesel bir varlıktır. Ancak zihin düşünen ve bir uzama sahip olmayan varlıktır. Bu doğrultuda Descartes'ın bedenleri düşünebilen bir varlık olarak kabul etmemesi anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü insanlar arasında maddesel özelliklere sahip nesnelerin düşündüğüne kanaat getiren bir yaklaşım, çoğunlukla kabul görmemektedir.[118] Bir kaya parçasının etrafındaki bütün nesneleri algılayıp düşünmesi gibi.

Descartes, kendi döneminde yapmış olduğu bu zihin-beden ayrımı ile günümüze kadar süren ve hala devam eden çok büyük bir etkiyi meydana getirir. Zihin vasıtası ile varlığının kesinliğini ön plana çıkartan Descartes, zihne diğer bütün varlıkların üzerinde bir konum verir. Ona göre zihin, düşünme niteliğine sahip bir varlık olarak

---

[115] Stephan Law, *Büyük Filozoflar*, (Çev: Feza Çakır), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 117.
[116] Descartes (2007a), s. 24.
[117] Descartes (2007a), s. 187-188.
[118] Gary Hayden, *Büyük Filozofların Tuhaf Fikirleri*, (Çev: Nail Bezel), Omega Yayınları, İstanbul, 2013, s. 86-87.

var olan her şeyden farklı ve üstün bir varlıktır. Zihin dışındaki her şey sadece uzayda yer kaplama özelliğine sahip maddesel varlıklardır. Buna bağlı olarak Descartes, birbirine indirgenemeyen iki alan olduğu fikrini öne sürer. Bu alanlardan ilki niteliği düşünme ve buna bağlı hissetme gibi zihinsel durumlara sahip, bir uzama sahip olmayan zihinlerin alanı. Diğeri ise düşünme özelliğinden yoksun, biçim ve uzama sahip sadece fiziksel niteliği olan maddesel nesneler alanı.[119]

> *"İlk önce kendimi bir yüze, ellere, kollara ve bir cesette olduğu gibi et ve kemikten oluşan, beden adını verdiğim o karmaşık makineye sahip bir varlık olarak kabul ediyordum. Bundan başka beslendiğimi, yürüdüğümü, hissettiğimi ve düşündüğümü de kabul ediyor ve bütün bu eylemleri ruhla ilişkilendiriyordum. Fakat bu ruh denen şeyin ne olduğu üzerinde durmuyor, durursam da onun son derece ince, hafif ve uçucu, daha kaba parçacıklarıma sızıp yayılan rüzgar, alev ya da çok seyrelmiş hava gibi bir şey olduğunu tasarlıyordum. Bedenin ne olduğu konusunda hiç ikircime düşmüyor, aksine onu gayet açık seçik bildiğimi düşünüyordum. O zamanki bilgilerime göre bedeni açıklamak istemiş olsaydım, onu şu şekilde betimlerdim: Beden deyince, herhangi bir şekille sınırlanabilen, bir yerde bulunabilen ve bir uzam parçasını bütün öteki cisimleri dışlayacak şekilde işgal edebilen; dokunma, görme, işitme, tatma veya koklama duyularıyla duyulabilen ve birkaç türlü devinebilen her şeyi kastediyorum; aslında bu hareketlerin kendiliğinden değil, bedene dokunan ve itki veren yabancı bir şeyin yardımıyla meydana geldiğini düşünüyordum, zira kendi kendine hareket edebilme -ve bunun gibi hissetme ve düşünme- güçlerine sahip olmanın, bedenin doğasına ait olduğunu asla düşünmüyordum."*[120]

Descartes, ruh ve beden hakkında bir tasavvurda bulunurken, beden üzerinde içinde şüphe barındırmayacak bir kesinlikte bilgiye sahip olduğunu ifade eder.

> *"Bendeki insan ruhu idesi -uzunluk, genişlik ve derinlikçe yayılımı olmayan ve cisme ait hiçbir nitelikten pay almayan, düşünen bir şey- elbette her türlü cisimli nesne idesinden karşılaştırılamaz derecede daha açık-seçiktir."*[121]

Bir uzama sahip olduğu düşünülen varlıklar, maddesel ve fiziksel varlıklardır. Uzamlı ve fiziksel özelliklere sahip bu varlıklar gözlemlenebilir konumdadırlar. Bu

[119] Dupré (2014), s. 28-29.
[120] Descartes (2007a), s. 23.
[121] Descartes (2007a), s. 49.

durumun yanı sıra, Descartes'a göre varlığı tartışmaya dahi açık olmayan zihnimiz uzamsız olduğu için gözlemlenebilir bir konumda değildir. Gözlemin konusu olamayan zihnin varlığına Descartes'ın en büyük delili düşünme yetisidir.

2.5. Etkileşim Problemi

Descartes, kurmuş olduğu düşünce sisteminde, zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak konumlandırır. Zihnin öne çıkan niteliği uzamı olmayan ama düşünme yetisine sahip olan bir töz olduğudur. Diğer töz olan bedenin öne çıkan niteliği ise cisimsel ve uzamlı olmasıdır. Peki, ortak özelliklere sahip olmayan bu iki tözün etkileşimi nasıl ve ne türden bir etkileşimdir?[122]

Zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak kabul ettiğimizde, bu iki töz arasındaki etkileşim problemi ortaya çıkar. Örneğin; 'spor yapmayı düşünüyorum' ifadesi zihinsel bir durumdur. Bu düşünce ile spor yapmaya başladığımızda ise fiziksel bir durum ortaya çıkar. Yani zihnimizin etkisi ile bedenimiz etkileşime girer. Peki, bu etkileşimi ne açıklayabilir? Herhangi bir uyuşturucu madde kullanan insanın, uyuşturucu kullandıktan sonra kendisine o andaki bilinç halleri sorulsa çok büyük bir ihtimal hatırlamayacaktır. Öyle ise fiziksel etkiler zihni etkilemektedir. Ancak bu fiziksel etkinin başlaması için zihinsel iradeye ihtiyaç vardır.

> *"Descartes'a göre, beyindeki korpuspineale bedenin ve zihnin karşılıklı etkileşimde bulundukları yerdir."*[123]

Bu etkileşimin işleyişinde dış dünyaya ait cisimlerin oluşturduğu etkiler korpuspinealeye yansıyıp bilinçli bir deneyim oluşturduktan sonra zihin içerisinde bir fikir veya muhteviyat oluşturmaktadır.

> *""korpuspineale" denen bir bölgesindeki bir salgıda etkiler gerçekleşmekteydi. Bir cismin etkisi korpuspinealeye farklı devinimler biçiminde yansıyordu ve bunlar da bedenle birlikte korpuspinealeye bağlanmış olan bir rasyonel ruh için belirli türden bir bilinçli deneyim ya da "fikir" sahibi olmayı tetikleyen şey olmaktaydı. Eğer deneyim bir şeyi doğru biçimde temsil etmekteyse "nesnel gerçeklik" sahibi olduğu söyleniyordu. Eğer zihnin dışındaki bir nesnenin*

[122] Law (2014), s. 97.
[123] Sorell (2009), s. 98.

kısmen doğru biçimde temsil edilmesi söz konusu ise, deneyim ya da fikir, içinde fikrin "nesnel olarak" taşıdığı şeyi "şekilsel olarak" barındıran bir nesneye ait olmaktaydı."[124]

Zihinsel bir niteliğe sahip olan bilinç, biz insanları zihinsel bir varlık yapar. Zihin ve bedeni birbirine indirgenemez iki ayrı töz olarak kabul ettiğimizde bu ikisi arasındaki zorunlu etkileşim sorunu ortaya çıkar. Vahşi bir hayvan üzerimize doğru koşarken veya biz ondan kaçarken bedenimizin salgıladığı adrenalin, heyecan ve terleme gibi durumları ortaya çıkarır. Buradaki zihinsel durum korku olarak sayılırsa, bedende meydana gelen hareket ve terleme de fiziksel yani bedensel bir durum olarak kabul edilebilir. Bu durum düalizm çerçevesinde zihin ve bedenin kavranabilir düzeyde nasıl ve ne tür bir etkileşime geçtiğini gösteren belirgin bir örnek olarak kabul edilebilir.

Descartes, zihin ve bedenin birbiri ile etkileşim halinde olabileceğini fakat bu etkileşimin teknik kavramlar ile açıklanamayacağını söyler. Genel olarak ruh ve madde, zihin felsefesi alanında ruh ve zihni eşdeğer kabul ederek zihin-beden arasındaki etkileşim ve ilişkinin nasıl ve ne türden bir ilişki olduğu problemi, felsefe tarihinde en zor ve en önemli problemlerin başında gelir. Konusu felsefe ve insana dair olan bütün araştırmalarda, dikkatleri üzerine en fazla çeken konu ruh-beden arasındaki etkileşim probleminin olduğu söylenebilir.[125] Bu noktada Descartes, bu etkileşim problemi üzerindeki dikkatleri zihin-beden düalizmi yaklaşımı ile üzerine çeken ilk kişidir.[126] Descartes öncesi ruh ve beden arasındaki etkileşim tek taraflı olarak kabul edilmekteydi. Ruh beden üzerinde oldukça etkili bir töz iken, beden, ruh üzerinde çok zayıf bir etkiye sahiptir.[127]

"Ruh, bedenin beraberce tüm bölümleriyle birleşmiştir. Ama tüm bu şeyleri daha eksiksiz anlamak için, ruhun gerçekten tüm bedenle birleşmiş olduğunu; ruhun bedenin diğer bölümlerini dışlayarak bölümlerinden sadece birinde olduğunu söylemenin uygun olmayacağını bilmek gerekir; çünkü beden birdir ve birbirleriyle öylesine ilişkili olan organlarının düzenlenişi sebebiyle -ki

[124] Sorell (2009), s. 99.
[125] Shaffer (2005), s. 9.
[126] Duane P. Schultz ve Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev: Yasemin Aslay), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 76.
[127] Duane P. Schultz ve Sydney Ellen Schultz (2007), s. 75.

içlerinden biri çıkarıldığında bu tüm bedeni işlemez kılar- bir şekilde bölünemezdir; yine ruh da öyle bir doğadadır ki ne uzamla ne de boyutlarla ya da bedeni oluşturan maddenin herhangi bir özelliğiyle ilişkisi vardır; ruh ancak bedenin organlarının oluşturduğu bütün bir toplulukla ilişkilidir. Böylece, öyle görünüyor ki, bir ruhun yarısını ya da üçte birini ya da kapladığı herhangi bir uzamı kavramak mümkün değildir, dolayısıyla bedenin herhangi bir bölümü kesildiğinde ruhun daha küçük olduğu düşünülemez. Ruh bedenden ancak organlarının toplamı bozulduğunda bütünüyle ayrılır."[128]

Descartes zihin ve beden arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşimin olduğunu öne sürer. Bu durumda zihin ve beden, nitelik bakımından birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olsalar da zihin bedene, beden de zihne etki edebilmektedir. Descrates'ın bu iddiası onun düalizm görüşü çerçevesinde zihinsel nedensellik sorununu ortaya çıkartmaktadır. Bu sorun zihinsel olanın fiziksele, fiziksel olanın da zihinsele etki ederek nedensel bir durum ortaya çıkıp çıkmadığının araştırıldığı bir sorundur. Bir futbol maçında kalecinin üzerine gelen topu algılaması, topu tutmak için bir harekette bulunmasına, zıplama veya uzanmasına neden olacaktır. Bu durumda kalecinin futbol topunu hareket halinde iken görmesi zihinsel bir durumdur. Bu durum, zıplama veya uzanma gibi bir fiziksel hareketi yapmasına neden olmuştur. Aynı zamanda futbol topunun eline temas ettiği anda, kalecinin zihninde canlanan cisimsel bir imge oluşturmuştur. Bu da fiziksel olanın zihinsel olana etki edebildiğini gösterir. Burada sorun olarak kabul edeceğimiz durum şudur: Zihin, bedene indirgenemeyen farklı bir töz ise fiziksel ve cisimsel olan bedene nasıl etki edebilmektedir? Zihin felsefesi alanında özdeşlik temeline dayanan bütün yaklaşımlar, zihin-beden düalizmi içerisinde birbirlerinden yapı olarak farklı olan zihin ve bedenin birbirilerine nasıl ve ne tür etki içerisinde bulunduklarının sorgulanması ile ortaya çıkmışlardır. Düalist yaklaşımın çözmesi gereken en mühim problem zihin ve beden arasındaki etkileşimin aydınlatılmasıdır. Aydınlatılması gerekir ki, zihin-beden etkileşimi kendisini bir sır olma özelliğinden kurtarabilsin.[129]

Bu noktada Descartes, iddiası ile kendi de çözümleyemediği bir tıkanıklık oluşturur. Birbirine indirgenemeyen iki tözün nedensel olarak birbiri ile etkileşim hali

[128] René Descartes, *Ruhun Tutkuları*, (Çev: Murat Erşen), Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33-34.
[129] Mehmet Sait Reçber, "Düalizm, Swinburne ve Foster", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt: 13, sayı: 2, 2000, s. 208.

konusunda bir çözüm, halen günümüz zihin felsefesi çalışmalarında bulunamamıştır. Zihinsel hallerimiz bedenimizde etkileşim oluşturur, evet ama fiziksel niteliğimiz sonlandığında uzamsız bir töz olan zihin uzamlı olan bedeni nasıl etkiler? Bu etkileşim için hangi zeminde bir bağ kurulabilir? Zihin ve beden arasındaki etkileşimi bizler sadece canlılık halinde iken görebilmekteyiz. Bedendeki canlılık özelliği yitirildiğinde zihin ve bedenin birbirlerine dair herhangi bir etkisini görememekteyiz.

2.6. Düalizm Eleştirisi

Evreni ve etrafında farkına varabileceğimiz bütün varlığı anlamlandırabilmenin tek kaynağının biz, yani kendimiz olduğunun anlaşılması gerekir. Nitekim böyle bir sonuca Descartes ulaşmıştır. Evrene baktığımızda insan olan bizlerden bağımsız bir problem görünmemektedir. İnsanı evrenin merkezinde konumlandırmak amacımız olmasa da, felsefi bakımdan böyle bir durum kaçınılmazdır. Bu kadar önemli bir fonksiyon yüklenen insan nedir peki? Ortak kabul görüşle verilebilecek makul cevap hemen hemen, bir zihin sahibi ve bilinçlilik durumundaki varlık olduğudur. İnsan dendiğinde zihinden bağımsız veya zihinsiz bir varlık düşünülemez. Bütün mühim meseleler buradan sonra başlar: Zihnin mahiyeti nedir? Cisimsel ve fiziksel özelliğe sahip olan bedenimiz ile zihnimizi birbirinden ayrı tözler olarak kabul edersek aralarındaki etkileşim nasıl olacaktır? Bizler zihin sahibi bedenlere mi, yoksa beden sahibi zihinlere mi sahibiz?[130]

Descartes 17.yy'da ortaya koymuş olduğu zihin-beden düalizmi ile zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak nitelendirmiştir. Ona göre zihin ve beden nitelikleri ile birbirine indirgenemeyen özelliklere sahiptir. Onun düalizmi, beraberinde bir sürü felsefi sorunu da getirmiştir. Birbirinden ayrı olan bu tözlerin, birbiri ile herhangi bir etkileşimde olup olmadıkları, eğer bir etkileşim varsa ne tür bir etkileşim olduğu konusu başta olmak üzere, zihnin bölünmezliği gibi konular Descartes sonrasında sorgulanmış ve sorgulanmaya, eleştirilmeye devam edilmektedir. Descartes öncesinde ruh-beden problemi olarak anılan problem, Descartes ile beraber zihin-beden problemi olarak anılmaya başlar. Onun düalizm anlayışına karşı ortaya konan üç temel yaklaşımı ele almakta fayda vardır. Bunlar,

[130]Günday (2003), s.15.

"Ryle ve Kategori Hatası", "Searle ve Biyolojik Doğalcılık" ve "Bölünmezlik Argümanı". Şimdi bu üç temel yaklaşım nazarında Kartezyen düalizmin eksik veya yanlış yönleri belirlenmeye çalışılacaktır.

2.6.1. Ryle ve "Kategori Hatası"

Kartezyen felsefede gerçek ve kesin bilgi, 'zihin ve bedenin birbirinden ayrı, birbirine indirgenemez mahiyet olarak iki farklı tözdür' bilgisi idi. Descartes bu ayrımı yaparken zihnin, bedenden ve maddesel olan dünyadan tamamen bağımsız olarak var olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasında oldukça ısrarlı olmuş fakat bu iki ayrı töz arasındaki ilişkiyi aydınlatabilecek bir açıklama ortaya koyamamıştır.[131] İngiliz düşünür Gilbert Ryle'ın 1949 yılında okurlarına sunulan eseri *The Concept of Mind* [*Zihin Kavramı*], zihin felsefesi içerisinde bir dönüm noktasını oluşturur. Ryle'ın bu çalışması Kartezyen felsefedeki zihin-beden ayrımının reddedilişi olarak kabul edilir ve çoğu düşünürün nazarında zihin-beden düalizminin zihin felsefesi içerisindeki egemenliğine güçlü bir eleştiri getirerek büyük bir sarsıntı oluşturmuştur.[132]

> *"Büyük ölçüde Descartes'ten gelen resmi öğreti şöyle bir şeydir; doğuştan zekâ geriliği olanların ve bebeklerin oluşturduğu kuşkulu istisnalar bir tarafa bırakılırsa, her insanın hem bir bedeni hem de bir zihni vardır. Bazıları şöyle söylemeyi tercih edebilir; her insan hem bir beden hem de bir zihindir. Bir insanın bedeni ve zihni birlikte iş görür, ama bedenin ölümünden sonra da insanın zihin var olmaya ve etkinlikte bulunmaya devam edebilir."*[133]

Ryle, yaşadığımız dünyanın fiziksel ve zihinsel olarak iki ayrı zeminde değerlendirilmesine karşıdır; onun yaklaşımında var olan bir tek dünya mevcuttur. Bir zihne atıfta bulunmak, bu zihnin fiziksel dünya diye isimlendirilen yapı içerisinde barınmasına müsaade edilmeyen bir töz olması anlamına gelmez. Ryle, bu fiziksel ile zihinsel sıfatı yakıştırılan ikiliğin, bir dogmadan ibaret olduğunu ve bu dogma ile mücadele edilmesi gerektiğini savunur. Ryle, Kartezyen düalizmi oldukça katı ve sert bir üslup ile eleştirir.

---

[131] Tuncay İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefî Temelleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 42.
[132] Vedat Çelebi, "Gilbert Ryle'ın Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sayı: 3, 2015, s. 141.
[133] Ryle (2011), s. 75-76.

"Ondan bilinçli bir iğneleyicilikle sık sık "Makinedeki Hayalet Dogması" olarak söz edeceğim. Onun salt ayrıntılarda değil, temeldeki ilkesi bakımından da, tümüyle yanlış olduğunu kanıtlayabileceğimi umuyorum. O, yalnızca özel yanlışlıkları bir araya getiriyor değildir; kendisi başlı başına özel türden büyük bir yanlışlıktır. Bu öğreti zihinsel yaşamın olgularını gerçekte olmaları gerekenin dışında, bir başka mantıksal tip ya da kategoride(ya da tipler ya da kategoriler dizisinde) yer alıyormuş gibi göstermektedir. Bu kuram bundan dolayı salt bir filozofun söylencesidir."[134]

Ryle, düalizm eleştirisini, "özel türden büyük bir yanlış" dediği kategori hatası saptaması ile temellendirmeye çalışır. Ryle, resmi öğreti dediği Kartezyen felsefenin zihin-beden düalizmini yadsırken, bu düşünceye başvurulma nedeninin zihnin ve zihin durumlarının yanlış anlaşılması durumundan kaynaklandığını söyler. Ryle, resmi öğretide tespit ettiği kategori hatasını günlük yaşamda karşılaşılabilecek örneklerden hareketle göstermeye çalışır. Kategori hatası tespitinin kolayca anlaşılabilmesi adına anlaşılabilir, yalın bir örnekleme yapar.

"Oxford ya da Cambridge'i ilk kez ziyaret eden bir yabancıya, sırasıyla kolejler, kütüphaneler, oyun alanları, müzeler, bilimsel araştırma merkezleri ve yönetim birimleri gösterilir. Bunun üzerine o "peki ama üniversite nerede?" diye sorar. Kolej üyelerinin bulundukları, yöneticilerin çalıştıkları, bilim insanlarının araştırma yaptıkları yerleri gördüm ama sizin üniversite üyelerinizin bulundukları ve çalıştıkları üniversiteyi henüz görebilmiş değilim. "O zaman ona, üniversitenin görmüş bulunduğu, laboratuvar ve kolejlere benzer şekilde, görülmeden kalmış bir başka alt düzeyden kurum olmadığı açıklanır: Üniversite zaten görmüş olduğu şeylerin tümünün düzenleniş şeklinden başka bir şey değildir. Onlar görüldüğü, onların birlikte düzenlenişi anlaşıldığı zaman, üniversite de görülmüş olur."[135]

Ryle, bu yanlışları insan zihniyle bedeni arasındaki ilişkide göstermeye çalışır. Resmî öğreti dediği Kartezyen felsefenin zihin-beden düalizmini yadsırken, bu ikiciliğin nedenlerinin zihnin durum ya da etkinliklerini yanlış anlamaktan kaynaklandığını öne sürer. Zihni bedenin içine yerleştirilmiş fazladan veya beden-dışı bir varlık olarak görme eğilimi, insanı biri soyut diğeri somut iki ayrı tözün

[134]Ryle (2011), s.81.
[135]Ryle (2011), s.82

bulunduğuna inanmaya götürür. Böylece ortaya zihin-beden birliğinin, ahenginin karşıtı olan zihin-beden ayrılığını temsil eden "makinedeki hayalet dogması" çıkar. Bedenimiz, nedenler ve bu nedenler sonucu oluşan etkiler bütünlüğü olabileceği gibi, zihnimiz de başka türden bir neden ve etki bütünlüğü olabilir. Fakat bu neden ve etki bütünlüğü mekanik bir zeminde gerçekleşmez. Ryle bu durumu açıklayabilmek adına şu ifadeleri kullanır:

> *"Eğer insan bedeni karmaşık-yapıda-düzenlenmiş bir bütün ise, aynı şekilde insan zihni de bir başka karmaşık-yapıda-düzenlenmiş bir bütün olmalıdır. Sadece her birisi farklı çeşitten bir maddeden ve farklı bir yapıda oluşmuştur ve yine maddenin herhangi bir çeşidi gibi, insan bedeni de bir nedenler ve etkiler alanıdır. Aynı şekilde zihin de bir başka nedenler ve etkiler alanı olmalıdır; bunlar (Tanrı Esirgesin) mekanik nedenler ve etkiler olamazlar."*[136]

Ryle'ın zihnin mahiyetine yönelik yaklaşımı düalizm ya da materyalizm ile de açıklanamaz. Onun yaklaşımında zihin, zihinsel halleri gözlemleyip çözümlenebilen davranışçılık yaklaşımı ile açıklanabilir.[137] Ryle, zihin durumları ile ilgili olarak mantıksal zeminde davranışçı bir tutum içerisindedir.

> *"Ryle için, hiçbir "zihni hal" özel (private) ya da sübjektif değildir. Tüm zihni olgular ya "disposition" ya da "occurance"lardır. Duygularımız fiziki olmayan bir dünyada yer almaz, vücudumuzla ilgilidirler. O halde, zihin-beden düalizmi doğru değildir."*[138]

2.6.2. Searle ve "Biyolojik Doğalcılık"

Zihin felsefesi bütüncül anlamda, zihinsel süreçler ile fiziksel süreçler arasında bağıntılı ve karmaşık ilişkilerin açıklanması üzerine kuruludur diyebiliriz. Bu karmaşıklığın çözümüne dayanak oluşturabilecek bir başka yaklaşım John Searle tarafından ortaya konulan biyolojik doğalcılıktır. Searle'e göre, "zihinsel görüngüler beyindeki nörofizyolojik işlemlerin sonucudur ve bu işlemler bizatihi beynin özellikleridir."[139]

---

[136] Ryle (2011), s. 85.
[137] Çelebi (2015) , s. 142.
[138] Günday (2003), s. 68.
[139] John Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, (Çev: Muhittin Macit), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 13.

Searle ortaya koymuş olduğu bu yaklaşıma "biyolojik doğalcılık" adını verir. Biyolojik doğalcılık, Kartezyen felsefe içerisindeki zihin-beden düalizminin ortaya çıkarttığı problemlere karşı tek başına tatmin edici bir niteliğe sahip değildir elbette. Bu durumun farkında olan Searle, buradan doğabilecek problemleri açıklamaya çalışmaktadır. Searle, düalizm yaklaşımında zihinsel olanla fiziksel olanın ve fiziksel olanla da zihinsel olanın nasıl ve ne tür bir ilişki içerisinde açıklayamadığını ifade eder. Onun yaklaşımında düalizm, bilincin varlığını gizemli bir hale sokarak, bilincin kendi mahiyetinde ayrı bir zihinsel konuma sahip olduğunu iddia eder. Bu durum zihin ve madde arasında birbirlerini karşılıklı kabul etmeme durumunu ortaya çıkartacaktır. Searle, bu durumun kendiliğinden bir çelişki oluşturacağını söyler. Searle'e göre bilinç beynimizde ortaya çıkan biyolojik bir süreçtir. Bu sebeple zihin ve beden birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olamaz. Dolayısıyla zihin ve beden probleminin çözümüne düalizm yoluyla ulaşılamaz.[140]

Diyebiliriz ki Descartes'ın zihin-beden problemine yönelik düalizm anlayışı, çoğu düşünür için doyurucu nitelikte olamamıştır. Birbirinden yapı ve mahiyet olarak farklı olan iki ayrı tözün etkileşimlerini beyinde bulunan bezimsi bir yapıyla açıklama gayreti çoğu düşünüre göre yeterli bir açıklama değildir. Descartes'ın yaklaşımını tatmin edici bulmayan Searle, zihin ile beden arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu kabul eder. Fakat o zihinsel özellikleri, beynin sadece biyolojik süreçleri olarak kabul etmesi ile Descartes'a muhalif olur. Bu bakımdan Searle düalist yaklaşıma karşı bilinci maddi bir töz olarak kabul eder.[141] Searle, düalizmin kendi içerisinde çelişkiler oluştursa da insanlar tarafından çekici bulunmaya devam ettiğini söyler. Çünkü insanlar iç dünyalarına ait deneyimler ile dış dünyaya ait deneyimleri arasında bir ayrım olduğunun farkındadırlar.[142] Düalizmi cazip kılan bir başka özellik ölüm sonrası yok olma korkusudur.

> *"Düalizm, sadece bizim deneyimlerimizin en açık yorumlarıyla bağdaşmakla kalmaz, aynı zamanda hayatta kalmak için sahip olduğumuz çok derin bir dürtüyü de tatmin eder."*[143]

[140] John Searle, *Zihin Dil Toplum*, (Çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 57-61.
[141] Durakoğlu (2012), s. 199.
[142] Searle (2006), s. 58.
[143] Searle (2006), s. 59.

Her ne olursa olsun Searle'ün yaklaşımında, zihin maddi bir yapı olan beyin içerisindeki biyolojik durumdan ibarettir. Zihin ve beden birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olamaz.

2.6.3. Zihnin Bölünmezliği Argümanı

Descartes tarafından ortaya çıkartılan bu argümanın mahiyetinde, zihin ve beden ayrımını anlayabilmenin en makul yolu, bedenin yapı itibarı ile bölünebilir, niteliği düşünme olan zihnin ise bölünemez özellikte olmasıdır.[144]

> *"Bedenin doğası gereği her zaman bölünebilir olmasına karşın; zihnin tümüyle bölünemez olduğunu vurgulayarak başlamak istiyorum. Çünkü düşünen bir varlık olarak zihnimi, yani kendimi ele aldığımda, hiçbir biçimde bölümlere ayrılmadığımı görüyor, kendimi bir bütünlük olarak algılıyorum. Öte yandan, bu zihinsel bütünlük her ne kadar tüm bedenimize yapışık görünse de, bacağım, kolum ya da bedenimin başka bir organı bedenimden ayrılabiliyor ama bu ayrılma zihnim üzerinde herhangi bir kopmaya, değişime yol açmıyor. İstek duyma, hissetme, algılama vb. yetilerimin zihnimin ayrı bölümleri oldukları söylenemez, zira aynı zihin tümüyle istemekte, tümüyle hissetmekte ve algılamaktadır. Ama bir şekle, bir hacme sahip cisimlerde durum bunun tam tersidir, çünkü bu tür cisimlerin ayrı ayrı düşünemeyeceğim hiçbir parçası yoktur, ama zihnim asla bu şekilde parçalı olarak düşünülemez, dolayısıyla zihnimin bölünemez olduğunu algılarım. Bu konuyu daha önce yeterince kavrayamamış olsam bile, şu son açıklama insan zihni ya da ruhuyla bedenin tümüyle farklı olduğunu ortaya koymaya son derece yeterlidir."*[145]

Descartes, zihnimizin bölünemez bir bütün olduğunu bedenimiz ile karşılaştırma yaparak ifade eder. O, zihnin parçalı bir şekilde asla düşünülemeyeceğini iddia eder. Ancak bugünkü nörolojik bulgular bize gösteriyor ki zihin de karşılaştığı fiziksel bir tepkiye aynı anda farklı karşılıklar verebilmektedir.

> *"Bir başka ilginç örnek ünlü nöropsikolog Prof. Dr. Vilayanur S. Ramachandran'dan geliyor. Hastalara evet, hayır, bilmiyorum seçeneklerinden oluşan bir dizi sorular yönlendiriliyor. Sorulardan biri, Tanrı'ya inanıyor*

[144] Bekir Çakan, "Bir Zihin Felsefesi Kuramı Olarak Töz Düalizminin (Kartezyen Düalizmin) Değerlendirilmesi", *Öncül Analitik Felsefe Dergisi,* cilt: 1, sayı: 2, 2019, s. 101.
[145] René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, (Çev: Mesut Akın), Say Yayınları, Ankara, 2001, s. 132-133.

musun, şeklinde. Bu soruya sağ yarım küre maruz kaldığında (sorular, sağ ve sol yarım küreleri ayrı ayrı uyaracak şekilde sunuluyor), cevap evet inanıyorum oluyor. Ancak aynı soru, sol yarım küreye sorulunca yanıt, hayır inanmıyorum şeklinde oluyor. Ramachandran esprili bir şekilde ekliyor: Bu adam ölünce cennete mi gidecek, cehenneme mi.''[146]

Yapılan bu deney bize zihnin de beyin aracılığı ile aynı anda farklı düşünsel tepkiler verebildiği sonucunu verir. Zihnin niteliğini "düşünmek" olarak ele aldığımızda, onun da yapı itibarı ile kendi içerisinde bölünebilir bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nöroloji alanında yapılan bu çalışma ile Descartes'ın bölünmezlik argümanı, kendi iddiası içerisinde zayıf kalır. Bizi, zihin-beden probleminin ortaya koymuş olduğu, içinden çıkılamaz problemlerden kurtaracak en güçlü dayanak, şimdi ve ilerleyen zaman içerisinde nöroloji ve başka pozitif bilim alanlarında elde edilecek olan bulgulardır. Kartezyen düalizmin en belirgin problemi olan etkileşim probleminde, bir uzama sahip tözün uzamsız bir tözle ne tür ve nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu sorusuna, düalizmin kendisi aydınlatıcı bir cevap verememiştir. İki farklı boyutta olan varlıkların aynı düzlem içerisinde olabileceklerini kabul etmek, mantıksal anlamda çelişkili bir durumu ortaya çıkarır. Dolayısıyla düalizm, çözümünü sunmadığı problemler ile bizleri baş başa bırakır. Kartezyen düalizmin günümüzdeki düşünce dünyasında rağbet göremeyişinin nedeni bu çözümsüzlüğe dayanır. Descartes, şüphecilerin şüphelerini ortadan kaldırmak amacı ile çıktığı yolda, bizleri yeni şüphelerle baş başa bırakmıştır.

[146] Sulta Kaya, *Ayrık Beyin*, Erişim:2 Mart 2021, https://sinirbilim.org/ayrik-beyin/.

3. FONKSİYONALİZM

3.1. Fonksiyonalizmin Mahiyeti

Bu bölümün içeriğinde zihin ile ilgili en önemli yaklaşımlardan biri olan fonksiyonalizm (işlevselcilik) ele alınacaktır. Fonksiyonalizm zihnin mevcut içerik yapısını değil, zihinsel durumların, nedensel faktörler bütünlüğünde rollerini incelemektedir.

> *"İşlevselcilik, her zihinsel durumun beden üzerindeki çevresel etkilerle, diğer zihinsel durum tipleriyle ve bedensel davranışlarla bir dizi nedensel ilişkiye girdiğini savunan zihin felsefesi akımıdır."*[147]

Felsefe tarihi içerisinde en önemli ve en büyük sorunların başında zihin-beden sorunu gelmektedir. Bu sorunun felsefe içerisinde birden çok teori ve tartışma alanı oluşturmasının nedeni, hemen hemen bütün felsefi problemlerin çözümlenmesinin, zihin ve beden içeriğinin açıklığa kavuşturulmasına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Sorunun kaynağı zihinsel durumlar ile fiziksel durumların birbirleri ile ne tür bir etkileşim içerisinde bulunduklarının sorgulanması ile ortaya çıkar. Başka bir ifade ile zihinsel ve fiziksel durumların içeriğinin ne olduğunun tartışıldığı bir konudur. Sorunun çözümüne yönelik iki önemli cepheleşmeden bahsedilebilir. Bunlardan ilki zihni kendine has özel bir konuma koyan yaklaşımlar ve zihni fiziki durumlara indirgeyerek çözümlemeye çalışan yaklaşımlardır. Geleneksel metafizikte zihin ve beden birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz formunda ele alınmasına karşın, son yüzyılda fizikselliğe dikkat çeken yaklaşımlar kendini göstermektedir.

Davranışçı yaklaşımda insan davranışının arkasındaki nedenleri araştırmak, zihinsel durumların açıklanmasında bize yol gösterici önemli bir rehber olabilir. Zihin sahibi olan insan, sahip olduğu bilgi ile bir davranışta bulunur. İnsan bilgisinin kaynağına ulaşma çabası da bize bu konuda yardımcı olabilir.

> *"Duyularımızla ancak duyumlarımızın, idealarımızın ya da nasıl adlandırırsanız adlandırın, duyuyla dolaysızca algılanan şeylerin bilgisini*

[147] Churchland (2012), s. 57.

ediniriz; ancak duyular algılanan şeylere ilişkin bilgi verirler, şeylerin zihin olmaksızın ya da algılanmaksızın varolduklarına ilişkin bilgi değil."[148]

Davranışçılık ve özdeşlik teorileri fizikselci yaklaşımın içinden doğmuş çok önemli konumlara sahip iki teoridir. Fizikselci yaklaşım içerisinde özdeşlik teorisinin savunucusu olan bazı düşünürler, zihinsel hallerin fiziksel süreçlerle ilişkilendirilebileceğini savunurlar. Fonksiyonalizm genel anlamda fiziksel bir zemindeki etki-tepki bütünüdür. Bu savunmaya karşı başta İngiliz filozof Gilbert Ryle (1900-1976) olmak üzere davranışçı yaklaşım ile zihnin içerisinde bulunan çevre şartlarıyla etkileşimi sonucu verdiği davranışsal tepkilerle çözümlemeye çalışmaktadırlar. Bu çözümleme çalışmaları sonucu bir üçüncü çözüm yolu olarak ortaya çıkan fonksiyonalizm (işlevselcilik) ise ne zihinsel durumların içeriği ne de fiziksel durumların içeriğinin çözümlenmesine dayalı bir çözümleme olarak zihin-beden sorununu çözümleme alanıdır. Bu bölümün kapsamı ve amacı fonksiyonalizmin temel iddialarını açıklamak, bu iddiaları savunan belli düşünürlerin görüşlerini tahlil ederek varsa eksik yönlerini belirtmeye çalışmaktır.

Analitik felsefe çağdaş felsefenin belirlenmesinde çok önemli bir konuma sahiptir. Analitik felsefe ilk olarak dil üzerine çözümleme yaparak gelişimini sürdürürken sonraki evrelerinde zihin üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu açıdan ele alındığında zihin felsefesi içerisindeki düşünürlerin birçoğu analitik gelenekten gelmektedir. Analitik felsefe üzerinde durmamızın nedeni fonksiyonalizmde zihnin ele alınış biçimiyle ilgilidir. Fonksiyonalizm açısından zihinsel bir hal duyusal girdi, davranışsal çıktı ve bu zihinsel hal arasındaki nedensel ilişkilerin açıklanmasıyla çözümlenebilir. Açıklama, zihinsel hallerin içeriğini belirtmek için tercih ettiğimiz terimlerin kullanımına ilişkindir. Bu durumda fonksiyonalizmin ilk aşamada dilsel yönden bir çözümleme üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bir başka önemli nokta fonksiyonalizmde zihin, duyusal girdi ve davranışsal çıktı açısından ölçülebilir olarak değerlendirilir. Bu yaklaşıma neden olan etken ise bilimsel gelişmelerdir. Bilinçli varlık olarak kabul ettiğimiz insana dair bilgimizin giderek çoğalması sonucunda her bir organ ve dokunun insan fizyolojisi üzerinde ne tür bir role sahip

[148] George Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine,* (Çev. Halil Turan), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996, s. 45.

olduğunun açıklanması ile bilgisayar, dilbilim ve yapay zeka alanlarındaki gelişmeler fonksiyonalist yaklaşımları cazip hale getirmiştir.

> *"Zira işlevsilciliğin zihin projeksiyonu bir bilgisayarın çalışma şeklinden farklı değildir. Bir bilgisayar programı da benzer şekilde girilen kodu işleyerek bir çıktı üretmektedir. Yapay zihnin inşasına ilkece büyük bir zemin hazırlayan bu yaklaşım bilişselbilim, zihin felsefesi ve yapay zeka çalışmalarından büyük destek görmüştür."*[149]

Bilgisayar ve yapay zekâ alanındaki gelişmelerden yola çıkarak fiziksel bir yapıya sahip olan beyin donanıma, zihin ise yazılıma benzetilmektedir. Fonksiyonalist düşünürlerden Hilary Putnam'ın ifadesi ile:

> *"Beyni inceleyebilmenin bir yöntemi onu sayısal işlemler yapabilen bilgisayara benzer düşünmektir. Psikoloji ise bu bilgisayarın yazılımı, eş deyişle fonksiyonel örgütlenişi olarak betimlenebilir."*[150]
>
> *"İşlevselciler zihnin beyin gibi belli bir organla özdeşleştirilemeyeceğini, onun yerine zihnin bir bilgisayar programı, bir bilgisayar yazılımı (software) gibi bir çeşit girdiler-çıktılar (input-output) organizasyonu olduğunu söylerler.*[151] *İşlevselciliğe göre, zihin gayet karmaşık bir tür bilgisayar programıdır, beyin ise o programın üzerinde çalıştırıldığı ya da işletildiği bir bilgisayardır ya da bilgisayar donanımıdır (hardware). Bir bilgisayar programı çok değişik tipte bilgisayarlarda çalıştırılabilir. Örneğin ofisimdeki masa-üstü bilgisayarımda da, evimdeki diz-üstü bilgisayarımda da, cep bilgisayarımda da Microsoft Word ve Excel programlarını çalıştırabilirim. İşlevselciler insan zihnine karşılık gelen bilgisayar programının insan beyni kadar karmaşık ve sofistike herhangi bir makinada veya robotta da çalıştırılabileceği görüşündedir. Onlara göre, "zihin programını"nı çalıştırabilecek kadar güçlü ve sofistike her donanımda zihin olabilir. Yani öyle bir makinada zihin programını çalıştıracak olursanız, makina aynen insan zihninde olduğu gibi, düşünceler, acılar, hazlar, arzular, renk algıları, can sıkıntıları, inançlar, vs. zihin hallerine sahip olabilir—o makina silikon çiplerinden ve elektro-mekanik parçalardan oluşsa bile."*[152]

---

[149] Mehtap Doğan, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirilmesi", *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2018, s. 40.
[150] Hilary Putnam, *Representationand Reality*, The Mit Press, Massachusets, USA, 1978, s. 73.
[151] Genel olarak Yapay Zekâcılar da bu görüşte oldukları için İşlevselcidirler.
[152] Erdinç Sayan, "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı: 19, 2012, s. 46.

Zihin felsefesi kapsamındaki fonksiyonalizm, bir şeyi belirli bir türden zihinsel bir durum yapan şeyin kendi içyapısına değil, daha ziyade bir sistemde işleyiş şekline veya oynadığı role bağlı olduğu fikrini içeren doktrindir. Bu doktrin, Aristoteles'in ruh kavramına kadar dayanmakla birlikte, Descartes'ın düalizmine karşı üretilen karşı iddialar arasında en etkili ve kabul gören bir doktrindir. 'Fonksiyonalizm' terimi, psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve mimarlık dâhil olmak üzere çeşitli diğer disiplinlerdeki konumları belirtmek için kullanılsa da, bu çalışmada belirtilen fonksiyonalizm, zihinsel durumların doğası hakkında bir mahiyet oluşturmaktadır.

Fonksiyonalizm, bir şeyi bir düşünce, arzu, acı veya başka herhangi bir zihinsel durum yapan şeyin, kendi içyapısına değil, yalnızca var olan bilişsel sistemdeki işlevine veya oynadığı role bağlı olduğunu belirten bir iddiadır. Fonksiyonalist yaklaşım, zihinsel bir durumun kimliğini, duyusal uyarımlar, diğer zihinsel durumlar ve davranışla nedensel ilişkileri tarafından belirlenecek şekilde ele alır. Searle'ün yaklaşımında fonksiyonalizmin tanımı şöyle ifade edilmiştir:

> *"Zihinsel durumlar bütünüyle birbirleri arasındaki nedensellik ilişkisinden ve bir parçası oldukları sistemin girdi-çıktıları arasındaki nedensellik ilişkilerinden oluşmaktadır."*[153]

Bu doğrultuda mantıksal olarak fiziksel olmayan durumların ilgili rolleri oynaması ve böylece bazı sistemlerde zihinsel durumları gerçekleştirmesi de mümkündür. Dolayısıyla fonksiyonalizm, zihinsel durumları fiziksel durumlara neden olan ve bunlardan kaynaklanacak türden bir ikilikle tamamen zıt değildir.

Yine de fonksiyonalizm, materyalizm ve düalizm arasında resmen tarafsız olsa da, materyalistler için özellikle çekici olmuştur, çünkü birçok materyalist, söz konusu rolleri oynayabilecek herhangi bir durumun çok büyük bir olasılıkla fiziksel anlamda olacağına inanmaktadır.[154]

> *"Fonksiyonun anlamı performans göstermek ile ilgilidir. Fonksiyon, bir şeye özgü bir tür aktivitedir. Bir anlamda, bir şeyin fonksiyonu, o şeyin amacıdır. Bu*

[153] Searle (2004), s. 20.
[154] David Lewis, "An Argumentforthe Identity Theory", *Journal of Philosophy*, 63: 1966, ss. 17–25.

şey, bir fiziki eşya olabildiği gibi bir organ da olabilir. Örneğin, gözün fonksiyonu görmek, çaydanlığın fonksiyonu su kaynatmaktır."[155]

Akıl yetimiz ile bilgisine ulaşabildiğimiz her şey, özelliklerini ve niteliklerini kendi fonksiyonundan alır. Biz çay içmek için kullandığımız çaydanlığa bunun için çaydanlık deriz. Çaydanlığa, çay içme amacını veririz; o da bu fonksiyonu ile çaydanlık kavramı olarak zihnimizde yer alır.

3.2. Fonksiyonalizmin Tarihçesi

Fonksiyonalizm, 20. yüzyılın sonuna doğru bir zihinsel durumlar teorisi olarak önemini kazanmış olsa da, hem modern hem de antik felsefede önemli bir geçmişe sahiptir.

Fonksiyonalizmin atası sayılabilecek en eski görüş, Aristoteles'in ruh teorisidir. Platon'un ruhun bedenden ayrı var olabileceği iddiasının tersine, Aristoteles insan ruhunun form olduğunu savunur. Doğal, organize bir insan bedeninin Aristoteles için onu olduğu gibi tanımlayan işlevi ya da amacı yerine getirme meselesi olan, onun "özselliğini" ifade etmesini sağlayan güçler veya yetenekler bütünü olarak anlam bulur. "Gerçekte eğer göz bir hayvan olsaydı, görme onun ruhu olurdu: Çünkü gözün biçimsel cevheri görmedir."[156]

Tıpkı bir baltanın şekli, onu kesmesini sağlayan şeyse ve bir gözün biçimi de görmesini sağlayan şeyse, insan ruhu, doğal, organize bir insan vücudunun yerine getirmesini sağlayan güçler ve kapasiteler ile tanımlanmalıdır.[157] Aristoteles'e göre, yaşayan, hareket eden, algılayan ve akıl yürüten bir varlık olarak hayatta kalmak, ruh ve beden bütünlüğü içerisinde gerçekleşen bir işlevdir. Bu nedenle Aristoteles, ruhun bedenden ayrılmaz olduğunu ve bir bedenin yaşaması, algılaması, mantığı ve eyleme geçmesi için gerekli olan tüm kapasiteleri içerdiğini ileri sürer.[158] Descartes'ın zihin-beden ayrımına karşı 20.yy'da ortaya çıkan fonksiyonalizm kuramını Jerry Fodor, David Lewis ve Hilary Putnam gibi düşünürler savunur. Yapay zeka ve bilgisayar alanındaki gelişmeler ile Hilary Putnam başta olmak üzere diğer fonksiyonalist

[155] Günday (2003), s. 101.
[156] Aristoteles, *Ruh Üzerine (De Anima)*, (Çev: Zeki Özcan), Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 2000, s. 20.
[157] Aristoteles (2000), s. 70.
[158] Aristoteles (2000), s. 78.

düşünürler tarafından zihnin bir yazılıma, bedenin ise bir donanıma benzetilmesi fonksiyonalizm kuramını ortaya çıkarmıştır.

3.3. Fonksiyonalist Yaklaşımın Ortaya Koyduğu İddialar

Fonksiyonalizme göre, zihinsel haller fonksiyonları üzerinden kavranabilir. Zihinsel hallerin kavranabilir olabilmesinin dayanağı, Putnam'ın da belirttiği gibi, zihinsel bir hali, duyusal girdi, davranışsal çıktı ve diğer zihin halleri ile nedensel bağlantı kurma yolu ile açıklama yoluna gitmektir. "İşlevselcilik görüşüne göre zihinsel bir durum, işleviyle tanımlanır. Her bir zihinsel durum için, onu tanımlayan işlevsel bir rol vardır."[159] Fonksiyonalizm, Zihinsel hallerin bedene karşı çevresel etkileriyle, başka durum tipleri ve bedensel davranışlar ile bir takım nedensel etkileşime girdiğini savunan kuramdır.[160]

"İşlevselciliğe göre, zihinsel bir durum, bir algının sonucu ve bir davranışın nedenidir. Zihinsel durumlar da birbirinin nedeni ve sonucu arasındadır."[161] Dolayısıyla zihinsel hal içerisinde olmak fonksiyonel bir durumda olma hali ile özdeştir. Dış dünyadaki bütün fenomenlerin bilgisine algı yolu ile ulaşmaktayız. Algıyı bir süreç olarak anlarsak bir şeyi algılama sürecinde onun hakkında bir inanç elde ettiğimizde algı süreci sona erer. İnançlar ve istekler her zaman için davranışlarımızın oluşmasında temel unsurlardır. Bir şeye inanmak ya da istemek ise zihnimizin bir fonksiyonudur. Yani fonksiyonel bir durumdur.

Zihinsel hallerin doğası, kendi içerisinde devinen bir nesnede gerçekleşebilen durumları andırır. Zihin birbirinden farklı türde işlem gerçekleştirebilirken anlaşılması zor bir makineye benzer. Zihin hallerinin doğası kendi içerisinde devinen bir nesnede gerçekleşebilen durumlara benzer ve bu durum için aşama süreçleri ortaya konulabiliyorsa, zihinsel haller için de konulabilir. Girdi-çıktı süreçleri matematiksel terimler vasıtası ile belirlenebilir. Bu durumda zihinsel olan hal, zihinsel olmayan bir dil vasıtası ile belirlendikten sonra zihinsel haller ölçülebilir.

---

[159] Gödelek (2013), s. 109.
[160] Churchland (2012), s. 57.
[161] Vedat Çelebi, *Çağdaş Dil Felsefesinde Dil, Zihin ve Söz Edimi İlişkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014, s. 202.

Zihinsel durumlar yerine getirebildikleri fonksiyonlar açısından betimlenebilir özelliğe sahiptirler. Betimleme birbirinden farklı yapılara sahip nesneler üzerinde yapılabilir. Bir fonksiyon birbirinden farklı yöntemlerle gerçekleşebilir. Bu betimleme şekline bir örnek göstermek gerekirse, günümüzde neredeyse tüm insanlığın kullandığı telefonu ele alabiliriz. Telefon kendi içerisinde fonksiyonel bir terimdir. Telefon haberleşme amacı ile düzenlenmiş bir fonksiyonun adıdır. Ev telefonu, cep telefonu ya da akıllı telefon gibi gelişen teknoloji içerisinde türlere ayrılsa da tüm bu cihazlar telefon olarak adlandırılır. Bu durum sonucunda telefon gerçekleştirdiği bir fonksiyonu ifade eder. Birbirinden farklı yapı ve türlerdeki telefonlar aynı fonksiyonu yerine getirebilir. Yine aynı fonksiyonu yerine getiren bir yazılım, çeşitli programlama yöntemleri ile yapılabilir. Üretilen bu programın birbirinden farklı yapılardaki cihazlarda aynı fonksiyonu yerine getirerek çalışabilir. Birbirinden farklı yapı ve donanımlarda olan bilgisayarlarda herhangi bir ofis programının kullanılabilmesi gibi.

Fonksiyonel bir durum farklı yöntemlerle gerçekleşebilmesinin yanında fiziksel bir unsur, farklı düzenleme yöntemleri ile farklı fonksiyonları yerine getirebilir. Bu iddialara nasıl varıldığını açıklayabilmek adına zihin-beden probleminin fonksiyonalizm öncesi durumunu inceleyelim.

Fonksiyonalizm öncesi ortaya çıkarılan zihin kuramlarına bakıldığında, bu kuramların ilgi alanlarının ortak noktasının zihnin ne olduğu probleminin çözümü olarak onun yapısının araştırılma yöntemlerini görürüz. Bu araştırmalar ise tözsel anlamda düalizm ile sağlanır. Düalizmde zihinsel ve fiziksel durumların birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz oldukları iddia edilir. Fakat düalizm anlayışında uzamsal bir özelliği olduğu kabul edilmeyen zihnin, fiziksel bir yapıya sahip olan ve uzamsal özellik taşıyan beden ile ne tür ve nasıl bir etkileşim içerisinde olabildiğini açıklayacak bir argüman ortaya konulamamıştır. Bu eksikliğinin yanında nörolojik çalışmalara ışık tutacak ve bu çalışmaların gelişmesine imkân verecek bir yanının olmaması düalizmin zayıf kaldığı durumlardandır.

Fonksiyonalizmde zihinsel durumların aşamaları dışsal girdi ve çıktı ile çözümlenmeye çalışılır. Düalizmden farklı olarak fonksiyonalizmde zihnin, fiziksel

tözden ayrı olma zorunluluğu yoktur. Bu durumun nedeni fonksiyonalizm açısından fiziksel tözün ne olduğundan ziyade hangi durumlarda bir arada olduğudur.

Daha önce fonksiyonalizm açısından zihinsel bir halin, duyusal girdi, davranışsal çıktı ve bu zihinsel hal arasındaki nedensel ilişkilerin açıklanmasıyla çözümlenebileceğinden bahsetmiştik. Bu durumu açıklayabilmek adına zihinsel bir hal olan mutlu olma durumunu örnekleyerek inceleyelim. Mutlu olmaya neden olabilecek birden fazla neden olabilmesinin yanında, biz müzik dinleme eylemi sonucunda mutlu olma halini ele alalım. Örneğin, güzel bir müzik dinlenmiş ve müzik dinlenince daha huzurlu hissedilmiş, daha huzurlu hissetme hali hoşa gidince de 'harika' denmiş olsun. Şimdi bu örneklemeyi fonksiyonalizm yaklaşımından ele aldığımızda mutlu olma halini tanımlayabilmek için, mutlu olmak, aslında iki farklı ama bağıntılı zihin halini yaşamaktır; müzik dinleme huzurlu hissetmeye neden olur, huzurlu hissetme hali de 'harika' dedirtir.

Burada mutlu olma halinin bağıntılı olduğu zihinsel halleri ve nedensel ilişkileri formülleştirmek de mümkündür. Bu durumda fonksiyonalist yaklaşımda zihinsel özelliğe sahip olmayan terimler vasıtası ile zihinsel haller belirlenebilir. Ancak bu ölçülebilirlik durumu bize zihinsel hallerin içeriğini göstermez. Bu durum doğrultusunda fonksiyonalizm, sadece girdi-çıktı ve bu girdi-çıktı sonucu oluşan zihinsel hal arasındaki nedensel ilişkilerin açıklanmasıyla ilgilenir.

3.4. Fonksiyonalizmin Çeşitleri

Zihin felsefesi içerisinde fonksiyonalizm'in tarihsel seyrine bakıldığında, fonksiyonalist teorilerin dört ana türden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımları "makine durumu fonksiyonalizmi", "psiko-fonksiyonalizm", "analitik fonksiyonalizm" ve "rol fonksiyonalizmi" olarak sıralayabiliriz. Düşüncelerin ve deneyimlerin doğru şekilde nitelendirilmesi bu zihinsel yaklaşımları anlama konusunda bize yol gösterici olacaktır. Doktrinin dört ana türü ayrı ayrı ele alındığında fonksiyonalist yaklaşım daha belirgin hale gelecektir.

3.4.1. Makine Durumu Fonksiyonalizmi

Putnam'ın fonksiyonalist yaklaşımı, davranışçılığın bilimsel bir psikolojik teori olarak karşılaştığı zorluklara bir yanıt olarak ve ona giderek daha önemli rakipler haline gelen yeni zihin teorilerinin bir onaylaması olarak görülebilir.

Putnam'ın makine durumu fonksiyonalizmine göre, zihni olan herhangi bir yaratık, durumu bir dizi talimatla (bir "makine tablosu" veya program) tamamen belirlenebilen bir Turing makinesi olarak kabul edilebilir. Putnam, bu iddiasını "acı" kavramı üzerinde uygulayarak gösterir. Ona göre acı bir zihin durumu olmaktan çok bir makine tablosunu ifade eder.[162]

> *"Acının neyle ilgili olduğundan ziyade ne olduğunu, deneysel teoriler oluşturmanın(ya da en azından deneysel spekülasyonların) gerekli olduğu "-dir/-dır" eki açısından ele almamız gerekmektedir. Bu nedenle de deneysel hipotezler geliştireceğimiz için affınıza sığınmayacağım. Zira buradaki stratejim, önsel temellerden ziyade başka hipotezlerin daha uygun olması sebebiyle acının zihinsel bir durum olmadığını tartışmaktır. Ancak detaylı ve bilimsel olarak "tamamlanmış" hipotezlerden ziyade hipotezlerden oluşan şemaları ortaya koymak, uzun zamandır felsefenin görevlerinden biridir. Kısacası beynin (hatta tüm sinir sisteminin) fiziksel-kimyasal durumlarından ziyade tamamen farklı türde bir durumu ele alarak acının zihinsel bir durum olmadığını tartışma niyetindeyim. Bu nedenle de acının veya acı içinde olma durumunun tüm organizmanın işlevsel durumu olduğunu belirten hipotezi öne sürüyorum."*[163]

Bu tür bir makine tablosu, deterministik bir otomatın işleyişini açıklar, ancak çoğu makine durumu işlevselcisi, zihnin olasılıklı bir otomat olması için uygun modeli alır: programın her durum için belirlediği bir model ve girdiler kümesi, makinenin sonraki bir duruma geçme ve belirli bir çıktı üretme olasılığı. Bu durumlar, yalnızca girdiler ve çıktılarla değil, aynı zamanda makinenin o zamanki durumuyla ilişkileri açısından da belirlendiğinden, yalnızca davranışsal eğilimler değildir. Makine tablosu durumları herhangi bir fiziksel (veya başka) gerçekleştirmeye bağlı değildir; sonuçta aynı program farklı bilgisayar donanımları üzerinde çalıştırılabilir.

---

[162] Günday (2003), s. 108.

[163] Hilary Putnam, "Zihinsel Durumların Doğası", (Çev:İdil Gemici), *Felsefelogos Dergisi*, cilt: 1, sayı: 60, 2016, s. 10-11.

Bununla birlikte, makine tablosu durumları bir sistemin toplam durumları olduğundan, zihinsel durumların makine tablosu durumları ile fonksiyonel denklemi, bir insanda eşzamanlı olarak gerçekleştirilebilen farklı iç durumlar kompleksinin işlevsel karakterizasyonunu çözümleme noktasında bize yardımcı olabilir.

3.4.2. Psiko-fonksiyonalizm

İkinci bir fonksiyonalizm türü olan psiko-fonksiyonalizm, öncelikle "bilişsel" psikolojik teorilerin hedefleri ve metodolojisi üzerine düşünmeden kaynaklanır. Davranışçılar, psikoloji yasalarının yalnızca davranışsal eğilimlere hitap ettiklerini savunurken, bilişsel psikologlar, en iyi deneysel davranış kuramlarının, davranışsal eğilimlerden ziyade, açıklanacak davranışı üretmede oynadıkları işlevsel roller üzerinde dururlar. "İnsan davranışlarını açıklamak için istek ve inanışları değil, 'önermesel davranışları' (*propositionel attitude*) temele alırlar."[164]

Psiko-fonksiyonalizm, bilişsel psikolojik teorideki rolleri ile tanımlanan varlıklar olarak zihinsel durumları ve süreçleri nitelendirirken bilişsel psikolojinin metodolojisini doğrudan benimsiyor olarak görülebilir. Bununla birlikte, fonksiyonalizmin tüm versiyonları, bazı psikolojik teorilerdeki veya diğerlerindeki rolleri açısından zihinsel durumları karakterize ediyor olarak kabul edilebilir. Psiko-fonksiyonalizm hakkında ayırt edici olan şey, zihinsel durumların ve süreçlerin, sadece bu özelliklere sahip, en iyi bilimsel araştırmacılar tarafından öne sürülen unsurlar olduğudur. İnsan davranışının açıklaması, teorinin biçiminin, makine durumu fonksiyonalizminin "makine tablosu" özelliklerinden farklı olabileceği anlamına gelir. Ayrıca, zihinsel durumların ve süreçlerin işlevsel karakterizasyonunda kullanılan bilgilerin, genel bilgi veya sağduyu olarak kabul edilenlerle sınırlandırılması gerekmediği, ancak yalnızca dikkatli laboratuvar gözlemi ve deneyleriyle elde edilebilen bilgileri içerebileceği anlamına gelir. Örneğin, psiko-fonksiyonalist bir teori, depresyon gibi fenomenleri üzüntü veya halsizlikten ayırt edebilir, ancak bu sendromların ayırt edici nedenleri ve etkilerinin yalnızca sezgilere danışarak veya sağduyuya başvurarak çözülmesi zor olabilir. Psiko-fonksiyonalist teoriler, bilimsel kanıtı olmayan zihinsel durumların karakterizasyonlarını içermeyecektir.

[164] Günday (2003), s. 106.

Bütün fonksiyonalist yaklaşımlar gibi, psiko-fonksiyonalizm de zihin hallerini, bir bütünün içerisindeki rollerine göre değerlendirir. Psiko-fonksiyonalizmin kendine has ortaya koyduğu iddia, bütün zihinsel durumları belli özelliklere sahip, davranışları en iyi açıklayabilen bir bilimsel açıklama olarak görmesidir.

Psiko-fonksiyonalist teoriler bilimsel psikolojinin kullanabileceği tüm araştırma araçlarından yararlanabildiğinden ve yalnızca bilimsel olarak sağlam olan ayrımları yapacağından, pozitif bir bulguya ulaşma anlamında avantajlı görünebilir.

3.4.3. Analitik Fonksiyonalizm

Analitik fonksiyonalizmin amacı da sıradan zihinsel durum terimlerimizin veya kavramlarımızın "konuya tarafsız" içeriklerini veya analizlerini sağlamaktır. Analitik fonksiyonalizm, zihinsel durum içerikleri için mantıksal davranışçılıktan daha zengin kaynaklara sahiptir, çünkü bir zihinsel durumun uyarıcılar, davranışlar ve diğer zihinsel durumlar için sahip olduğu nedensel ilişkilere atıfta bulunmaya olanak sağlar. Bu nedenle, mantıksal davranışçılığın gerektirdiği gibi "Ali çay istiyor" ifadesinin "Ali sunulduğunda çay sipariş etmeye yatkındır" gibi terimlerle yorumlanması gerekmez, bunun yerine "Ali teklif edildiğinde çay sipariş etmeye hazırdır" ifadesi analitik fonksiyonalizm bakımından daha kabul görür bir ifadedir. Ancak bu, analitik fonksiyonalizm tarafından kabul edilebilir herhangi bir fonksiyonalist teorinin sadece zihinsel durumlar, çevresel nedenleri ve bunların davranışlar üzerindeki ortak etkileri hakkında genellemeleri içererek zihinsel olağan kavramlarımızı analiz ediyor sayılır.

Burada en önemli problem, kendisini uyaranlar, zihinsel durumlar ve davranışlar arasındaki nedensel ilişkiler hakkında a priori bilgilerle sınırlayan bir teorinin zihinsel durumlar arasında doğru ayrımları yapıp yapamayacağıdır.

3.4.4. Rol Fonksiyonalizmi

Fonksiyonalist teori türleri arasında şimdiye kadar açıklanan ayrımları kesen ve dikkat edilmesi gereken başka bir ayrım daha vardır. Bu, "rol" fonksiyonalizmi ve "gerçekleştirici" fonksiyonalizm olarak bilinen şey arasındaki ayrımdır.[165]

[165] Brian McLaughlin, "Is Role-Functionalism Committed to Epiphenomenalism?", *Consciousness Studies*, 13 (1–2), 2006, s. 43.

Ağrı, bedensel yaralanmadan kaynaklanan eğilim ile bedende bir şeylerin yanlış olduğu inancını ve bu durumdan çıkma arzusu ile beraber kaygı üretirken, ürkme veya inlemeye neden olur. Eğer insanlarda fonksiyonel bir role sahip uyarım tarafından oynanırsa, bu fonksiyonalist teoriye göre, insanlar sadece fonksiyonel bir role sahip uyarıma maruz kalarak acı çekebilir. Ancak yanıtlanması gereken başka bir soru daha vardır: Acının kendisinin özelliği nedir? Teoride "acı rolü" oynayan bir durumda olmanın ilişkisel özelliği mi yoksa bu rolü gerçekten oynayan uyarımı mı?

Rol fonksiyonalistleri, acıyı bu üst düzey ilişkisel özellikle tanımlar. Gerçekleştirici fonksiyonalistler, bununla birlikte, yalnızca hangi alt düzey özelliklerin fonksiyonel karakterizasyonları sağladığına dair kesin tanımlamalar sağlamak için işlevsel bir teori alırlar. Bu görüşlere göre, insanlarda ağrının nedensel rolünü üstlenen özellik fonksiyonel bir role sahip uyarım ise, bu durum insanın zihinsel ve bedensel bütünlüğünde ağrıyı oluşturacaktır. İlgili rolü oynayan daha düşük seviyeli bir duruma sahip olmanın daha yüksek seviyeli özelliği yerine fonksiyonel bir role sahip uyarım olacaktır. Bu, üst düzey "rol" özellikleri ile bu rollerin daha düşük düzey gerçekleştirilmeleri arasında tür açısından bir fark olduğu anlamına gelmez, çünkü daha düşük düzeydeki tanımlamalara göre bu gerçekleşmeler olabilir; kendileri fonksiyonel durumlar olarak nitelendirilebilir.[166]

3.5. Fonksiyonalizme İtirazlar

Fonksiyonalizme karşı yapılan eleştirilerin ilkinde bu tür bir zihinsel çözümleme yönteminin, zihnin yapısal anlamda tanımlanmasına katkıda bulunamadığı öne sürülür. Gözlemleme ve nicelleştirme sonucu zihinsel bir halin nedensel bağıntılarının tespit edilmesi, bu zihinsel halin ne olduğunun bilinebilmesi konusunda bize bir argüman oluşturmaz. Bu açıdan düşünüldüğünde fonksiyonalizm hâlihazırda sadece tespit edilmiş ve bilinebilen verilerle ilgilenir. Ayrıca zihinsel hallerin, nedensellik bağlantıları ile ele alınması bu zihinsel hallerin yine sadece fonksiyonel bir durum olarak kalmasını sağlar. Bir telefon nasıl ki kullanım amacına yönelik bir rol yükleyerek betimleniyorsa zihinsel haller de betimlenebilir. Fakat bu betimleme zihinsel hal içeriğinin ne olduğunu bize vermez. Bu anlamda fonksiyonalizm zihnin ne olduğu konusunda sağlam çözümlemeler üretemez.

---

[166] William Lycan, "The Continuity of Levels of Nature", *Cambridge MA: MIT Press*, 1990, s. 81.

Fonksiyonalist yaklaşımın açıklamakta başarılı olamadığı bir başka konu da deneyimin niteliksel içeriğidir. Fodor bu konuda şu örneklemeyi yapar:

> *"Kırmızı bir filtre aracılığıyla boş bir duvara baktığını hayal et. Şimdi kırmızı filtreyi yeşil bir filtreyle değiştir ve geri kalan her şeyi tam olarak aynı bırak. Filtre değiştiğinde yaşadığın deneyimin niteliğinde bir şey değişir, işte tam değişen bu şey deneyimin niteliksel içeriğidir."*[167]

Fonksiyonalizm bakımından bu durumun problem oluşturmasının temelinde nedensel bağlantılarla zihnin açıklanmaya çalışılması bulunur. Kırmızı ve yeşil filtreye yönelik zihin hallerine aynı nedensel bağıntılarla yaklaşılabilmesine rağmen, yaşanılan deneyimin niteliksel içerikleri birbirinden farklı durumlardır. Bu durumda zihinsel hallerin oluşumunda aynı rollerle farklı deneyimler elde edilebilir.

Zihinsel halleri, bir bilgisayar sistemi içerisinde programla çalışan mekanizmaya benzeten fonksiyonalizmin karşılaştığı bir başka büyük problem bilinçtir. Zihinsel hallerin oluşumunda bilinçliliğin yeri ve öznel içeriği açıklanamamıştır. Bilinçli sayılabilecek haller bu yaklaşımda sadece fonksiyonel durumlar olarak değerlendirilmektedir.

> *"Bilinç tam olarak nedir ve bilinçli zihinsel görüngü bilinç dışı olanla nasıl ilişki kurar? Bilinç, niyetlilik, öznellik ve zihinsel nedensellik gibi zihinsel durumların özellikleri nelerdir ve bunlar tam olarak nasıl işlerler? Zihinsel görüngüler ve fiziksel görüngüler arasındaki nedensellik ilişkileri nelerdir? Ve yangörüngücülüğün (epifenomenalizm) kaçındığı bir yöntemle bu nedensellik ilişkilerini nasıl nitelendirebiliriz?"*[168]

Searle bu soruları sorduktan sonra, bilinç konusunda şunları ifade eder:

> *"Bilinç, insanların ve belli hayvanların beyinlerinin biyolojik bir özelliğidir. Nörobiyolojik süreçlerin sonunda ortaya çıkar ve en azından fotosentez, sindirim veya mitoz gibi biyolojik özellikler kadar doğal biyolojik düzenin bir parçasıdır."*[169]

---

[167] Jerry Fodor, 'The Mind-Body Problem', *Scientific American*, Ocak 1981, s. 244.
[168] Searle (2004), s. 14.
[169] Searle (2004), s. 121.

Searle, bilincin muhteviyatı üzerine düşünürken düalist teorilerin de, özdeşlik teorilerinin de zihin-beden problemini çözülemez halde bırakılan bir probleme dönüştürdüklerini ifade ederek her iki anlayışı eleştirir. Sonuç olarak, Searle'e göre bilincin ne'liği sorusunun cevabına ulaşabilmemizin yolu, beynimizdeki zihinsel durum süreçlerinin bilince ne tür ve nasıl etki ettiğini anlayabilmektir. Bedenimizde meydana gelen bu bilinçliliğin nasıl gerçekleştiği anlaşılabilirse, bir bilgisayarlar sistemi içerisinde beynimizdeki zihinsel durumlara neden olan süreçleri taklit eden unsurlara nazaran bilinçlilik hali oluşturabilen olgular meydana getirmek mümkün hale gelecektir.

Zihin-beden problemine karşı üretilen yaklaşımlar içerisinde fonksiyonalizmin, diğer yaklaşımlara nazaran daha geçerli argümanlar ortaya koyduğu kabul edilse de, zihinsel hallerin niteliksel yönü ile ilgili problemleri çözümleme noktasında zayıf kaldığı görülür. Zihinsel hallerin fonksiyonlar vasıtası ile çözümlenmeye çalışılması, özellikle makine ve yapay zekâ alanındaki bilimsel çalışmalarda etkinlik gösterse de zihnin ne olduğuna yönelik kapsamlı bir çözümlemeden uzaktır. "Popüler bir mit der ki, bilgisayarın icadı bizim kendimiz hakkındaki görüşlerimizi altüst etmiştir. Çünkü o gösteriyor ki rasyonel düşünce sadece bize özgü değildir."[170]

Campbell'ın bu söylemi, yapay zekâya rasyonel düşünce olarak baktığımızda, yine bir çelişki oluşturur. Çünkü bilgisayara çalışması için program ve kod yazan yine bir zihin sahibi olan insandır. Eğer bilgisayar insanın müdahalesi olmadan kendi zihin yetisi ile rasyonel bir düşünce ortaya çıkarabilseydi, o zaman rasyonel düşünce yapısının sadece bizde olmadığını söyleyebilirdik.

3.5.1. Fonksiyonalizm ve Zihinsel Sebep

Fonksiyonalizm için bir başka endişe, "nedensel dışlama sorunu"dur: yani, rol fonksiyonalizminin zihinsel durumlarımızın nedensel etkililiği olarak kabul ettiğimiz şeyi açıklayıp açıklayamayacağı konusundaki endişe.[171] Örneğin, eğer ağrı içimde bazı sinirsel durum şekli tarafından fark edilirse, o türden durumları ağrı davranışıyla ilişkilendiren tamamen fiziksel genellemeler olduğu sürece, davranışımın nedensel açıklaması tam olarak yapılabilir. Bu sinirsel durumun, bazıları tarafından nedensel

[170] Jeremy Campbell, *The Improbable Machine*, Londra, 1989, s. 10.
[171] Norman Malcolm, "The Conceivability of Mechanism", *Philosophical Review*, S. 77, 1968, s. 52.

olarak alakasız olduğu kabul edilir. Bunun yerine bazıları, nedenselliğin belirli türlerdeki durumlar arasındaki özel bir tür karşı-olgusal bağımlılık[172] veya aralarında yer alan özel bir tür düzenlilik[173] olarak görülmesi gerektiğini savunur. Bu doğruysa, fonksiyonel rol özellikleri nedensel olarak etkili sayılabilir. Ancak, bu nedensellik açıklamalarının akla yatkınlığı, gerçek nedensel ilişkileri açıkça epifenomenal olanlardan ayırt etme olasılıklarına, yani zihinsel durumların fiziksel durumlara etki edip edemediğine bağlıdır.

3.5.2. Fonksiyonalizm ve İçe Dönük İnanç

Bir diğer önemli soru, düşünceler, duyumlar ve algılar gibi kendiliğinden "meydana gelen" (eğilimsel olanların aksine) zihinsel durumlarımız hakkında sahip olduğumuz inançlarla ilgilidir. Bu durumlar hakkında birçok şey hemen elde edilebilir; çıkarımsal olmayan inançlarımız var gibi görünür ve sorun, zihinsel durumlar fonksiyonel özelliklerle özdeşse, bunun nasıl açıklanacağıdır.

Cevap, bu içebakış inançlarının dâhil edilmesine bağlıdır. İçgözlemin popüler bir açıklaması -içgözlemin kişinin zihninin içeriğinin bir tür "içsel taraması" olarak kabul edildiği "iç duyu" modeli-[174] şu gerekçeyle fonksiyonalizme düşmanca kabul edilmiştir: Böyle bir taramanın nesnelerinin kişinin sinirsel durumlarının nasıl ikinci dereceden ilişkisel özellikleri olabileceğini anlamak zordur.[175] Bununla birlikte, bazı teorisyenler, fonksiyonalizmin, "iç duyu" modeline dair içe dönük inancın kendine has özelliklerini barındırabileceğini iddia ederler.

> *"Fonksiyonalizme göre, Ayşe'nin yağmurun yağacağına inanması fonksiyonel bir ifadedir ve davranışın nedenidir. Ayşe'nin "yağmurun yağacağına inanması" ne demektir? Eğer A durumu olursa, Ayşe çamaşırları içeri alır. Eğer B durumu olursa, Ayşe şemsiyesini alır vb. Ayşe, çamaşırların ıslanmasını istemiyorsa onları toplar. Demek ki davranışta, diğer istek ve inanışlarımızın da etkisi vardır."*[176]

---

[172] Barry Loewer, "Comments on Jaegwon Kim's Mind and the Physical World", *Philosophy and Phenomenological Research*, 65(3): 2002, s. 579.
[173] Andrew Melnyk, *A Physicalist Manifesto: Thoroughly Modern Materialism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 279
[174] David Armstrong, *A Materialistic Theory of theMind*, RKP, London, 1968, s. 160.
[175] Alvin Goldman, "Thepsychology of folk psychology", *Behavioral and Brain Sciences*, 16(1), 1993, s. 24.
[176] Günday (2003), s. 126.

İnançlar ve istekler her zaman için davranışlarımızın oluşmasında temel unsurlardır. Bir şeye inanmak ya da istemek ise zihnimizin bir fonksiyonudur. Yani fonksiyonel bir durumdur.

Davranışlarımız doğal olarak kendiliğinden oluşan bir hareket değil, bizzat kendi tercih ve seçimlerimizle ortaya çıkan bir harekettir. Davranışlarımızın bizim tercih ve seçimlerimizle oluşması bütün davranış hareketlerinden bizi sorumlu yapar.

> *"Davranış seçim içeren bir harekettir. Örneğin, kolumu kaldırıp kaldırmamam, koşup-koşmamam gibi. Bir davranış, yapılıp yapılmaması kendi elimizde olan hareket biçimidir. Bu anlamda "hazım" bir davranış değildir. Davranış ve sorumluluk (responsibility) arasında yakın bir ilişki vardır."*[177]

Bu çerçevede zihinsel durumların ortaya çıkışı işlevsel açıdan incelendiğinde davranışın önemi daha büyük bir konuma gelir. Fakat davranış mı zihinsel bir duruma sebep olur yoksa zihinsel bir durum mu davranışa yol açar? Bu problem fonksiyonalizm açıdan çözümlenebildiğinde, fonksiyonalizm içerisinde "zihnin ne'liği problemi" aydınlatılabilecek ve davranışın fonksiyonalizm içerisindeki konumu daha sağlam bir şekilde yer alacaktır.

3.6. Fonksiyonalizmin Geleceği

20. yüzyılın son bölümünde fonksiyonalizm, zihinsel durumların baskın teorisi olarak konumunu belirlemiştir. Davranışçılık gibi, fonksiyonalizm de zihinsel durumları "özel" veya öznel alandan çıkarır ve onlara bilimsel araştırmaya açık varlıklar olarak statü verir. Ancak, davranışçılığın aksine, fonksiyonalizmin zihinsel durumları davranış üretimindeki rolleri açısından nitelendirmesi, onlara sağduyunun sahip olduğu nedensel etkililiği verir. Aynı zamanda zihinsel durumların çoğalmasına izin verirken, fonksiyonalizm, zihinleri olanların sınıfını bizimki gibi beyinleri olan yaratıklarla sınırlamadan, materyalizmle uyumlu zihinsel durumların bir açıklamasını sunuyor gibi görünüyor. Buna karşın fonksiyonalizm tam olarak materyalist bir yaklaşım değildir.

[177] Günday (2003), s. 128.

Genel olarak, fonksiyonalist kuramların karmaşıklığı, ortaya çıkışlarından bu yana artmıştır. Bununla birlikte, düalizmin akla yatkınlığına ikna olmayanlar ve zihinsel durumları fiziksel olarak bizim gibi yaratıklarla sınırlamak istemeyenler için fonksiyonalizm cezbedici bir konuma sahiptir. Bu nedenle, gelecekteki fonksiyonalist teorisyenler için aşılması gereken en önemli zorluk, doktrine yönelik itirazları ya fonksiyonalist bir teoriyi giderek ikna edici ayrıntılarla ifade ederek ya da bu itirazları besleyen sezgilerin nasıl açıklanabileceğini göstererek karşılamak olacaktır.

4. KARTEZYEN DÜALİZM İLE FONKSİYONALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI

Zihin sahibi olarak kabul ettiğimiz insanın, var olan diğer bütün canlılardan farkını ortaya koyabilmek adına en önce düşünme eylemi ile diğer zihinsel hallerin mahiyeti ve kaynağını çözümleyebilmek için oluşturulan felsefi bir sorgulamanın sonucunda, birbirine zıt iki temel yaklaşım ile karşılaşıldığı söylenebilir. Bunlar materyalist ve düalist yaklaşımlardır. Zihinsel süreçlerin kaynağının ne olduğu sorusuna materyalist yaklaşımın cevabı, bedenimizin biyolojik bir parçası olan beynin fonksiyonlarından ibaret olduğudur. Buradan hareketle, bedenin biyolojik anlamda bir parçası olan beyinde geçen zihinsel hallerin mahiyeti pozitif bilimlerin araştırma alanına girmektedir. Materyalist yaklaşımla bu anlamda bir soruşturma yaptığımızda, zihinsel hallerin kaynağının ne olduğu sorusunun cevabı, felsefi soruşturmadan çıkıp pozitif bilimler alanındaki bir araştırma halini alır. Düalizm ise başta düşünce ve diğer bütün zihinsel mevcudiyetin kaynağını, beyin gibi maddi ve cisimsel bütünlükten ayrı ve bağımsız bir töz olarak gösterir.[178]

4.1. Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizmin Mahiyetleri

Kartezyen kelimesi, Descartesçı anlamını ifade eden bir kavramdır.[179] Descartes, oluşturmuş olduğu felsefe sistemi ile 17. yüzyıl düşünce dünyasına damgasını vuran bir filozoftur. Öyle ki bu yüzyıl Kartezyen olarak dahi anılır: Bu dönem ve sonrasında, herkes ya Descartesçı yaklaşımı benimsemiş ya da onun karşısında durmuştur.[180] Kartezyen düalizm dendiğinde, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen ayrı iki töz olduğu düşüncesi akla getirilmelidir. Bu anlayışta zihin bedenden tamamen bağımsız olarak varlığını sürdürebilme özelliğine sahip olabilmekle beraber, Descartes'ın bu iki ayrı töze getirdiği niteliklerle de birbirilerinden kesinkes ayrılırlar.

> *"Ne olduğumu dikkatle inceledim ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde bulunduğum ne bir dünya, ne de bir yer olmadığını farz edebildiğim halde, bu yüzden kendimin var olmadığımı farz edemediğimi; tersine sırf başka şeylerin*

[178] Büyük (2013), s. 134
[179] Gödelek (2013), s. 13.
[180] Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34.

doğruluğundan şüphe etmeyi düşünmemden, kendimin var olduğum sonucunun pek açık ve pek kesin bir şekilde çıktığını; oysa, düşünmekten kesilseydim, hayal ettiğim bütün şeyler doğru olsalar bile, var olduğuma inanmak için elimde hiçbir neden kalmayacağını görerek anladım ki; ben, bütün özü (mahiyeti) ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yer'e ihtiyacı bulunmayan bir cehverim. Öyle ki, bu ben, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamıyla farklıdır, hatta bilinmesi onu bilmekten daha kolaydır, ve beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz."[181]

Descartes, zihin ve beden ayrımını onlara yüklemiş olduğu niteliklerle temellendirmektedir. Düşünce tarihi boyunca en mühim felsefi problemlerin başında zihin-beden problemi yer almaktadır. Bu problemin felsefe içerisinde, birden çok teori ve tartışma alanı oluşturmasının nedeni, hemen hemen bütün felsefi problemlerin çözümlenmesinin, zihin ve beden içeriğinin açıklığa kavuşturulmasına bağlı olduğundan kaynaklanmaktadır. Sorunun kaynağı zihinsel durumlar ile fiziksel durumların birbirleri ile ne tür bir etkileşim içerisinde bulunduklarının sorgulanması ile ortaya çıkar. Başka bir ifade ile zihinsel ve fiziksel durumların içeriğinin ne olduğunun tartışıldığı bir konudur. Descartes'ın 17. yüzyılda ortaya koymuş olduğu düalizme karşı kendi döneminde ve sonrasında birçok karşı iddia ve yaklaşım oluşturulmuştur. Bu yaklaşımlar arasında en önemlilerinden bir tanesi, fizikalist anlayıştan doğan fonksiyonalizmdir. Fonksiyonalizm zihnin mevcut içerik yapısını değil, zihinsel durumların, nedensel faktörler bütünlüğünde rollerini incelemektedir.

"İşlevselcilik, her zihinsel durumun beden üzerindeki çevresel etkilerle, diğer zihinsel durum tipleriyle ve bedensel davranışlarla bir dizi nedensel ilişkiye girdiğini savunan zihin felsefesi akımıdır."[182]

Fonksiyonalist yaklaşımda zihinsel bir hal, duyusal girdi, davranışsal çıktı ve bu zihinsel hal arasındaki nedensel ilişkilerin açıklanmasıyla çözümlenebilir. Bir başka önemli nokta fonksiyonalizmde zihin, duyusal girdi ve davranışsal çıktı açısından ölçülebilir olarak değerlendirilir. Bu yaklaşıma neden olan etken ise bilimsel gelişmelerdir. Bilinçli varlık olarak kabul ettiğimiz insana dair bilgimizin giderek çoğalması sonucunda her bir organ ve dokunun insan fizyolojisi üzerinde ne tür bir

[181] Descartes (2010), s. 32-33.
[182] Churchland (2012), s. 57.

role sahip olduğunun açıklanması ile bilgisayar, dilbilim ve yapay zekâ alanlarındaki gelişmeler fonksiyonalist yaklaşımları cazip hale getirmiştir.

> *"Zira işlevsilciliğin zihin projeksiyonu bir bilgisayarın çalışma şeklinden farklı değildir. Bir bilgisayar programı da benzer şekilde girilen kodu işleyerek bir çıktı üretmektedir. Yapay zihnin inşasına ilkece büyük bir zemin hazırlayan bu yaklaşım bilişsel bilim, zihin felsefesi ve yapay zeka çalışmalarından büyük destek görmüştür."*[183]

Fonksiyonalist yaklaşım, Aristoteles'in ruh kavramına kadar dayanmakla birlikte Descartes'ın düalizmine karşı üretilen karşı iddialar arasında en etkili ve kabul gören bir doktrindir.

Fonksiyonalizm, zihinsel bir durum ortaya çıktığında, onu zihinsel durum yapan şeyin, kendi içyapısına değil, yalnızca var olan bilişsel sistemdeki işlevine veya oynadığı role bağlı olduğunu belirten bir iddiadır. Fonksiyonalist yaklaşım, zihinsel bir durumun kimliğini, duyusal uyarımlar, diğer zihinsel durumlar ve davranışla nedensel ilişkileri tarafından belirlenecek şekilde ele alır. Searle'ün yaklaşımında işlevselciliğin tanımı şöyle ifade edilmiştir:

> *"Zihinsel durumlar bütünüyle birbirleri arasındaki nedensellik ilişkisinden ve bir parçası oldukları sistemin girdi-çıktıları arasındaki nedensellik ilişkilerinden oluşmaktadır."*[184]

4.2. Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizmin Ortaya Koyduğu İddialar

Kartezyen Düalizm ve fonksiyonalizmin mahiyetleri, zihin ve bedenin 'neliği' problemini anlayabilmek adına önem arz etmektedir. Bu nedenle karşılaştırmanın daha anlaşılabilir olması için her iki yaklaşım nazarında zihin ve bedenin niteliklerinin bir kez daha belirtilmesinde fayda vardır.

4.2.1. Kartezyen Düalizme Göre Zihin ve Bedenin Niteliği

Düşünce kavramının, uzamsız bir niteliğe sahip tözden kaynaklandığını kabul ederken, uzamlı olanın herhangi bir düşünce içeriğine sahip olmayan bir nitelik olduğunu kavrıyoruz. Zihin ve bedenin birbirine indirgenemez iki ayrı töz oluşu bu

[183] Doğan (2018), s. 40.
[184] Searle (2004) s. 20.

bilgiden meydana çıkar. Bu bağlamda Descartes, zihin ve bedene yüklemiş olduğu nitelikler ile zihin-beden düalizmine yönelik düşüncesini temellendirmektedir."[185] Nitelik olarak özü düşünme olan zihin ve yine nitelik olarak özü yer kaplama olan beden arasında ortak bir nokta yoktur. Descartes tam olarak bu ayrılıktan ötürü zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak değerlendirir.[186] Descartes'da zihnin muhteviyatını içeren en belirgin açıklama, sadece zihne atfettiği düşünme niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

> *"Bedenime gelince, doğası hakkında hiçbir kuşku beslemiyordum zira onu açıkça tanıdığımı düşünüyordum ve eğer onu sahip olduğum mefhumlara göre açıklamak isteseydim, şu şekilde betimlerdim: cisim deyince; bir biçimle sınırlandırılan, belli bir yer tarafından ihtiva edilen ve diğer tüm cisimlerin dışlanacağı şekilde bir uzamı dolduran; dokunma, görme, işitme, tat alma, koku alma duyularıyla hissedilebilen; kendi kendine değil de, kendisine temas eden ve tesirinde kaldığı yabancı bir şey tarafından birçok şekilde hareket ettirilebilen her şeyi anlıyorum. Çünkü kendime hareket etme, hissetme ve düşünme gücü taşımanın; hiçbir şekilde cismi doğaya yüklenemeyeceğine inanıyordum aksine, benzeri yetilere bazı cisimlerde rastlandığını gördüğüme şaşırıyordum."*[187]

Descartes, bedenin içeriğini açıklarken onun sınırlı, yer kaplayan ve duyular yoluyla hissedilebilen ayrıca herhangi bir etki yoluyla hareket ettirilebilir bir özelliğe sahip olan cismani bir yapı olarak kabul eder.

4.2.2. Fonksiyonalizme Göre Zihin ve Bedenin Niteliği

Fonksiyonalist yaklaşımda zihinsel durumların ortaya çıkışı, dışsal girdi ve çıktı ile çözümlenmeye çalışılır. Düalizmden farklı olarak fonksiyonalizmde zihnin, fiziksel tözden ayrı olma zorunluluğu yoktur. Bu durumun nedeni fonksiyonalizm açısından fiziksel tözün ne olduğundan ziyade hangi durumlarda bir arada olduğudur. Başka bir deyişle, fonksiyonalizm, düalizm gibi zihin ve bedenin 'neliği' probleminden çok, hangi durumda birbirlerine karşı nasıl ve ne tür rollere sahip oldukları ile ilgilenir. [188] Fonksiyonalist yaklaşımın oluşumunda, bilgisayar ve yapay zekâ alanındaki

[185] Descartes (2007b), s. 82.
[186] Durakoğlu (2012), s. 190.
[187] Descartes (2007a), s. 60.
[188] Churchland (2012), s. 57.

ilerlemeler çok büyük bir etki oluşturmuştur. Bu etkiden kaynaklı zihin ve beden, bir bilgisayar sistemindeki yazılım ve donanıma benzetilerek açıklanmaya çalışılmıştır. "İşlevselciliğe göre, zihinsel bir durum, bir algının sonucu ve bir davranışın nedenidir. Zihinsel durumlar da birbirinin nedeni ve sonucu arasındadır."[189] Dolayısı ile zihinsel hal içerisinde olmak fonksiyonel bir durumda olma hali ile özdeştir.

Görüldüğü üzere fonksiyonalist yaklaşımda zihin ve beden birbirine indirgenemeyen, birbirinden bağımsız varlıklar olarak değil, birbirinin etkisi altında olan unsurlar olarak değerlendirir. Fonksiyonalizmde zihin, beden bütünlüğü içerisinde bir rol üstlenen yapıdır. O bedende sadece bir fonksiyonu yerine getirir.

> *"İşlevselciliğe göre, zihin gayet karmaşık bir tür bilgisayar programıdır, beyin ise o programın üzerinde çalıştırıldığı ya da işletildiği bir bilgisayardır ya da bilgisayar donanımıdır (hardware). Bir bilgisayar programı çok değişik tipte bilgisayarlarda çalıştırılabilir. Örneğin ofisimdeki masa-üstü bilgisayarımda da, evimdeki diz-üstü bilgisayarımda da, cep bilgisayarımda da Microsoft Word ve Excel programlarını çalıştırabilirim. İşlevselciler insan zihnine karşılık gelen bilgisayar programının insan beyni kadar karmaşık ve sofistike herhangi bir makinada veya robotta da çalıştırılabileceği görüşündedir. Onlara göre, "zihin programını"nı çalıştırabilecek kadar güçlü ve sofistike her donanımda zihin olabilir."*[190]

Fonksiyonalist yaklaşımda, özellikle Putnam'ın ortaya atmış olduğu fikir içeriğinde, beyni çözümleyebilmenin tek yolu onu sayısal işlemler yapabilen bir bilgisayar sistemine benzetmektir. İnsan davranışları ve zihinsel süreçlerin ise bu bilgisayar sisteminin bir yazılımı olarak karşımıza çıktığı, fonksiyonel bir örgütleniş olduğu belirtilmektedir.[191] Fonksiyonalizmde, benzetilen bu bilgisayar sistemi içerisinde olduğu gibi dışsal girdi ve çıktılar zihinsel hallerin meydana gelmesini sağlamaktadır. Bu dışsal girdi-çıktıların oluşturduğu zihinsel haller aynı zamanda insan davranışının da oluşmasını sağlar. Putnam'a göre bilincin açıklanabilmesinin yolu davranışın çözümlenebilmesine bağlıdır.[192]

---

[189] Çelebi (2014), s. 202.
[190] Sayan (2012), s. 46.
[191] Putnam (1978), s. 73.
[192] Hilary Putnam, "*The Nature of Mental States*", David Chalmers (Ed.), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

4.3. Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizmin Eleştirel Olarak Karşılaştırılması

Zihin felsefesinde, zihin ve bedenin mahiyetine dair ortaya çıkan hemen hemen bütün yaklaşımların nedeni Kartezyen Düalizm'dir. Kartezyen Düalizm ve fonksiyonalizmi tahlil edebilmek adına savlarından doğan ortak konular olan zihnin ne'liği, zihnin varlığı, zihnin bölünmezliği, zihin-beden problemi ve etkileşim problemleri, Kartezyen Düalizm ve Fonksiyonalizm yaklaşımlarında eleştirel olarak karşılaştırılacaktır.

4.3.1. Zihnin Ne'liği

Descartes, iki temel tözden yani zihin ve maddeden söz etmekteydi ve ona göre zihnin belirleyici özelliği düşünme iken, maddenin belirleyici özelliğinin yer kaplama olduğunu öne sürmekteydi.[193] Descartes'ın zihni bedene indirgenemez bir şekilde ayırırken kullandığı en güçlü argümanın, zihne yüklediği düşünme niteliği olduğunu kavrıyoruz. Zihin ve bedenin birbirine indirgenemez iki ayrı töz oluşu bu bilgiden meydana çıkar. Bu bağlamda Descartes, zihin içeriğinin düşünme niteliğinden ibaret olduğu savı ile zihin-beden düalizmine yönelik düşüncesini temellendirmektedir.[194] Descartes'ta zihnin muhteviyatı metafizik anlamda ele alındığında, Tanrı'nın yaratma özelliği doğrultusunda bilinebilir maddi nesne dünyası, matematiksel olarak us yolu ile algılandığında kendisini gösteren kesin ve kusursuz bilgiye ulaşacak şekilde oluştuğu savunulur. Salt zihinsel durumlarımızın bizi yanıltmayacağını söyleyen Descartes, bu iddiasını zihnimizin bedenden ayrı olarak işlevlerini gerçekleştirebilmesine bağlar.[195] Nitelik olarak özü düşünme olan zihin ve yine nitelik olarak özü yer kaplama olan beden arasında ortak bir nokta yoktur. Descartes tam olarak bu ayrılıktan ötürü zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olarak değerlendirir.[196]

Fonksiyonalist yaklaşımda ise gözlemleme ve nicelleştirme sonucu zihinsel bir halin nedensel bağıntılarının tespit edilmesi, bu zihinsel halin ne olduğunun bilinebilmesi konusunda bize bir argüman oluşturmaz. Bu açıdan düşünüldüğünde fonksiyonalizm hâlihazırda sadece tespit edilmiş ve bilinebilen verilerle ilgilenir. Ayrıca zihinsel

[193] Gödelek (2013), s. 102.
[194] Descartes (2007b), s. 82.
[195] Descartes (2007a), s. 49.
[196] Durakoğlu (2012), s. 190.

hallerin bir nedensellik bağlantısı ile ele alınması, bu zihinsel hallerin yine sadece fonksiyonel bir durum olarak kalmasını sağlar. Bir telefon nasıl ki kullanım amacına yönelik bir rol yükleyerek betimleniyorsa zihinsel haller de betimlenebilir. Fakat bu betimleme zihinsel hal içeriğinin ne olduğunu bize vermez. Bu anlamda fonksiyonalizm zihnin ne olduğu konusunda sağlam çözümlemeler üretemez. Fonksiyonalizm zihnin ne olduğundan ziyade, zihinsel süreçlerin beden içerisindeki rollerini incelemektedir.

4.3.2. Zihnin Varlığı

Zihnin mahiyetine dair önemli bir özellik olarak hissetmeyi hatırlatır Descartes. Bu hissetme özelliği ise ona göre beden vasıtası ile gerçekleşir. Zihin-beden etkileşimi duyular aracılığı ile hissetme durumunu ortaya çıkartır. Descartes rüya yolu ile gördüklerini hissettiğini ve uyanma halinde iken bu hissettiklerinin gerçeklik olmadığını söyler. Buradan hareketle düşünmenin etkinliği ortaya çıkar. Zihne ait en önemli özellik, Descartes felsefesinde düşünmektir. Zira "*cogito*"nun altında yatan temel de budur. Ontolojik zemindeki "*cogito*" çözümlemesinin ve var olmanın temeli düşünmektir.

> *"Ruha ait şeylerden biri de hissetmektir ama beden yoksa hissetmek de mümkün değildir: hem şu da var ki, eskiden uykumda pek çok şeyi hissettiğimi düşünmüş, sonra uyandığımda bunları aslında hissetmediğimi kabul etmiştim. Ruha ait olduğunu söylediğim şeylerden bir diğeri de düşünmektir ve işte burada düşünmenin de sahip olduğum bir özellik olduğunu bulurum. Sadece o benden ayrılamaz. Ben'im, varım. Bu kesin, ama ne kadar süre için? Ancak düşündüğüm sürece; zira ola ki düşünmeye son verseydim, aynı zamanda olmaya ya da var olmaya da son verirdim."*[197]

Zihnin varlığını uzamlı olma özelliğine sahip bedenimiz üzerinden kavrayabiliyoruz. Bu bakımdan değerlendirdiğimizde zihnin varlığı maddeye bağlıdır. Herhangi bir uzama sahip olmayan zihin, uzamlı olanın içinde varlığını nasıl sürdürebilir? Descartes zihnin bütün bedene ait bir yayılım ile var olduğunu söylese de, zihin uzamlı olan bedene benim saçım, benim elim der. Zihnin bedene indirgenemeyen bir formda düşünülmesinin, felsefi bir tez olduğunu kabul etmeliyiz. Çünkü bu iki tözün

[197] Descartes (2007a), s. 61.

özdeş olduğunu kabul eden fizikalist görüşler vardır. Descartes tarafından, düşünme yetisinin yalnızca insana ait bir nitelik olma iddiasına karşı yapılan bir başka çalışmayı Turing testinde görebiliriz.

1950 yılında ünlü bir matematikçi ve bilim insanı olan Alan Turing tarafından yayınlanan "*Computing Machinery and Intelligence"* adlı makalede, gerçek bir insanla yapay zekâyı ayırmaya yarayan "*Turing Testi*" kavramı ortaya atılmıştır. Günümüzdeki tüm bilgisayar ve yapay zeka oluşumlarının temeli bu teste dayanmaktadır. Yapılan bu testte Turing, bir makinenin zihinsel olarak insan taklidi yapıp yapamayacağını sorgulamaktadır.

Bir makinenin düşünüp düşünemeyeceğinin sorgulandığı bu testte Turing, insanların makinelerin düşünme yetisine sahip olabilecekleri ihtimaline asla inanmak istemeyeceklerini de vurgulamaktadır. Oysaki günlük yaşamda sokakta rastgele gördükleri insanların düşünme yetisine sahip olduklarını kabul ettiklerini ifade eder. Turing, yapılan bu testte, makineler ile insanlar arasında düşünme yetisine dayalı bir fark olduğu inanışının, testin sonucunu ortaya çıkartmak adına bir çıkmaz oluşturduğunu söyler. Bu farkı görmezden gelmekten başka çare olmadığını da ekler.

Turing yapmış olduğu bu testte, başarıya ulaşabilen bir makinenin düşünebileceğinin kabul edilmesini istemektedir. Testin içeriğinde, sorgucu sıfatı yüklenen ve cinsiyeti belirtilmeyen bir insan, yazılı mesajlaşma sisteminin olduğu bir ortamda A ve B oyuncuları ile yazışmaktadır. Burada A olarak isim verilen oyuncu erkek, B olarak isim verilen oyuncu ise kadındır. Oynanan bu "taklitçilik oyunu"nda amaç, sorgucunun A ve B oyuncularının cinsiyetini tahmin edebilmesini sağlamaktır. Sorgucu, A ve B oyuncularına cinsiyetlerini tahmin etmede belirleyici olabilecek saç uzunluklarının ne olduğu gibi soruları sorabilmektedir. A ve B oyuncuları ise sorgucuya onu yanıltabilecek cevaplar verme hakkına sahiptirler. İletişimin yazışma şeklinde olmasının nedeni de sorgucunun ipuçlarını kolay çözmemesi içindir. Oynanan oyunda bir süre sonra sorgucu, A ve B oyuncuların cinsiyetinin ne olduğunu açıklar. Oyun tekrar tekrar oynanır. Bu oyun içerisinde erkek oyuncunun yerine kadın taklidi yapmaya programlı bir bilgisayar yerleştirildiğinde, sorgucunun

tahminlerinin başarısında bir artış olmadığı görülürse, bilgisayarın düşünme yetisine sahip olduğu yargısı ortaya çıkacaktır.[198]

Turing testi, dış görünüşten yoksun olarak insan ve makineyi zekâ yetileri üzerinden bir yarışa sokmaktadır. Yapılan bu çalışmanın ana teması, söz konusu sorgucunun kandırılabilmesi için belirli bir zekâ ve düşünme yetisine sahip bir varlığın olabileceği ihtimalinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Fonksiyonalist yaklaşımda zihin, sadece beden içerisindeki nedensel bağlantılarla oluşan bir fonksiyonu ifade ettiğinden, onun varlığının kaynağını irdelemez. Fonksiyonalizm, düalist yaklaşıma karşı üretilmiş en kabul gören yaklaşımların başında gelse de, zihinsel süreçlerin niteliksel içeriğini açıklama konusunda zayıf kalmıştır. Zihinsel hallerin fonksiyonlar vasıtası ile çözümlenmeye çalışılması, özellikle makine ve yapay zekâ alanındaki bilimsel çalışmalarda etkinlik gösterse de zihnin ne olduğuna yönelik kapsamlı bir çözümlemeden uzaktır. Zihin ve bedenin bir bilgisayar içerisindeki yazılım ve donanıma benzetilerek, rasyonel düşünce yapısının sadece bize özgü olmadığı fikri ise rasyonel özelliğe sahip bir zihin yapısı üzerinde farklı çelişkilere yol açmaktadır.[199] Günümüzdeki yapay zekâ teknolojileri çok ileri gitmiş olsa da, en başta icat edilen ilk bilgisayarın yazılım ve donanım özelliği, zihin sahibi bir insan tarafından oluşturulmuştur. Burada rasyonel düşünce yapısının en önemli özelliklerinden birisi olarak zihinsel yapının iradesi öne çıkmaktadır. Bilgisayar kendi iradesi ile bir yazılım ve donanım oluşturabilse idi o zaman rasyonel düşünce yapısının sadece bizde olmadığını söyleyebilirdik.

4.3.3. Zihnin Bölünmezliği

Descartes'ın zihne getirdiği bir başka önemli nitelik, onun bölünmezliği ilkesidir. Fiziksel anlamda bedenin her durumda bölünme imkânının olduğunu, fakat yapısı gereği farklı olan zihin için bu durumun geçerli olmadığını savunur. Bölünmezlik ilkesi, onun yaklaşımında zihin ve bedenin ayrıştırılmasında kullandığı en önemli argümanların arasında yer alır.

> *"Beden doğası gereği her zaman bölünebilir, ruhsa hiçbir şekilde bölünemez; nitekim ruhumu, yani sadece düşünen bir şey olarak kendimi, göz önüne*

[198] Alan M. Turing, "Computing Machinery And Intelligence", *Mind*, 59, 1950, ss. 433-460.
[199] Campbell (1989), s. 10.

aldığımda, kendimde hiçbir parça ayırt edemiyor, tersine mutlak surette bir ve bütün bir şey olduğumu apaçık biçimde kavrıyorum."[200]

Descartes, zihnimizin bölünebilir bir özelliğe sahip olmadığı iddiasını, bedenimiz ile karşılaştırma yaparak ifade eder. Zihnin parçalı bir şekilde asla düşünülemeyeceğini öne sürer. İlerleyen bilim ve teknoloji içerisinde, özellikle nöroloji alanında yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular, bize zihnin de aynı fiziksel veriye farklı tepkiler sunduğunu göstermektedir.[201]

Nöropsikolog Ramachandran tarafından yapılan bu çalışma bize gösteriyor ki, maddi yapıya sahip olan beyin aracılığı ile zihin, bir etkiye aynı anda farklı tepkiler verebilmektedir. Bu anlamda Descartes'ın zihnin bölünmezliği argümanı, kendi iddiası içerisinde zayıf kalmaktadır. Bu çalışmada maddi bir yapıya sahip olan beynin, fonksiyonalist yaklaşım nazarında zihinsel yapı içerisindeki en önemli rolü üstlenmiş bir yapı olduğu görülmektedir. Zihinsel yapının çalışmasında en önemli işleve sahip olan beyin maddi bir özelliğe sahip olduğundan, fonksiyonalist yaklaşımda zihin maddi ve fiziksel bir yapıdadır denilebilir. Descartes bize daha önce zihnin, maddi olmayan ve maddi olana indirgenemeyen psişik bir yapıdan oluştuğunu iddia etmiştir.[202] Bizi, zihin-beden probleminin ortaya koymuş olduğu, içinden çıkılamaz problemlerden kurtaracak en güçlü dayanak, şimdi ve ilerleyen zaman içerisinde özellikle nöroloji ve başka pozitif bilim alanlarında ele edilecek olan bulgulardır.

Kartezyen düalizm, zihnin bölünemezliği iddiasını öne sürürken, fonksiyonalizm, zihnin bölünebilirlik ya da bölünmezliğine dair bir iddia ortaya koymaz. Çünkü fonksiyonalizmin tanımı gereği zihin, fizyolojik bir beden bütünlüğü içerisinde sadece bir 'rol' görevi taşıyan unsurdur.[203]

[200] Descartes (2007a), s. 79.
[201] *Ayrık Beyin*, Erişim: 2 Mart 2021, https://sinirbilim.org/ayrik-beyin/.
[202] Descartes (2007a), s. 179.
[203] Gödelek (2013), s. 109.

4.3.4. Zihin-Beden Problemi

Descartes'ın düalizminden çıkaracağımız sonuçlar tamamen olumsuz değildir. Üzerinde düşünülmeye değer konuların oluşmasında büyük bir öneme sahiptir.[204] Töz düalizminin tatmin edici bir çeşitlemesi olarak, Easton şu görüşlerini ifade etmektedir:

> *"P1:Açık ve seçik olarak algıladığım her şey doğrudur.*
> *P2: Eğer x'i y'den ayırt edebiliyorsam, gerçekten ayrıdırlar ve ayrılma kapasiteleri vardır (en azından Tanrı tarafından).*
> *P3: Kendimi, uzamsal, düşünemeyen bir nesne olan bedenden, düşünen uzamsal olmayan bir nesne olarak açıkça ve kesinlikle ayrı olarak algılıyorum.*
> *Sonuç: Gerçekten bedenimden ayrıyım ve bedenim olmadan varlığımı sürdürebilirim."*[205]

Ancak Descartes'ın düalist yaklaşımında zihin ve bedeni birbirinden ayrı olarak anlayabilmemiz, zihin ve bedenin birbirlerine indirgenemeden en azından Tanrı kudreti ile mümkün olabileceğinin kanıtı olarak bizlere gösterilmektedir.[206] Töz düalizminin ortaya koyduğu, bedenden ayrı varlığını sürdürebilme anlayışı, mutsuz bir sonuca varır. Böyle bir anlayışın deneysel zeminde temeli olmadığından, düalizmin ontolojik problemi olarak karşımıza çıkmaktadır.[207] Bu ontolojik problemin çözümünü sağlayabilecek yol ise zihin-beden problemleri üzerine yapılan çalışmalarda, Descartes'ın daha olumlu bir yaklaşımda tekrar değerlendirilmesi olacaktır.[208]

Zihin-beden problemi, iki ayrıksı yapının birbirine indirgenememesi sonucu oluşan düalist düşünce neticesinde, birbirlerine indirgenemeyen bu iki ayrı tözün nasıl ve ne tür bir ilişki içerisinde olduklarının sorgulanması ile ortaya çıkar. Buna bağlı olarak zihinsel durumlar ile fiziksel durumlar arasında algılanabilen farklar nelerdir? Uzamsız bir özelliğe sahip olan zihin ile uzamlı bir özelliğe sahip olan bedenin ontolojik zeminde konumları nedir? Bu iki ayrı töz olduğu iddia edilen zihin ve

[204] Patricia Easton, "Descartes'ın Zihin 'Efsanesi' Şifresinin Çözümü", *Zihin Felsefesi,* (Ed. Andrew Bailey), (Çev. Füsun Doruker), 2019, s. 35.
[205] Easton (2019), s. 38-39.
[206] Easton (2019), s. 39.
[207] Easton (2019), s. 37.
[208] Easton (2019), s. 51.

beden aslında özdeş midir? Eğer birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz iseler aralarında ne tür bir etkileşim vardır? Bu sorular günümüze kadar gelen ve halen devam eden 'zihin-beden problemi'ni oluşturan sorulardır. Düalizme karşı özdekçi temelden doğmuş bütün yaklaşımların kaynağı, zihin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olmasının reddedilmesi ile başlamıştır.

> *"Ruhun seyrelmiş ve ince bir cisim olduğunu düşündüğünüzde, onun bir ruh, yani düşünen bir şey olduğunu ve ayrıca da seyrelmiş bir şeyin yayılımlı bir şey olduğunu da, elbette tasarlayabilirsiniz; fakat düşünen şeyle yayılımlı şeyin aynı şey olduklarını elbette tasarlayamazsınız ama buna inanmak istersiniz çünkü daha önce inanmışsınızdır ve eski kanılarınızdan kolayca kopamazsınız ve önyargılarınızdan isteğinizle ayrılamazsınız."*[209]

Neden Descartes'ın dediği gibi, zihin ve bedeni birbiri ile aynı ve özdeş düşünemiyoruz? Zihnimize odaklanıp düşündüğümüzde onun uzamsız bir töz olmasının yanında bir de bedenden bağımsız bir iradeye sahip olduğunun farkına varırız. Belki de zihnimizin, bedene indirgenemeyen kendine has ayrı bir bütünlük olduğu kabul edilmesinin en güçlü sebebi budur. Descartes, uzamsız ve maddesel bir özelliğe sahip olmayan zihni bedenden bağımsız bir töz olarak kabul eder. Bu noktada fonksiyonalizm, zihin ve bedenin iki ayrık yapı olması ile ilgilenmez. Fonksiyonalizm zihinsel süreçleri beyin aracılığı ile gerçekleşen roller üzerinden incelemektedir.

Kartezyen düalizme 17.yy sonrasından günümüze değin pek çok itiraz olmuşsa da, bu itirazların ve eleştirilerin en etki bırakanları arasında İngiliz düşünür Gilbert Ryle'ın 1949 yılında, *The Concept of Mind* (*Zihin Kavramı*) başlıklı eserini sayabiliriz. Ryle'ın bu eseri Kartezyen Düalizm içerisindeki zihin-beden ayrımının etkili bir reddedilişi olarak kabul edilir.[210] Ryle'a göre, içerisinde yaşadığımız dünyanın, fiziksel dünya ve zihinsel dünya olarak ayrılması doğru değildir. Doğru olmamasının da yanında, bu ikiliği bir dogma olarak kabul edip bu dogmaya karşı bir mücadele verilmesi gerektiğini savunur. Kartezyen düalizm bize zihni, psişik, bedeni ise maddi bir yapı olarak tanımlamıştır. Fonksiyonalizmin zihnin muhteviyatına yönelik bir açıklama sunmaması ya da sunamaması onu Kartezyen Düalizm

[209] Descartes (2007a), s. 179.
[210] Çelebi (2015), s. 141.

karşısında zayıf göstermektedir. Ryle'ın Kartezyen düalizme olan itiraz ve eleştirisi, fonksiyonel anlamda zihnin neliği problemine ışık tutabilecek bir argüman oluşturacak güce sahip olarak bizlere kendini göstermektedir.

Düalist anlayıştan ortaya çıkan zihin-beden problemi, bu iki ayrık yapının nasıl ve ne türden bir etkileşim içerisinde bulunarak bütüncül bir yapı oluşturduğunun sorgulanmasına yol açarak zihin felsefesinin ana temasını oluşturmuştur. Zihin ve beden arasındaki bu karmaşık ilişkinin çözümlenmesine yönelik bir başka yaklaşım biyolojik doğalcılıktır. Searle'e göre, zihinsel süreçler beyindeki nörofizyolojik aşamaların sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu durum beynin biyolojik doğallığından kaynaklanır.[211]

Biyolojik doğalcılık, zihin-beden problemine karşı tek başına etkili bir çözümleme sunamasa da, düalizm yaklaşımından doğan sorunları tahlil etme adına çok önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Searle, düalizm anlayışı sonucu ortaya çıkan ve birbirine indirgenemeyen iki ayrıksı yapının nasıl ve ne türden bir ilişki içerisinde olduklarının düalizm yolu ile açıklanamayacağının farkına varmıştır. Searle'ün nazarında düalizm, zihinsel yapının en önemli özelliği olan bilincin varlığını mistik bir biçimde bizlere sunarak, bilinci bambaşka bir lokasyon haline getirmektedir. Bu durum, zihinsel olan ile fiziksel olan arasında birbirlerini karşılıklı yok sayma durumunu ortaya çıkartacaktır. Tüm bu içinden çıkılamayacak sonuçlardan kurtulmak için Searle'ün bizlere sunduğu çözüm yolu, bilincin beynimizde gerçekleşen biyolojik sebepler zinciri sonucu oluşan bir şey olduğunun kabul edilmesidir. Buradan yola çıkarak denilebilir ki, zihin ve beden birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olamaz. Düalizm, zihin-beden probleminin doğuşuna yol açmış fakat problemin çözümlemesini gerçekleştirememiştir. Bu nedenle zihin ve beden probleminin çözümüne düalizm yoluyla varılamaz.[212]

Zihin ve bedeni birbirinden ayrı tözler olarak olarak kabul ettiğimizde, zihinsel nesnelerin cisimsel nesnelerden ayrılması durumu ortaya çıkar. Bu iki töz birbirinden ayrı, birbirine indirgenemeyen unsurlar olarak düşünülse de, birlikteyken bir anlam kazanıp bilinç hali oluştururlar. Çünkü bizler gözlemlediğimiz nesne dünyasında zihinlerin bedenlerden ayrı olarak var olduklarına dair bir bilgiye henüz

[211] Searle (2004), s. 13.
[212] Searle (2006), s. 57-61.

ulaşamamışızdır. Düalist düşünce de, soyut ve uzamsız olarak kabul ettiğimiz zihin kavramı üzerinden beden ve zihnimizin niteliklerini belirleyebiliriz. Bu durumda bedenin varlığı zihnin varlığının koşulu olma durumuna düşer. Çünkü bugüne değin bilinebilir bütün nesnelere dair bilgiyi bedenli bir zihin bütünlüğünde elde ederiz. Bu bütünlük içerisinde bedensiz bir zihnin varlığının olup olamayacağını bilebilmek adına düalist yaklaşım zayıflık gösterir.

Fonksiyonalizm yaklaşımında zihin, duyusal girdi ve davranışsal çıktı açısından ölçülebilir nitelikte kabul edilir. Kartezyen düalizmde ise zihnin ölçülebilir özelliğinden ziyade, sadece iki ayrı töz olduğu konusu öne sürülmektedir. Zihinsel bir özelliğe sahip olan insan hakkında giderek daha fazla bilgi edinilmesi ve bu edinilen bilgilerin nedensel faktörlerle kuvvetlendirilmesi, fonksiyonalizmin daha cazip hale gelmesine neden olmuştur. Bilgisayar, dilbilim ve yapay zekâ alanlarındaki gelişmeler ile beraber zihin, bir bilgisayar içerisindeki yazılım ve donanım sayesinde çalışan bir sisteme benzetilerek açıklanmaya çalışılmıştır.[213] Fonksiyonalist yaklaşımda bir bilgisayar sisteminin çalışma şekli ele alınarak beynin donanıma, zihnin ise yazılıma benzetilmesi fonksiyonalizmi zayıf düşürebilecek bir durumdur. Çünkü yazılım ve donanım nedensel anlamda başka bir zihinsel ve fiziksel iradenin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Descartes, rasyonel anlamda düşünme yetisinin kaynağını Tanrı idesi olarak gösterirken, fonksiyonalizm bu konuda bir açıklama yapamamıştır. Zihin ve bedenin bir bilgisayar sistemindeki yazılım ve donanıma benzetilmesi, rasyonel anlamda bu düşünce kaynağının ne olduğu sorusunu cevaplayamamıştır.

4.3.5. Etkileşim Problemi

Zihinsel bir niteliğe sahip olduğumuz bilinci, biz insanları zihinsel bir varlık yapar. Zihin ve bedeni birbirine indirgenemez iki ayrı töz olarak kabul ettiğimizde bu ikisi arasındaki zorunlu etkileşim ortaya çıkar. Vahşi bir hayvan üzerimize doğru koşarken veya biz ondan kaçarken bedenimizin salgıladığı adrenalin, heyecan ve terleme gibi durumlar ortaya çıkarır. Buradaki zihinsel durum korku olarak sayılırsa, bedende meydana gelen hareket ve terleme de fiziksel yani bedensel bir durum olarak kabul edilebilir. Bu durum düalizm çerçevesinde zihin ve bedenin kavranabilir

[213] Doğan (2018), s. 40.

düzeyde nasıl ve ne tür bir etkileşime geçtiğini gösteren belirgin bir örnek olarak kabul edilebilir.

Descartes zihin ile beden arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşimin olduğunu öne sürer. Bu durumda zihin ile beden, nitelik bakımından birbirine indirgenemeyen iki ayrı töz olsalar da zihin bedene, beden de zihne etki edebilmektedir. Descartes'ın bu iddiası onun düalizm görüşü kapsamında zihinsel nedensellik sorununu ortaya çıkartmaktadır. Bu sorun zihinsel olanın fiziksele, fiziksel olanın da zihinsele etki ederek nedensel bir durum ortaya çıkıp çıkmadığının araştırıldığı bir sorundur. Bir futbol maçında kalecinin üzerine gelen topu algılaması, topu tutmak için bir harekette bulunmasına, zıplama veya uzanmasına neden olacaktır. Bu durumda kalecinin futbol topunu hareket halinde iken görmesi zihinsel bir durumdur. Bu durum, zıplama veya uzanma gibi bir fiziksel hareketi yapmasına neden olmuştur. Aynı zamanda futbol topunun eline temas ettiği anda, kalecinin zihninde canlanan cisimsel bir imge oluşturmuştur. Bu da fiziksel olanın zihinsel olana etki edebildiğini gösterir. Burada sorun olarak kabul edeceğimiz durum şudur: Zihin, bedene indirgenemeyen farklı bir töz ise fiziksel ve cisimsel olan bedene nasıl etki edebilir? Zihin felsefesi alanında özdeşlik temeline dayanan bütün yaklaşımlar, zihin-beden düalizmi içerisinde birbirlerinden yapı olarak farklı olan zihin ve bedenin birbiriyle nasıl ve ne tür etki içerisinde bulunduklarının sorgulanması ile ortaya çıkmışlardır. Düalist yaklaşımın çözmesi gereken en mühim problem zihin ve beden arasındaki etkileşimin aydınlatılmasıdır. Aydınlatılması gerekir ki, zihin-beden etkileşimi kendisini bir sır olma özelliğinden kurtarabilsin.[214]

Bu noktada Descartes, ortaya koyduğu iddiası ile kendisinin de çözümleyemediği bir tıkanıklık oluşturur. Birbirine indirgenemeyen iki tözün nedensel olarak birbiriyle etkileşim hali konusunda bir çözüm, halen günümüz zihin felsefesi çalışmalarında bulunamamıştır. Zihinsel hallerimiz bedenimizde etkileşim oluşturur, evet ama fiziksel niteliğimiz sonlandığında uzamsız bir töz olan zihin uzamlı olan bedeni nasıl etkiler? Bu etkileşim için hangi zeminde bir bağ kurulabilir? Zihin ve beden arasındaki etkileşimi bizler sadece canlılık halinde iken görebilmekteyiz. Bedendeki canlılık özelliği yitirildiğinde zihin ve bedenin birbirlerine dair herhangi bir etkisini görememekteyiz. Kartezyen düalizmin en belirgin problemi olan etkileşim

[214] Reçber (2000), s. 208.

probleminde, bir uzama sahip tözün uzamsız bir tözle ne tür ve nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu sorusuna, düalizmin kendisi aydınlatıcı bir cevap verememiştir. Birbirinden farklı iki ayrık yapının aynı beden içerisinde olabileceklerini kabul etmek, çelişik bir halin ortaya çıkmasına neden olur. Düalizm bu zayıf yanı ile çözümüne ulaştıramadığı bir problemler demetini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Kartezyen düalizmin düşünsel anlamda benimsenmeyişinin nedeni, bu çözümsüzlüktür denilebilir. Şüphecilerin aksine, kesin bilgiye ulaşma gayesi ile düalizm fikrini oluşturan Descartes, bizleri yeni şüphelerle baş başa bırakmıştır.[215]

Kartezyen düalizme karşı fonksiyonalist yaklaşım, zihinsel süreçlerin içeriğini duyusal girdi ve çıktıların nedensel faktörleri üzerinden inceleyerek açıklama yoluna gitmiştir. Zihinsel durumlar incelendiğinde belirli bir nedensellik içerisinde meydana geldiği görülür.[216] Bu bakımdan değerlendirildiğinde, fonksiyonalist yaklaşımda zihinsel olan, fiziksel olanın içerisinde sadece bir "rol" görevi görmektedir. Dolayısıyla fonksiyonalizm, zihinsel süreçlerin fiziksel durumları oluşturması sonucu oluşacak bir ikiciliğe karşı değildir. Fonksiyonalizmin, Kartezyen düalizme karşı öne sürdüğü en mühim iddia, zihin ve bedenin birbirine indirgenemez tözler olduğunu reddetmesidir. Çünkü fonksiyonalist yaklaşımda beden içerisinde sadece bir rol görevi gören zihin, fiziksel durumlara yol açabilir ve etkileşimde bulunabilir. Kartezyen düalizmde etkileşim meselesinin probleme yol açmasının nedeni, zihin ve bedenin iki ayrık yapı olarak bizlere sunulmasından kaynaklanır.

[215] Dupré (2014), s. 19.
[216] Searle (2004), s. 20.

5. SONUÇ

Antik Yunan'dan günümüze değin düşünce dünyası incelendiğinde zihnin tüm felsefe içerisinde muazzam bir öneme sahip olduğunu görürüz. Zihnin geçmişten günümüze kadar halen çok büyük bir öneme sahip olmasının sebebi algı dünyamızda ontolojik değere sahip olan bilinebilir bütün nesne dünyasının, kaynağını zihinden almasıdır. Felsefe tarihinde zihin üzerine birçok fikir ve yaklaşım olmasına karşın, zihin felsefesinin felsefe içerisinde kendisinin önemli ve belirgin bir hale gelmesi, Descartes'in Kartezyen düalizm teorisi ile ortaya çıkmıştır. Descartes öncesi düşünce dünyasında ruh-beden problemi olarak tartışılan konu, Descartes'la beraber yerini zihin-beden problemine bırakmıştır. Kartezyen düalizm, zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen, birbirinden bağımsız iki ayrı töz olarak tanımlamaktadır. Descartes'a göre fiziksel nitelik son bulsa da zihin, varlığını devam ettirebilmek için maddi ve cisimsel olan bedene ihtiyaç duymamaktadır. Kartezyen düalizme ait bu iddia felsefe tarihinde zihin-beden arasındaki etkileşim problemini ortaya çıkarmıştır. Descartes'ın iddia ettiği gibi birbirinden tamamen bağımsız olan zihin ve beden arasında bir etki olup olmadığı merak edilmiş, eğer bir etkileşim var ise bu etkileşimin nasıl ve ne türde bir etkileşim olduğu düşünce dünyasında merak uyandırmıştır. Böylece fiziksel olanın zihinsele, zihinsel olanında fiziksele olan etkisi araştırma konusu olmaya başlamıştır. Descartes'tan sonra düalizmin ortaya çıkarttığı zihne dair problemler, halen varlığını korumaktadır. Çalışmamızın amacı, zihin felsefesi içerisinde düalizme karşı oluşturulan temel yaklaşımlardan, zihin ve bedenin içeriğinden ziyade zihinsel durumların, nedensel faktörler bütünlüğünde rollerini inceleyen fonksiyonalizmi tahlil ederek ortaya çıkan problemler ve bu problemlerin zihnin muhtevasına dair etkilerini teşhis edip bulgular ortaya koymaktı.

Descartes'ın düalizm anlayışında, birbirine indirgenemeyen zihin ve beden, nitelikleri ile kendilerini gösterir. Descartes'a göre zihnin en önemli ve yadsınamaz niteliği "düşünmek"dir. Maddi ve cisimsel bir özelliğe sahip olan bedenin niteliği ise sadece bir uzama sahip olmasıdır. Kartezyen felsefenin temelinde var olmanın en büyük hatta belki de tek şartı zihnin düşünme yetisidir. Öyle ki Descartes'ın "düşünüyorum o halde varım" önermesi bu esastan meydana gelmiştir. Descartes, aynı esas üzerine düalizm anlayışında da zihin ve beden arasındaki keskin ayrımı yaparken zihni bedenden düşünme yetisi ile ayırmıştır. Descartes, kesin bilgiye

ulaşma yolunda doğru bildiğini varsaydığı her şeyi yok sayacağını ifade etmiştir. Onun kesin bilgiye ulaşma metodu her şeyden kuşku duymaktı. Descartes'ın zihin ve bedeni nitelikleri ile birbirinden ayrı tözler olarak kabul etmesi anlaşılabilir olsa da, bu iki tözü birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde, zihnin bedene ihtiyaç duymadan var olma iddiası, kendi kuşku metodu ile çelişmektedir. Descartes'ın kendisi de dâhil olmak üzere zihin sahibi olan bizler, zihin diye bir şeyin olduğunu maddi ve cisimsel olan bedenlerimiz üzerinden kavrayabilmekteyiz. Bizler bedenli bir zihin mi, yoksa zihinli bir beden mi olduğumuzun farkında değilizdir. Descartes'ın iddiasını destekleyecek mahiyette, bedene ihtiyaç duymayan ama varlığını devam ettiren bir zihinle karşılaşmış olsaydık, bugün düalizm tartışmaya açık bir konu olmaktan çıkar yerini pozitif bilimler arasında korurdu. Descartes zihin ve beden bütünlüğü içerisinde, birbirine indirgenemeyen bu iki tözün aralarındaki etkileşimi tatmin edici bir vaziyette açıklayamamıştır. Kartezyen düalizmin en zayıf yanı, zihin ve beden birbirinden ayrı tözler olarak kabul edildiğinde, aralarındaki etkileşimi aydınlatacak bir bilginin bizlere sunulamayışıdır.

Çalışmamızda Descartes'ın zihin-beden düalizmine karşı ortaya çıkan ve zihin felsefesi alanında en çok kabul gören yaklaşımlar arasında olan fonksiyonalizmi ele aldığımızda onun araştırma alanının, zihnin mevcut içerik yapısından ziyade, zihinsel durumların, nedensel faktörler bütünlüğündeki rollerinin incelenmesi olduğu görülmektedir. Fonksiyonalizm yaklaşımının ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olan Hilary Putnam gibi düşünürlerin nazarında fiziksel ve zihinsel yapı, analojik bir yöntem ile bilgisayar ve yapay zekâ alanındaki gelişmelerden yola çıkarak fiziksel bir yapıya sahip olan beyin donanıma, zihin ise yazılıma benzetilmektedir. Bu temel anlayış ile bazı fonksiyonalist düşünürler bilgisayar sistemlerinin icadı ve yapay zekâ alanındaki gelişmeler ile bizim dışımızda da rasyonel düşünceye sahip varlıklar olabileceğini söylemişlerdir. Ancak bu düşünce doğrultusunda, yapay zekâya rasyonel düşünce olarak baktığımızda yine bir çelişki alanı ortaya çıkmaktadır. Çünkü bilgisayara işlevini yerine getirebilmesi için program ve kod yazan yine bir zihin sahibi olan insandır. Eğer bilgisayar insanın müdahalesi olmadan kendi zihin yetisi ile rasyonel bir düşünce ortaya çıkarabilseydi o zaman rasyonel düşünce yapısının sadece bizde olmadığını söyleyebilirdik. Fonksiyonalist yaklaşımda zihin ve beden birbirlerinden bağımsız iki ayrı töz olarak

değerlendirilmediğinden, zihin ve beden arasındaki etkileşime dair açıklanamayan problem, fonksiyonalizmde tartışma konusu değildir esasen. Çünkü fonksiyonalizmde zihin, bedensel bütünlük faktörleri içerisinde nedensel rolleri yerine getiren bir unsurdur sadece. Fonksiyonalizm, özdeşçi bir anlayışla bir bütünlük içerisinde zihin ve bedeni birbirine karşı farklı rolleri yerine getiren unsurlar olarak değerlendirmiştir.

Descartes'ın 17. yüzyılda ortaya koymuş olduğu Kartezyen düalizm anlayışı ile zihin felsefesi alanı belirginleşmiş ve sonrasında Descartes'ın düalizmine karşı pek çok karşı görüş ortaya çıkmıştır. Düalizm ile karşılaştırması yapılan fonksiyonalizm, bize zihnin içeriğine dair bir bulgu vermese de zihne dair yapılacak bilimsel ve felsefi çalışmalara büyük oranda katkı sağlayacaktır. Bizi, zihin-beden probleminin ortaya koymuş olduğu, içinden çıkılamaz problemlerden kurtaracak en güçlü dayanak, şimdi ve ilerleyen zaman içerisinde özellikle nöroloji alanında elde edilecek olan bulgulardır. Ancak bu konuda yapılacak olan bütün çalışmaların kaynağı, zihin felsefesinin problem alanıdır. Bu bakımdan değerlendirme yapıldığında, zihnin problemlerine yönelik zihinsel kuramlar bir çözümleme sunmasa da, çözüme ulaştıracak yöntemler, zihin felsefesi sayesinde oluşur. Felsefenin ve zihin felsefesinin hakikate ulaşma yolunda bütün pozitif bilimleri doğuran anaç bir kaynak hazinesi olduğu yadsınamaz.

6. KAYNAKÇA

ARİSTOTELES, *Ruh Üzerine (De Anima)*, (Çev: Zeki Özcan), Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 2000.

ARMSTRONG David, *A Materialistic Theory of the Mind*, RKP, London, 1968.

ATIŞ Naciye, "Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı'nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, cilt:5, sayı:1, 2015, ss. 1-15.

BERKELEY George, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine,* (Çev. Halil Turan), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.

BUMİN Tülin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

BÜYÜK Celal, "Düalizm, Bilinç ve Tanrı", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 39, 2013, ss. 132-158.

CAMPBELL Jeremy, *The Improbable Machine*, Londra, 1989.

CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü,* Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2014.

CHURCHLAND Paul M., *Madde ve Bilinç*, (Çev: Berkay Ersöz), Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

CLARKE Desmond M., *Descartes,* (Çev: Nur Nirven-Berkay Ersöz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

ÇAKAN Bekir, "Bir Zihin Felsefesi Kuramı Olarak Töz Düalizminin(Kartezyen Düalizimin) Değerlendirilmesi", *Öncül Analitik Felsefe Dergisi,* cilt:1, sayı:2, 2019, ss. 89-108.

ÇELEBİ Vedat, "Gilbert Ryle'ın Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sayı:3, 2015, ss. 138-157.

ÇELEBİ Vedat, *Çağdaş Dil Felsefesinde Dil, Zihin ve Söz Edimi İlişkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014.

DESCARTES René, *Felsefenin İlkeleri*, (Çev: Mesut Akın), Say Yayınları, Ankara, 2001.

DESCARTES René, *Meditasyonlar,* (Çev: İsmet Birkan) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007a.

DESCARTES René, *Felsefenin İlkeleri,* (Çev: Mesut Akın), Say Yayınları, İstanbul, 2007b.

DESCARTES Rene, *Meditasyonlar,* (Çev: Engin Sunar), Say Yayınları, İstanbul, 2016.

DESCARTES Renê, *Metafizik Düşünceler,* M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1998a.

DESCARTES René, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev: K.Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994.

DESCARTES René, *Metot Üzerine Konuşma*, (Çev: K.Sahir Sel) Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2010.

DESCARTES René, *Discours de la Méthode*, Garnier-Flammarion, Paris 1966.

DESCARTES René, *Ruhun Tutkuları*, (Çev: Murat Erşen), Say Yayınları, İstanbul, 2014.

DESCARTES René, *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*, (Çev: Sanem Sollers), Say Yayınları, İstanbul, 2015.

DESCARTES René, *Yöntem Üzerine Konuşma,* (Çev: Afşar Timuçin-Yüksel Timuçin), Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., Kasım 1998b.

DOĞAN Mehtap, "Bilincin Doğasına Yönelik Beş Temel Yaklaşımın Bir Değerlendirilmesi", *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi,* cilt:1, sayı:1, 2018, ss. 21-55.

DUPRÉ Ben, *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri*, (Çev: Elif Göktepe), Domingo Yayınevi, İstanbul, 2014.

DURAKOĞLU Abdullah, Volkan Ay, "Descartes ve Searle'de Zihin Problemi". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:13, 2012, ss. 187-200.

DÜZGÜNER Sevde, "Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* cilt-sayı: 45, 2013, ss. 253-284.

EASTON Patricia, "Descartes'ın Zihin 'Efsanesi' Şifresinin Çözümü", *Zihin Felsefesi,* (Ed. Andrew Bailey), (Çev: Füsun Doruker), Fol Kitap, Ankara 2019, ss. 33-54.

FODOR Jerry, 'The Mind-Body Problem', *Scientific American,* Ocak 1981.

GAZALİ, *Kimyâ-yı Saâdet,* (Çev: A. Farûk Meyân), Bedir Yayınevi, İstanbul, (1396- 1976).

GOLDMAN Alvin, "The psychology of folk psychology", *Behavioral and Brain Sciences*, 16(1), 1993, ss. 15–28.

GÖDELEK Kamuran, *Zihin Felsefesi,* Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013.

GÜNDAY Şeref, *Zihin Felsefesi,* Asa Kitabevi, Bursa, 2003.

GÜNOK Emrah, "Sum, Ergo Cogito: Ego'nun Fenomenal Zeminine İlişkin Heideggerci Çözümleme", *Düşünme Dergisi*, sayı:2, 2012, ss. 57-68.

HAYDEN Gary, *Büyük Filozofların Tuhaf Fikirleri*, (Çev: Nail Bezel), Omega Yayınları, İstanbul, 2013.

HUSSERL Edmund, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Çev: Harun Tepe), BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2010.

İMAMOĞLU Tuncay, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefî Temelleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

JACKSON Frank, "What Mary Didn't Know?", *The Journal of Philosophy,* 83, 1986, ss. 291-295.

JASPERS Karl, *Descartes ve Felsefe*, (Çev: Akın Kanat), İlya Yayınevi, İzmir, 2003.

KANT Immanuel, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena,* Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2000.

KAYA KEHA Mine, "Descartes'ın Epistemolojisi ve Foucault'nun Eleştirisi:Akıl ve Akıl Dışılık Bağlamında Bir Eleştiri", *Kaygı Felsefe Dergisi*, sayı:14, 2010, ss. 111-122.

KAYA Sultan, *Ayrık Beyin*, Erişim:2 Mart 2021, https://sinirbilim.org/ayrik-beyin/.

LAW Stephan, *Büyük Filozoflar*, (Çev: Feza Çakır), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2014.

LEWİS David, "An Argument for the Identity Theory", *Journal of Philosophy*, 63: 1966, ss. 17–25.

LOEWER Barry "Comments on Jaegwon Kim's Mindandthe Physical World", Philosophy and Phenomenological Research, 65(3): 2002, ss. 555–662.

LYCAN William, "The Continuity of Levels of Nature", MIT Press, Cambridge MA, 1990, ss. 77-96.

MALCOLM Norman, "The Conceivability of Mechanism", *Philosophical Review*, 77, 1968, ss. 45–72.

MCLAUGHLİN Brian, Is Role-Functionalism Committedto Epiphenomenalism?", *Consciousness Studies*, 13 (1–2), 2006, ss. 39–66.

MELNYK Andrew, *A Physicalist Manifesto: Thoroughly Modern Materialism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

ÖZKAN Cengiz İskender, "Descartes'ın Zihin Teorisi ve Sınırları", *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, cilt:2, sayı:2, 2019, ss. 243-254.

PUTNAM Hilary "*The Nature of Mental States*", David Chalmers (Ed.), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

PUTNAM Hilary, "Zihinsel Durumların Doğası", (Çev: İdil Gemici), *Felsefelogos Dergisi*, cilt:1, sayı:60, 2016, ss. 7-16.

PUTNAM Hilary, *Representationand Reality*, The Mit Press, Massachusets, 1978.

REÇBER Mehmet Sait, "Düalizm, Swinburne ve Foster", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt:13, sayı:2, 2000, ss. 203-208.

RUSSELL Bertrand, Batı *Felsefesi Tarihi*, (Çev: Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul, 1983.

RYLE Gilbert, *Zihin Kavramı*, (Çev: Sara Çelik), Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2011.

SAYAN Erdinç, ”Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı:19, 2012, ss. 37-54.

SCHULTZ Duane P. ve Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev: Yasemin Aslay), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007.

SEARLE John, *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*, (Çev: Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007.

SEARLE John, *Zihin Dil Toplum*, (Çev: Alaattin Tural) Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.

SEARLE John, *Zihnin Yeniden Keşfi*, (Çev: Muhittin Macit), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.

SHAFFER Jerome A., *Zihin Felsefesi*, (Çev: Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.

SORELL Tom, *Descartes*, (Çev: Hakan GÜR), Dost Kitabevi Yayınları: Ankara, Ocak, 2009.

SPİNOZA Benedictus, *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler*, (Çev: Coşkun Şenkaya), Dost Kitabevi, Ankara, 2014.

STRATHERN Paul, *90 Dakikada Descartes*, Gendaş A.Ş, İstanbul, 1999.

TİMUÇİN Afşar, *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000.

TOPDEMİR H. Gazi, *Felsefe*, Pegem Akademi, Ankara, 2008.

TURİNG Alan Mathison, "Computing Machinery And Intelligence", *Mind*, 59, 1950, ss. 433-460.

UZBAY İ. Tayfun, "Beyni Anlamak Sadece Nörobilim ile Mümkün Mü? Beyin Yüzyılında Nörolojik Bilimlerden Sosyal Bilimlere Yeni Açılımlar, Yeni Yaklaşımlar", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:1, 2015, ss. 119-155.

WARBURTON Nigel, *Felsefeye Giriş*, (Çev: Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

YAĞANAK Eray, "Radyoda Felsefe Söyleşileri, Zihin Felsefesi" Erişim: 28 Mayıs 2019, https://www.youtube.com/watch?v=5MR4g1YQCxo.

YOKUŞ Onur Göksel, "Zihin ile Birlikte Gelenler: Qualia ve Öznellik", *ÖNCÜL Analitik Felsefe Dergisi,* cilt:1, sayı:2, 2019, ss. 5-37.

7. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0002-7629-5197
Adı Soyadı	Sedat GÜLBEYAZ
Doğum Yeri	Tosya
Doğum Tarihi	09.07.1988

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İktisat Fakültesi
Bölüm	İktisat

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS (…..) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)**
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Görevi/Pozisyonu	Bilgisayar İşletmeni
Tecrübe Süresi	10 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Abdülhalik Renda Mah. Ankara Cad. İpek Sitesi D Blok, Kat:5, No:20 Çankırı/MERKEZ
E-mail	Sedat_1473@hotmail.com